

СПІВЗАСНОВНИКИ:

Державна наукова установа
"Книжкова палата України імені Івана Федорова";
Харківська державна академія культури

Шеф-редактор — Сенченко М.
Головний редактор — Давидова І.
Заступниця головного редактора — Васьківська О.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Давидова І. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.
(голова редколегії), Україна
Сенченко М. — д-р техн. наук, проф. (заступник голови
редколегії), Україна
Бруй О. — канд. наук з соц. комунікацій, Україна
Гандзюк В. — канд. наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Льганасва В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Киричок А. — канд. наук з соц. комунікацій, доц.,
Україна
Лопатовська І. — д-р філософії, доц., США
Мар'їна О. — д-р наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Маркова В. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.,
Україна
Мацюк Г. — канд. наук з соц. комунікацій, Україна
Сербін О. — д-р наук з соц. комунікацій, Україна
Ткаченко В. — д-р техн. наук, проф., Україна
Федушко С. — канд. техн. наук, доц., Україна
Шейко В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Шпак В. — д-р іст. наук, проф., Україна

Рекомендовано до друку вченою радою Книжкової палати України (протокол № 11 від 24.11.2022).

Відповідальна за випуск — Жданова Н.
Коректура — Панченко Є.
Комп'ютерні складання та верстання — Алексанян А.

Журнал "Вісник Книжкової палати" Атестаційною колегією Міністерства освіти і науки України віднесено до наукових фахових видань України в галузі соціальних комунікацій (наказ МОН від 29.06.2021 № 735).

Використання у будь-якій формі матеріалів, що опубліковані в журналі, узгоджується з редакцією. Посилання на видання обов'язкові. Авторські оригінали не повертаються. Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей.

Редакція, видавець і виготовлювач: Державна наукова установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова".

Адреса: просп. Ю. Гагаріна, 27, Київ, Україна, 02094
Тел.: +380 (44) 292-01-34 (приймальня),
+380 (44) 292-30-11 (редакція)
Факс: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

CO-FOUNDERS:

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine
State Research Institution;
Kharkiv State Academy of Culture

Editorial director — Senchenko M.
Editor-in-Chief — Davydova I.
Deputy Editor — Vaskivska O.

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Davydova I. — Dr of Social Communication, Prof. (chairman of the editorial board), Ukraine
Senchenko M. — Dr of Technical Sciences, Prof. (deputy chairman of the editorial board), Ukraine
Bruy O. — PhD of Social Communication, Ukraine
Handziuk V. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Ihmanaeva V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Kyrychok A. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Lopatovska I. — PhD, Assoc. Prof., USA
Mariina O. — Dr of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Markova V. — Dr of Social Communication, Prof., Ukraine
Matsiuk H. — PhD of Social Communication, Ukraine
Serbin O. — Dr of Social Communication, Ukraine
Tkachenko V. — Dr of Technical Sciences, Prof., Ukraine
Fedushko S. — PhD of Technical Sciences, Assoc. Prof., Ukraine
Sheyko V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Shpak V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine

The Academic Council of the Book Chamber recommends printing this Bulletin (Protocol № 11 from 24.11.2022).

Editor — Zhdanova N.
Proofreader — Panchenko E.
Computer layout — Aleksanyan A.

The Board of Attestation of the Ministry of Education and Science designed the Bulletin of the Book Chamber of Ukraine as the professional scientific publication of Ukraine in the field of social communication. (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 735 of June 29, 2021).

You can use the materials printed in the Bulletin by an agreement with editorial staff. A reference to publications is necessary. Manuscripts are not returned. Editors are not always agreeing with point of view of the author.

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine, State Research Institution is the editorial office, publisher and manufacturer.

Address: Pr. Yu. Gagarin, 27, Kyiv, Ukraine, 02094
Tel.: +380 (44) 292-01-34 (reception),
+380 (44) 292-30-11 (editors)
Fax: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

З М І С Т

КНИГОЗНАВСТВО. ВИДАВНИЧА СПРАВА

- ЖИГУН Т., УСТІННІКОВА Т.* Аналіз стану доставляння обов'язкових примірників видань України у 2021 році..... 3
- ТАТАРИНОВА Л.* Фіксована ціна на книги: переваги й недоліки в мінливому ринковому середовищі 10

РЕЦЕНЗІЇ

- ШІЛІНГ А.* Застосування технології машинного навчання та великих даних для аналізу особистих медичних даних пацієнтів в онлайн-спільнотах..... 17

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

- СЕНЧЕНКО М.* Цивілізаційний проєкт "Папська імперія Риму": папи та кардинали Ватикану 20
- АРСЄНКО А.* Кризові тренди в сучасному світі та перспективи економічного планування 28
- ВАСИЛЕНКО В.* Платформи дистанційного навчання: основні характеристики та можливості використання..... 35

ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

- СЕНЧЕНКО Н.* Проблеми оцифрування культурної спадщини: досвід країн Балтії..... 41

З АРХІВУ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

- ДОЯР Л.* Самотність і жебрацтво як суспільні вироки моралізуючому таланту..... 47

C O N T E N T

BOOKSCIENCE. PUBLISHING

- ZHYHUN T., USTINNIKOVA T.* Analysis of the delivery state of Ukrainian publications mandatory copies in 2021 3
- TATARINOVA L.* Fixed book pricing: advantages and disadvantages in a changing market environment..... 10

REVIEWS

- SHILINH A.* Application of machine learning technology and big data to analyze personal medical data of patients in online communities 17

SOCIAL COMMUNICATION TECHNOLOGIES

- SENCHENKO M.* Civilization project "Papal Empire of Rome": popes and cardinals of the Vatican..... 20
- ARSEENKO A.* Crisis trends in the modern world and prospects of economic planning 28
- VASYLENKO V.* Distance learning platforms: main characteristics and possibilities of use..... 35

INFORMATION ACTIVITIES

- SENCHENKO N.* Problems of digitization of cultural heritage: the experience of the Baltic countries 41

FROM THE ARCHIVE OF THE BOOK CHAMBER OF UKRAINE

- DOIAR L.* Loneliness and begging as social sentences to the moralizing talent..... 47

УДК 021.84:655.4/.5]:[015:061.1]](477)"2021"(048.83)
DOI: 10.36273/2076-9555.2022.11(316).3-10

Тетяна Жигун,

старший науковий співробітник відділу наукового опрацювання
обов'язкових примірників Книжкової палати України,
e-mail: prim@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8022-1505>

Тетяна Устіннікова,

старший науковий співробітник відділу наукового опрацювання
обов'язкових примірників Книжкової палати України,
e-mail: prim@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3473-9578>

Аналіз стану доставляння обов'язкових примірників видань України у 2021 році

Стаття містить результати аналітичних досліджень стану доставляння обов'язкових примірників (ОП) видань в Книжкову палату України суб'єктами видавничої справи й діяльності друкованих ЗМІ у 2021 р., а також дані спостережень щодо надання ними звітів про випуск видавничої продукції. Показники, що характеризують рівень доставляння ОП, наведено в порівнянні з аналогічними показниками 2020 р.

Ключові слова: видання; видавничі продукти; державна бібліографічна реєстрація; звіт; звітність; обов'язковий примірник; суб'єкт видавничої справи; суб'єкт діяльності друкованих ЗМІ

Постановка проблеми. Обов'язковий примірник документів, зокрема видань (далі — ОП), є основою для створення й функціонування чинної в Україні системи ОП, призначеної для поповнення головного інформаційного фонду України.

Одним із суб'єктів відносин, що виникають у процесі функціонування системи ОП у видавничій діяльності, є Книжкова палата України, якій суб'єкти видавничої справи й діяльності друкованих ЗМІ згідно з вітчизняним законодавством доставляють по одному ОП всіх видів вітчизняних друкованих і тиражованих на електронних носіях інформації електронних видань на довільне зберігання у фонді Державного архіву друку.

Для оцінювання стану поповнення фонду ОП та їх обліку фахівці Книжкової палати України здійснюють державну бібліографічну реєстрацію кожного доставленого примірника неперіодичних, періодичних, продовжуваних та електронних видань і внесення повних відомостей про них у бази даних (далі — БД).

Подальший контроль за доставлянням ОП, а також пошук наявності у фонді того чи іншого видання відбуваються з використанням цих БД.

Здійснення спостережень за повнотою та своєчасністю доставляння ОП забезпечується узагальненням показників рівня їх доставляння в межах кварталу, півріччя, року та порівняння їх з аналогічними показниками попереднього року.

Такий аналіз дає змогу відстежити динаміку процесів функціонування системи ОП у межах

поточного року на прикладах роботи суб'єктів видавничої справи й діяльності друкованих ЗМІ.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Підґрунтям для здійснення аналітичного дослідження стану доставляння ОП у 2021 р. слугували нормативні документи та законодавчі акти [1—3], аналітичне дослідження М. Сенченка [4], статистичні дані, уміщені у збірнику "Друк України" [5; 6], звіти про наукову роботу Книжкової палати України [7].

Мета статті — аналітичне дослідження стану доставляння обов'язкових примірників видань суб'єктами видавничої справи й діяльності друкованих ЗМІ у 2021 р.

Виклад основного матеріалу дослідження. Упродовж 2021 р. здійснено аналітико-синтетичне опрацювання та державну бібліографічну реєстрацію 84 206 друкованих одиниць (далі — друк. од.) ОП неперіодичних, періодичних і продовжуваних видань, зокрема: 28 140 друк. од. текстових (книг і брошур, авторефератів дисертацій), а також нотних, образотворчих, картографічних; 1404 друк. од. дрібнодрукованої продукції (кишенькові календарі, листівки, буклети, візитівки, етикетки, закладки тощо); 45 646 друк. од. газет; 8905 друк. од. періодичних (крім газет) і продовжуваних видань. Упродовж звітнього року доставлено також 111 одиниць ОП електронних видань.

Узагальнений обсяг доставлених у 2021 р. ОП усіх видів видань, які пройшли державну

бібліографічну реєстрацію, становить 100,5% до 2020 р. (84 206 друк. од. у 2021 р. і 83 791 у 2020 р.).

Загальна кількість доставлених і опрацьованих у 2021 р. ОП основних видів неперіодичних видань: книг, брошур, авторефератів дисертацій,

нотних і образотворчих видань (табл. 1), збільшилася на 4038 друк. од. і становить 116,8% до 2020 р. (28 035 друк. од. у 2021 р. і 23 997 у 2020 р.). Натомість доставлено на 20 друк. од. менше ОП картографічних видань (105 друк. од. у 2021 р. і 125 друк. од. у 2020 р.).

Таблиця 1

Стан доставляння ОП основних видів неперіодичних видань: 2020—2021 рр.

Види неперіодичних видань	2020 р.	2021 р.	
	Кількість видань (друк. од.)	Кількість видань (друк. од.)	У % до 2020 р.
Усього, у т. ч.:	24 122	28 140	116,7
Книги та брошури	18 967	21 095	111,2
Автореферати дисертацій	3 182	4 681	147,1
Нотні	156	194	124,6
Образотворчі	1 692	2 065	122,0
Картографічні	125	105	84,0

Під час ґрунтовного аналізування рівня доставляння ОП книг і брошур у 2021 р. з'ясовано, що 6147 друк. од. надійшли у Книжкову палату України із порушенням встановлених законодавством строків доставляння. Їх було видано попередніми роками, а доставлено лише у 2021 р. Серед них 3 видання випуску 1999—2000 рр., 5 — 2002 р., 4 — 2005—2006 рр., 6135 — 2009—2020 рр.

Отже, відсоток доставлених у 2021 р. ОП книг і брошур випуску минулих років становить 29,1% загальної кількості доставлених і зареєстрованих ОП (21 095 друк. од.). Якщо у 2020 р. цей показник становив 22,9%, стає очевидним, що ситуація зі своєчасним доставлянням ОП і відповідальністю видавців у 2021 р. погіршилася.

Нині в Україні видавничу діяльність здійснюють 14 державних видавництв, які належать до сфери управління Держкомтелерадіо і випускають книжкові видання. Згідно з даними кварталних звітів, у 2021 р. ці суб'єкти видавничої справи випустили 153 видання. Доставлено ОП 149 видань, відповідно ОП 4 видань не доставлено (видавництвом "Музична Україна").

З'ясовано, що найбільшу кількість ОП доставили такі видавництва: ДП "Всеукраїнське спеціалізоване видавництво "Світ", м. Львів — 53 друк. од.; ДП "Державне спеціалізоване видавництво "Музична Україна", м. Київ — 34; ДП "Державне спеціалізоване видавництво "Мистецтво", м. Київ — 25; ДП "Державне спеціалізоване видавництво художньої літератури "Дніпро", м. Київ — 17; Національне видавництво дитячої літератури "Веселка", м. Київ — 12; ДП "Всеукраїнське державне багатопрофільне видавництво "Каменярь", м. Львів — 8.

Досліджуючи стан виконання положень чинного законодавства щодо обов'язкового примірника документів видавництвами й видавничими організаціями України, які належать до сфери управління інших державних установ, встановлено, що найбільше ОП доставлено: видавництвом "Право", м. Харків — 195 друк. од.; Національним університетом "Львівська політехніка" — 109; Національним аерокосмічним університетом ім. М. Є. Жуковського "Харківський авіаційний інститут" — 98; Львівським національним університетом імені Івана Франка — 47; Національним університетом кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв — 38.

3-поміж видавництв і видавничих організацій України інших форм власності найбільше ОП доставили: Книжковий клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", м. Харків — 707 друк. од.; ТОВ "Видавничий будинок "Інтелект України", м. Харків — 689; ТОВ "Видавництво "Навчальна книга — Богдан", м. Тернопіль — 678; ТОВ "Видавництво "Ранок", м. Харків — 636; ТОВ "Видавництво "Кристал Бук", м. Київ — 572; ТОВ "Видавництво Старого Лева", м. Львів — 440; ТОВ "Стем освіта", м. Харків — 381; ТОВ Видавництво "Віват", м. Харків — 367.

Паралельно з дослідженням стану доставляння ОП друкованих неперіодичних видань Книжкова палата України здійснює контроль за доставлянням ОП періодичних і продовжуваних видань.

Упродовж 2021 р. здійснено державну бібліографічну реєстрацію ОП 45 646 друк. од. газет (1427 назв, із них 107 нові), 8905 друк. од. періодичних (крім газет) і продовжуваних видань (2126 назв, із них 155 нові) — загалом 54 551 друк. од., що становить 93,7% до 2020 р. (58 238 друк. од.).

Аналіз надходження ОП газет, доставлених у Книжкову палату України, засвідчує, що у 2021 р. кількість доставлених ОП газет зменшилася на 3933 друк. од. і становить 92,1% до 2020 р.

(45 646 друк. од. (1427 назв) у 2021 р. і 49 579 друк. од. (1541 назва) у 2020 р.).

Кількісні показники доставляння ОП газет з областей України у 2020 і 2021 рр. подано в табл. 2.

Таблиця 2

Загальний стан доставляння ОП газет (за областями): 2020—2021 рр.

Область, місто	2020 р.		2021 р.	
	Кількість назв	Кількість друк. од.	Кількість назв	Кількість друк. од.
Вінницька	67	2 677	58	2 156
Волинська	61	1 674	57	1 596
Дніпропетровська	108	3 828	93	3 586
Донецька	47	1 600	42	1 464
Житомирська	51	1 904	49	1 690
Закарпатська	24	680	20	708
Запорізька	87	3 232	76	3 010
Івано-Франківська	24	613	30	628
Київська	85	2 116	74	1 831
Кіровоградська	28	995	26	912
Луганська	27	1 047	24	1 006
Львівська	41	1 004	39	999
Миколаївська	41	1 825	34	1 437
Одеська	46	1 806	40	1 463
Полтавська	70	2 520	61	2 433
Рівненська	24	867	21	820
Сумська	33	1 508	30	1 378
Тернопільська	38	1 071	30	892
Харківська	83	3 145	79	2 969
Херсонська	52	1 830	51	1 572
Хмельницька	40	1 400	38	1 437
Черкаська	52	2 227	50	1 947
Чернівецька	17	724	14	528
Чернігівська	27	1 056	26	1 028
м. Київ	368	8 230	365	8 156
Усього	1 541	49 579	1 427	45 646

Моніторинг доставляння ОП газет у Книжкову палату України впродовж 2021 р. засвідчує, що кількість ОП газет за назвами порівняно з 2020 р. зменшилася: у Дніпропетровській області на 15 (93 і 108), Запорізькій — 11 (76 і 87), Київській на 11 (74 і 85), Вінницькій — 9 (58 і 67), Полтавській — 9 (61 і 70), Тернопільській — 8 (30 і 38), Миколаївській — 7 (34 і 41), Одеській — 6 (40 і 46), Донецькій — 5 (42 і 47), Волинській — 4 (57 і 61), Закарпатській — 4 (20 і 24), Харківській — 4 (79 і 83), Луганській — 3 (24 і 27), м. Києві — 3 (365 і 368), Рівненській — 3 (21 і 24), Сумській — 3 (30 і 33), Чернівецькій — 3 (14 і 17), Житомирській — 2 (49 і 51), Кіровоградській — 2 (26 і 28), Львівській — 2 (39 і 41), Хмельницькій — 2 (38 і 40), Черкаській — 2 (50 і 52), Херсонській — 1 (51 і 52), Чернігівській — 1 (26

і 27), а збільшилася лише в Івано-Франківській області на 6 назв (відповідно 30 і 24).

Найбільшу кількість ОП газет за назвами доставлено з м. Києва (365), Дніпропетровської (93), Харківської (79), Запорізької (76), Київської (74), Полтавської (61), Вінницької (58), Волинської (57), Херсонської (51), Черкаської (50) областей.

Проте ОП 256 назв газет, випущених у 2020 р., їхні редакції не доставили, зокрема з м. Києв — 55, Дніпропетровської області — 24, Київської області — 22.

Натомість 41 нову назву газет зі 107, доставлених у Книжкову палату України, надіслали редакції м. Києва, що становить 38,3%.

Проведений аналіз стану доставляння ОП періодичних (крім газет) і продовжуваних видань

свідчить, що загальна кількість доставлених у 2021 р. ОП становить 102,8% до показників 2020 р. (8905 друк. од. у 2021 р. і 8659 у 2020 р.).

У порівнянні з попереднім роком спостерігається збільшення кількості доставлених ОП цих видів видань на 246 друк. од., що становить 2,8%.

Кількісні показники доставляння ОП основних видів періодичних (крім газет) і продовжуваних видань у 2020 і 2021 рр. подано в табл. 3.

Дані таблиці підтверджують, що у 2021 р. певною мірою підвищився загальний рівень доставляння ОП друкованих періодичних (крім газет) і продовжуваних видань. Однак спостерігається зменшення кількості доставлених ОП за назвами цих видань на 126 одиниць.

Під час деталізованого аналізування з'ясовано, що зросла кількість доставлених ОП таких видань: рекламних видань і бюлетенів на 167 друк. од., журналів — на 77, інформаційних видань (екс-

прес-інформація) — на 31, натомість на 28 одиниць зменшилася кількість доставлених ОП періодичних (крім газет) і продовжуваних електронних видань і на 1 друк. од. — продовжуваних друкованих видань (збірників наукових праць).

У 2021 р. доставлено ОП 155 нових назв періодичних (крім газет) і продовжуваних видань, переважно редакціями м. Кисва (64), Тернопільської (25), Львівської (18), Дніпропетровської (9), Волинської (5), Хмельницької (5), Одеської (4), Полтавської (3) областей.

Моніторинг стану доставляння ОП періодичних (крім газет) і продовжуваних видань у 2021 р. уможливив узагальнення цих показників за видами видань та областями України.

Кількісні показники доставляння у 2021 р. ОП основних видів періодичних (крім газет) і продовжуваних видань (за назвами) подано в табл. 4.

Таблиця 3

Стан доставляння ОП періодичних (крім газет) і продовжуваних видань: 2020—2021 рр.

Види періодичних (крім газет) і продовжуваних видань	2020 р.		2021 р.	
	Кількість назв	Кількість друк. од.	Кількість назв	Кількість друк. од.
Журнали	1 856	6 727	1 736	6 804
Продовжувані видання (збірники)	36	58	29	57
Рекламні видання, бюлетені	175	1 562	172	1 729
Інформаційні видання (експрес-інформація)	16	100	21	131
Календарі	161	176	163	176
Періодичні (крім газет) і продовжувані електронні видання	8	36	5	8
Усього	2 252	8 659	2 126	8 905

Таблиця 4

Кількість назв доставлених ОП основних видів періодичних (крім газет) і продовжуваних видань за областями: 2021 р.

Область, місто	Загальна кількість назв	Кількість назв за видами видань					
		2021 р.					
	Журнали	Продовжувані видання (збірники)	Рекламні видання, бюлетені	Інформаційні видання (експрес-інформація)	Календарі	Періодичні (крім газет) і продовжувані електронні видання	
Вінницька	35	31	2	1	—	1	—
Волинська	25	25	—	—	—	—	—
Дніпропетровська	96	87	2	4	—	3	—
Донецька	23	18	1	3	—	—	1
Житомирська	12	12	—	—	—	—	—
Закарпатська	25	25	—	—	—	—	—
Запорізька	40	37	2	1	—	—	—

Область, місто	Загальна кількість назв	Кількість назв за видами видань					
		2021 р.					
	2021 р.	Журнали	Продовжувані видання (збірники)	Рекламні видання, бюлетені	Інформаційні видання (експрес-інформація)	Календарі	Періодичні (крім газет) і продовжувані електронні видання
Івано-Франківська	28	26	2	—	—	—	—
Київська	34	27	2	4	—	1	—
Кіровоградська	10	10	—	—	—	—	—
Луганська	13	11	—	1	—	1	—
Львівська	181	140	3	37	—	1	—
Миколаївська	8	8	—	—	—	—	—
Одеська	98	95	3	—	—	—	—
Полтавська	24	24	—	—	—	—	—
Рівненська	30	27	1	—	1	1	—
Сумська	20	20	—	—	—	—	—
Тернопільська	76	31	—	—	—	45	—
Харківська	233	177	1	3	—	51	1
Херсонська	33	30	—	—	3	—	—
Хмельницька	40	29	1	—	1	9	—
Черкаська	27	27	—	—	—	—	—
Чернівецька	24	22	1	1	—	—	—
Чернігівська	20	19	1	—	—	—	—
м. Київ	971	778	7	117	16	50	3
Усього	2 126	1 736	29	172	21	163	5

Показники таблиці свідчать, що найбільшу кількість ОП доставлено редакціями друкованих ЗМІ м. Києва (971), Харківської (233), Львівської (181), Одеської (98), Дніпропетровської (96), Тернопільської (76), Хмельницької та Запорізької (по 40) областей. Така сама тенденція зберігається й щодо доставляння ОП журналів.

З'ясовано, що у 2021 р. не доставлено ОП 630 назв періодичних (крім газет) і продовжуваних видань. Такі порушення допущено редакціями м. Києва (210 назв), Харківської (123), Тернопільської (51), Львівської (44), Дніпропетровської (29), Одеської (24), Хмельницької (22), Волинської (12), Запорізької (12), Донецької (11), Київської (11), Сумської (11), Івано-Франківської (9), Вінницької (8), Закарпатської (7), Полтавської (7), Херсонської (7), Чернівецької (7), Рівненської (6), Житомирської (4), Кіровоградської (4), Луганської (4), Миколаївської (3), Черкаської (3), Чернігівської (1) областей.

Моніторинг доставляння ОП газет та періодичних (крім газет) і продовжуваних видань у 2021 р. виявив тенденцію значного зменшення їх

надходжень у Книжкову палату України. Зокрема, проблема вчасного доставляння ОП міських і районних газет є актуальною щодо редакцій Дніпропетровської, Чернівецької, Хмельницької, Черкаської та Харківської областей.

Для здійснення контролю та обліку доставлених ОП друкованих видань, збирання достовірних адміністративних даних про них фахівці Книжкової палати України використовують звіти про випуск видавничої продукції за формами № 1-В (книги) (квартальна) та № 1-В (ЗМІ) (піврічна), затверджені Наказом Держкомтелерадіо від 09.01.2014 № 1 "Про затвердження форм звітності № 1-В (книги) (квартальна) "Звіт про випуск книжкової продукції", 1-В (ЗМІ) (піврічна) "Звіт про випуск продукції друкованих засобів масової інформації та інструкцій щодо їх заповнення", зареєстрованим Міністерством юстиції України 27.01.2014 № 166/24943, тож є обов'язковими до подання у Книжкову палату та Держкомтелерадіо у встановлені строки.

У 2021 р. вчасно отримано квартальні звіти № 1-В (книги) (квартальна) про випуск книжко-

вої продукції від 984 видавців України: видавництв і видавничих організацій державної форми власності — 161, видавництв і видавничих організацій інших форм власності — 823.

Під час опрацювання наданих видавничих звітів було виявлено, що з 984 видавців 125 (12,7%) не випускали книжкову продукцію упродовж року.

Загалом із 20 823 назв книг та брошур, зазначених у звітах за формою 1-В (книги), в Книжкову палату України доставлено 19 919 ОП видань, відповідно 904 — не доставлено, тобто рівень доставляння ОП книг і брошур у 2021 р. становить 95,7%.

Моніторинг звітності державних видавництв, що належать до сфери управління Держкомтелерадіо, у 2021 р. свідчить, що з 14 державних суб'єктів видавничої справи звітували лише 10. Серед них Державне спеціалізоване видавництво "Музична Україна", м. Київ, своєчасно звітувало за видавничу діяльність лише у I, II, III кварталах; Національне видавництво дитячої літератури "Веселка", м. Київ — у I, II, IV кварталах; у I і II кварталах — ДП "Державне спеціалізоване видавництво "Либідь", м. Київ. Ще два видавництва — ДП "Всеукраїнське державне багатопрофільне видавництво "Каменярь", м. Львів і ДП "Спеціалізоване видавництво "Техніка", м. Київ, прозвітували у I кварталі, а в II кварталі надало звіт ДНУ "Енциклопедичне видавництво", м. Київ. Серед суб'єктів, які взагалі не звітували, — ДП "Державне спеціалізоване видавництво "Вища школа", м. Київ; ДП "Всеукраїнське державне багатопрофільне видавництво "Карпати", м. Ужгород; ДП "Державне спеціалізоване видавництво "Україна", м. Київ; Державна акціонерна компанія "Українське видавничо-поліграфічне об'єднання", м. Київ.

Ці факти є свідченням неналежного виконання законодавства навіть видавництвами державної форми власності.

З-поміж видавництв і видавничих організацій України, що належать до сфери управління інших державних установ, невчасно надали звіти 78 суб'єктів видавничої справи, зокрема: Вінницький національний аграрний університет; КП "Кам'янка-Бузька районна друкарня", м. Кам'янка-Бузька; Національна металургійна академія України, м. Дніпро; КВПП "Обухівська друкарня"; КП "Регіональна інформаційно-поліграфічна агенція", м. Кропивницький; ДП "Український науковий фармакопейний центр якості лікарських засобів", м. Харків та інші.

Із запізненням надіслали звіти ще 525 суб'єктів видавничої справи України інших форм власності, наприклад: ТОВ "Аверс", м. Львів; ТОВ

"Видавництво "Анавіт", м. Київ; ФОП Вольф І. Є., м. Київ; ПП "Компанія "Імперіал", м. Львів; ТОВ "Видавництво "Ірбіс Комікси", м. Львів; ТОВ "Дитячий табір "Козацька Фортеця", м. Київ; ТОВ "Видавництво "Крила", м. Тернопіль; ФОП Крисюк С. Г., м. Хмельницький; ПБКФ "Видавництво "МақДен", м. Суми; ФОП Мельник М. В., м. Ужгород; ТОВ "Поліграфічний центр "Мозаїка", м. Полтава; ТОВ "Навчально-методичний центр "Немішаєве", смт Немішаєве (Київська обл.); ТОВ "Профкнига", м. Київ; ТОВ "Тріада плюс", м. Львів; ФОП Федорко М. Ю., м. Харків; ПП "Юнісофт", м. Харків тощо.

З 2056 редакцій друкованих засобів масової інформації України, інших установ, фізичних осіб-підприємців, зареєстрованих у базі даних "Друковані засоби масової інформації України" (2019—2021), отримано звіти за формою № 1-В (ЗМІ) (піврічна) про випуск продукції друкованих ЗМІ за I, II півріччя 2021 р. лише від 418, що становить 20,3%, зокрема:

- редакцій друкованих ЗМІ — 63;
- фізичних осіб-підприємців — 42;
- інших установ — 313.

Результати аналізування звітів за формою 1-В (ЗМІ) (піврічна) свідчать про те, що лише 312 суб'єктів діяльності друкованих ЗМІ із 418 надіслали звіти за I, II півріччя 2021 р. вчасно, зокрема: ПП "АА Тандем", м. Запоріжжя; видавничий дім "Академперіодика", м. Київ; ТОВ "Видавництво "Аква-Терм Україна", м. Київ; біосферний заповідник "Асканія-Нова", м. Каховка; ТОВ "Аспект 2003", м. Київ; Видавничий будинок "Балдрук", смт Великий Бурлук (Харківська обл.); КО "Вінницький обласний центр народної творчості"; ПП "Редакція газети "Вперед", смт Ярмолинці (Хмельницька обл.); ТОВ "Гольдман-України", м. Львів; ТОВ ВКФ "Гриф", м. Харків; ГО "Всеукраїнська асоціація ендovasкулярної нейрохірургії", м. Київ; державний архів Харківської області, м. Харків; Національний технічний університет "Дніпровська політехніка"; Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка; ТОВ "Друк Арт", м. Чернівці; ТОВ "Еко-газета", м. Київ; Державний університет "Житомирська політехніка"; ТОВ "Науково-виробнича фірма "Інпроект", м. Київ; Інститут електродинаміки НАН України, м. Київ; ТОВ "Редакція газети "Знамя труда", м. Середина-Буда (Сумська обл.); ПП "Ін-Про", м. Запоріжжя; Інститут проблем реєстрації інформації НАН України, м. Київ; ТОВ "Видавничий дім "Кераміст", м. Запоріжжя; Київський національний лінгвістичний університет; Київський національний торговельно-економічний університет; Київський національ-

ний університет будівництва та архітектури; ТОВ "Видавництво "Колесо Життя", м. Київ; ТОВ "Центр "Консульт", м. Київ; ФОП Коцюмбас О. М., м. Львів; КП "Редакція журналу "Малютко", м. Київ; ТОВ "Редакція журналу "Міжнародний туризм", м. Київ; КУ "Видавничий дім "Моя Вінничина"; Музейний фонд імені О. О. Браунера, м. Одеса; ПП "Медіа-центр "Надросся", м. Корсунь-Шевченківський (Черкаська обл.); "Науковий гідрофізичний центр НАН України", м. Київ; ТОВ "Видавничий дім "Перше вересня", м. Київ; ПП "Політтехперіодика", м. Одеса; Державне видавництво "Преса України", м. Київ; ПП "Радіоінформ", м. Вінниця; ТОВ "Растр-7", м. Львів; редакція газети "Сіверський край", м. Новгород-Сіверський (Чернігівська обл.); ПП Інформаційно-видавниче об'єднання "Сільське життя", смт Добровеличківка (Кіровоградська обл.); ПП "Сільські обрії", смт Ставище (Київська обл.); Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського; ТОВ "Тех Медіа Груп", м. Київ; ДУ "Видавничо-друкарський комплекс "Відкритого міжнародного університету розвитку людини "Україна", м. Київ; ТОВ "Українська спілка фахівців в галузі очистки води", м. Київ; ДНУ "Український інститут науково-технічної експертизи та інформації", м. Київ; Український інститут розвитку фондового ринку, м. Київ; ФОП Федоров О. М., м. Одеса; ТОВ "Видавничий будинок "Фактор-Медіа", м. Харків; Фізико-технічний інститут низьких температур імені Б. І. Веркіна НАН України, м. Ужгород; Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського "Харківський авіаційний інститут"; ТОВ "Видавничий дім "Чілі", м. Київ; ТОВ "Видавнича група "Шкільний світ", м. Київ, та інші.

Ще 106 суб'єктів звітували із запізненням, наприклад: ТОВ "Аграрне видавництво", м. Київ; ТОВ "Видавнича група "АС", м. Київ; ФОП Башун О. В., м. Бровари; ТОВ "Бізнес. Заварнік", м. Одеса; ТОВ "Блог-Пост", м. Одеса; ТОВ "Редакція газети "Вісник Великобурлуччини", смт Великий Бурлук (Харківська обл.); Всеукраїнська благодійна організація "Всеукраїнська фундація ім. Григорія Хомишина", м. Львів; Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка; ПП "Редакція газети "Гро-

мадська думка", м. Біла Церква; Державна архівна служба України, м. Київ; Дніпровський державний технічний університет; ПП "Редакція газети "Життя Старокостянтинівщини", м. Старокостянтинів (Хмельницька обл.); ТОВ "Редакція Іваничівської районної газети "Колос", смт Іваничі (Волинська обл.); Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу; Інститут ядерних досліджень НАН України, м. Київ; Київський національний університет культури і мистецтв; Видавництво Національного університету "Львівська політехніка"; ТОВ "Медіапростір "Вісті Красноградщини", м. Красноград (Харківська обл.); Національна металургійна академія України, м. Дніпро; ТОВ "Поиск-Плюс", м. Київ; ТОВ "Український науково-дослідний інститут "Права та економічних досліджень", м. Київ; ТОВ "Професіонал-Івент", м. Київ; Видавництво "Смірна", м. Черкаси; КЗ Сумської обласної ради "Сумський обласний науково-методичний центр культури і мистецтв"; ПБКФ "Технодрук", м. Чернівці; ТОВ "Видавничий дім "Українська культура", м. Київ; ДВНЗ "Український державний хіміко-технологічний університет", м. Дніпро; ДП "Український науковий фармакопейний центр якості лікарських засобів", м. Харків; ДП "Укрпромззовнішекспертиза", м. Київ; Університет банківської справи, м. Київ; Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця; ДП "Центр розвитку експериментальних методів дослідження якості "Хроматос", м. Київ; ФОП Чехун В. Ф., м. Київ; ПП "Редакція районної газети "Чорноморська зірка", м. Очаків (Миколаївська обл.) тощо.

Усього з 2114 назв друкованих ЗМІ, зазначених у звітах, у Книжкову палату України доставлено ОП 2010 назв цих видань, відповідно 27 — не доставлено, випуск 77 назв — припинено.

Висновки. Результати дослідження стану доставляння ОП у Книжкову палату України у 2021 р. свідчать про погіршення загального стану доставляння ОП усіх видів видань, що об'єктивно пов'язано з обмеженням або тимчасовим припиненням видавничої діяльності деяких суб'єктів видавничої справи на тлі пандемії COVID-19 в Україні та світі.

Список використаних літератури та джерел

1. Про обов'язковий примірник документів : закон України від 9 квіт. 1999 р. № 595-XIV // Офіційний вісник України. — 1999. — № 18. — С. 36.
2. Про адміністративні правопорушення : кодекс України від 7 груд. 1984 р. № 8073-X. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10>. — Назва з екрана.
3. Про затвердження форм звітності № 1-В (книги) (квартальна) "Звіт про випуск книжкової продукції", № 1-В (ЗМІ) (піврічна) "Звіт про випуск продукції друкованих засобів масової інформації" та інструкцій щодо їх заповнення : наказ Держкомтелерадіо від 09.01.2014 № 1. — Режим доступу: <http://comin.kmu.gov.ua>. — Назва з екрана.

4. Сенченко М. Проблеми Книжкової палати України і вітчизняного книговидавництва — 2012 рік / Микола Сенченко // Вісник Книжкової палати. — 2013. — № 1. — С. 3—7.
5. Друк України (2020) : стат. зб. / уклад. С. Буряк. — Київ : Кн. Палата України, 2021. — 100 с.
6. Друк України (2021) : стат. зб. / уклад. А. Воронцова. — Київ : Кн. Палата України, 2021. — 96 с.
7. Звіт про науково-дослідну роботу "Розроблення і комплексний аналіз адміністративних даних випуску видань України у 2020—2021 рр. та формування електронних довідково-інформаційних ресурсів" (I квартал) / Кн. палата України ; керівник М. І. Сенченко ; викон.: В. Т. Поляков [та ін.]. — Київ, 2021. — 41 с.

Tetiana Zhyhun,

Senior Researcher of the Scientific Processing Department
Mandatory Copies of the Book Chamber of Ukraine

Tetiana Ustinnikova,

Senior Researcher of the Scientific Processing Department
Mandatory Copies of the Book Chamber of Ukraine

Analysis of the delivery state of Ukrainian publications mandatory copies in 2021

The article contains the results of analytical studies of the state of delivery of mandatory copies (OP) of publications by subjects of the publishing business and activities of print media in 2021, as well as observational data regarding their submission of reports on the release of publishing products. Indicators characterizing the level of OP delivery are given in comparison with similar indicators in 2020.

Keywords: publication; publishing products; state bibliographic registration; report; reporting; mandatory copy; subject of publishing business; the subject of print mass media

References

1. Pro obovyazkovij primirnik dokumentiv : zakon Ukrayini vid 9 kvit. 1999 r. № 595-XIV. (1999). *Oficijnij visnik Ukrayini*, 18, p. 36.
2. Pro administrativni pravoporushennya : kodeks Ukrayini vid 7 grud. 1984 r. № 8073-X. (1984). Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10>.
3. Pro zatverdzhennya form zvitnosti № 1-V (knigi) (kvartalna) "Zvit pro vipusk knizhkovoyi produkciji", № 1-V (ZMI) (pivrichna) "Zvit pro vipusk produkciji drukovanih zasobiv masovoyi informaciji" ta instrukcij shodo yih zapovnennya : nakaz Derzhkomtelradio vid 09.01.2014 № 1. (2014). Available at: <http://comin.kmu.gov.ua>.
4. Senchenko M. (2013). Problemi Knizhkovoyi palati Ukrayini i vitchiznyanogo knigovidannya — 2012 rik. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 1, pp. 3—7.
5. Buryak S. [uklad.]. (2021). *Druk Ukrayini (2020) : stat. zb.* Kyiv: Kn. Palata Ukrayini.
6. Voroncova. A. [uklad.]. (2022). *Druk Ukrayini (2021) : stat. zb.* Kyiv: Kn. Palata Ukrayini.
7. Senchenko M. I. (kerivnik), Polyakov V. T. [ta in.]. (vikon.). (2021). *Zvit pro naukovo-doslidnu robotu "Rozroblennya i kompleksnij analiz administrativnih danih vipusku vidan Ukrayini u 2020—2021 rr. ta formuvannya elektronnih dovidkovo-informacijnih resursiv" (I kvartal)*. Kyiv.

Надійшла до редакції 28 жовтня 2022 року

УДК 655.5.03:338.532.425.012.23](100)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.11(316).10-17

Лариса Татарінова,

старший науковий співробітник
відділу моніторингу засобів масової інформації
Книжкової палати України,
e-mail: larysa@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-002-7950-7773>

Фіксована ціна на книги: переваги й недоліки в мінливому ринковому середовищі

У статті проведено аналіз сутності й змісту проблеми доцільності встановлення фіксованої (твердої) ціни на книги, виходячи з того, що це особлива продукція. Книга має подвійну природу, адже одночасно є і культурним, і економічним чинником. З одного боку, вона формує світоглядні та науково-пізнавальні цінності, а з іншого — є бізнесовим елементом.

Розглянуто історію ухвалення відповідних законів і впровадження фіксованої ціни на книжкову продукцію, а також механізми її застосування у провідних країнах світу. Подано огляд аргументів прибічників та противників використання твердої ціни на книжковому ринку.

Наведено приклади законодавчих ініціатив щодо встановлення або скасування фіксованої ціни на книги, обґрунтованих потребою впливу на розвиток книжкового ринку.

© Татарінова Л., 2022

З'ясовано, що тверда ціна на книги може регулюватися законом, обов'язковим для виконання роздрібними торговцями, чи угодою між видавцями та книготорговцями.

Ключові слова: *тверда ціна; кон'юнктура книжкового ринку; книга як культурний та економічний актив; закони щодо фіксованої ціни на книгу; торговельна угода; корпоративна змова; нецінова конкуренція; бестселер; некомерційна книга*

Постановка проблеми. Система фіксованих цін на книги існує вже понад 150 років. Більшість країн із розвинутою книжковою індустрією запровадили цей механізм продажу літератури читачам. Встановлення твердої ціни на друковану продукцію провідні країни, зокрема Франція й Німеччина, розглядають як важливий гнучкий та ефективний інструмент для підтримання стабільного розвитку книжкової індустрії. В інших країнах, як-от англосакські та скандинавські, власне поняття фіксованої ціни на книги вважають ірраціональним і непродуктивним, що суперечить ринковим відносинам і законодавству у сфері конкуренції.

Публікація закликає до роздумів щодо визначення переваг чи недоліків економічного й соціального ефекту від застосування твердої ціни на книги.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Сьогодні, коли ланцюжок книготорговців перебуває під тиском низки факторів, поміж яких зростання роздрібно-онлайн-торгівлі, відновлюються дебати про переваги запровадження фіксованої ціни на книги. Експерти оцінюють цей процес вельми суперечливо. З одного боку, багато провідних західних економістів, зокрема М. Кеной, Д.-С. Оурс, Ф. ван Плаг, Ф. Руе [1; 2], скептично ставляться до культурних переваг угод про тверду ціну на книжкову продукцію. З іншого боку, французькі та німецькі економісти Д. Г. Баххауз, Р. Хансен, В. Ринстад [3; 4] стверджують, що встановлення фіксованої ціни є єдиним інструментом, який дає змогу публікувати серйозні, культурно значущі книги. На думку цих експертів, численні вади та викривлення таких угод, а також зловживання ними мають компенсуватися значно вагомішим культурним ефектом від публікації некомерційних творів.

Інформаційною базою дослідження слугували статистичні матеріали та доповіді Міжнародної асоціації видавців (International Publishers Association, IPA), звіти дослідницького ресурсу Statista, матеріали наукових конференцій, довідкова та реферативна література з порушеної проблематики.

Мета статті полягає у визначенні переваг і недоліків економічного й соціального ефекту від застосування фіксованої ціни на книги у провідних країнах світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з основних питань в економіці книгови-

дання є дилема, що краще: система фіксованих цін чи вільний ринок. Хоча науковці та експерти зосереджували на цій проблемі чимало уваги, вона залишається невирішеною.

Ефект твердої ціни полягає в тому, що книга, яку реалізують чи то в роздрібній торгівлі, чи то в інтернеті, має одну й ту саму ціну в усій країні. Видавець визначає ціну своїх книг у кожному форматі. Після закінчення заявленого терміну (найчастіше це 1,5 року) він може скасувати фіксовану ціну, а в разі дефектної копії чи гуртового продажу — встановити знижку.

Тверда ціна на книги має сприяти неціновій конкуренції між книготорговцями, а також стимулювати продаж маловідомих чи культурно значущих книг, а не лише бестселерів.

Системи твердих цін на книги функціонують у розвинених країнах з початку ХХ ст. і сьогодні залишаються чинними в багатьох державах Європейського Союзу. Незважаючи на назву, більшість законів і угод, які стосуються твердої ціни на книги, насправді встановлюють мінімальні ціни, що дає змогу книготорговцям незначно відхилитися від ціни видавця. Отже, тверді ціни лише обмежують цінову конкуренцію, а не пригнічують її повністю [1].

Головною причиною впровадження фіксованої ціни є переконання, що розвинена та щільна мережа добре укомплектованих книгарень, націлених насамперед на якісну роботу, є необхідною умовою для видання великої кількості різножанрової літератури, що вкрай важливо для повноцінного культурного життя будь-якої країни [2]. Такі книгарні передбачають додаткові витрати на організацію культурних заходів, зокрема зустрічі з письменниками, публічні читання, проведення тематичних тижнів, рекламу тощо. Отже, встановлення твердої ціни унеможливає цінову конкуренцію та спонукає роздрібних продавців вдосконалювати сферу послуг.

Цінова конкуренція між книгарнями з широким асортиментом різножанрової літератури і продавцями, які заповнюють полиці лише модними бестселерами, знижує прибутковість перших. Встановлення твердої ціни дає змогу видавцеві пом'якшити цю конкуренцію та гарантує достатню маржу для роботи книгарень, які насамперед дбають про якість своєї продукції для забезпечення різноманітних читацьких потреб.

Особливості застосування фіксованої ціни у країнах світу наведено в табл. 1.

**Застосування фіксованої ціни на друковані та електронні видання
у різних країнах світу**

Країна	Застосування твердої ціни на друковані видання та винятки	Законодавче регулювання застосування твердої ціни та термін його дії від моменту публікації видання	Застосування твердої ціни на електронні видання	Коментар
Аргентина	+ Знижки: 10% на книжкових ярмарках, фестивалях, 10% для шкіл та бібліотек, 50% для державних установ	Закон від 2001 р.; термін дії — 1,5 року	+	Ціна може бути нижчою, якщо видавництво вилучає книгу з каталогу. Через 180 днів видання можуть реалізувати як залишки
Австрія	+ Знижки: 5, 10% для бібліотек	Закон від 2000 р.; термін дії — 2 роки	+	
Австралія	—	Скасовано в 1972 р. За законом тверду ціну встановлюють упродовж перших 6 місяців після публікації книги	—	
Бельгія	+		+	
Бразилія	—	—	—	
Велика Британія	—	Скасовано в 1995 р.	—	
Венесуела	—	—	—	Від 2010 р. закон поширено на електронні книги
Греція	+ Максимальна знижка — 10%	Закон від 1997 р., зміни — у 2014 р.; діє 2 роки після публікації книги	+	
Данія	+	Ділова угода від 1837 р. зміни — у 2001 р.	—	Питання про законодавче запровадження твердих цін регулярно порушують на засіданнях уряду
Естонія	—	—	—	
Ірландія	—	Угода Великої Британії про мережеву книгу діяла до 1992 р.; відхилена у 1994 р. Управлінням із питань конкуренції	—	
Іспанія	+ Знижки: 10, 20% у День книги	Закон 2007 р., що замінив закон 1975 р.; діє 2 роки	+	Знижки можна застосувати після 6 місяців активних продажів у книгарнях
Італія	+ Знижки 15—20% на книжкових ярмарках	Закон від 2005 р.; діє 20 місяців після публікації книги	—	Видавці можуть проводити акції та продавати книги зі знижкою 15—25%
Канада	—	—	—	Уряд "провалив" кілька спроб запровадження твердих цін
Люксембург	+	—	—	Тільки вітчизняні книги
Мексика	+	Закон від 2008 р.; діє 1,5 року після публікації книги	—	
Нідерланди	+	Господарський договір від 1923 р., закон від 2005 р.	—	Закон перебуває на обговоренні в парламенті

Країна	Застосування твердої ціни на друковані видання та винятки	Законодавче регулювання застосування твердої ціни та термін його дії від моменту публікації видання	Застосування твердої ціни на електронні видання	Коментар
Німеччина	+	Взаємну угоду від 1888 р. було замінено законом у 2002 р., який діє щонайменше 1,5 року	+	
Норвегія	+ Знижки: 12,5% для книгарень, 20% для бібліотек	Ділова угода між членами Асоціації книготорговців та видавцями від 1962 р. (переукладена у 2005 р.). Закон, обов'язковий для всіх книготорговців, був запропонований у 2013 р.	+	
Південна Корея	+ Знижки 10%	Закон 2003 р., зміни 2014 р.; діє 1,5 року	+	Може бути застосована знижка 19% (10% + 9% через спеціальні знижки в інтернет-книгарнях)
Польща	—	Польська Книжкова Палата запропонувала закон подібно до французького "закону Ланга": запровадження твердої ціни на 1,5 року, за винятком електронних книг	—	Закон перебуває на обговоренні
Португалія	+ Знижки: 10, 20% під час ярмарків	Закон від 1996 р.; діє 1,5 року	—	
Словенія	—	Закон від 2014 р.; діє до 2020 р.	—	
Сполучені Штати Америки	—	—	—	
Угорщина	+	Господарська угода	—	
Фінляндія	—	Скасовано в 1971 р.	—	
Франція	+ Максимальна знижка: 5% для споживачів, 9% для бібліотек	Господарську угоду скасовано в 1979 р., закон від 1981 р.	+	Знижки на електронні книги не діють. Для наукових бібліотек можуть надаватися знижки до 5%, для шкільних — до 10%, на підручники — до 15%
Хорватія	+	Закон від 2007 р.	+	
Чеська Республіка	—		—	
Швейцарія	—	Заборонено органом з питань конкуренції у 1999 р. Законодавство щодо відновлення фіксованої ціни було "провалено" під час референдуму 2012 р.	—	
Швеція	—	Скасовано в 1974 р.	—	
Японія	+	Видавнича угода	—	Знижки залежать від положень угоди

В Європі картина цінового режиму неоднозначна. З 32 країн у 18 запроваджено фіксовану роздрібну ціну на книги, насамперед у таких провідних державах, як Німеччина, Франція, Італія та Іспанія. Через посилення конкурентної боротьби й занепокоєння щодо недобросовісного ставлення до неї в Європі комісія, що розглядала галузеві угоди, які у цих державах тривалий час регулювали цінову політику на книжковому ринку, надала рекомендації юридично зафіксувати тверді ціни. У багатьох країнах ухвалено юридичні акти, що закріплюють обов'язковість твердих цін на книжкову продукцію. Зокрема, закон, що регулює ціни на книги, діє в Іспанії від 1975 р., у Франції — від 1981 р., у Німеччині — від 2002 р. Закони щодо фіксованої ціни на книжкову продукцію також запроваджено в Ісландії (1995), Португалії (1996), Греції (1997), Австрії (2001), Італії (2002) і Нідерландах (2005) за зразком французької моделі, відомої як "закон Ланга" (Loi Lang). Винятком є Норвегія, де тверду ціну на книги продовжують регулювати за допомогою галузевих угод.

Структура системи фіксованої ціни на книги у країнах світу відрізняється тривалістю періоду застосування, можливими винятками та рівнем допустимих знижок для приватних установ і таких клієнтів, як бібліотеки, школи й книжкові клуби [3].

У решті 14 країн ціни на книги не є фіксованими. Безперечно, найбільший за обсягом продажів книжковий ринок із вільними цінами має Велика Британія, слідом йдуть Польща та Швеція. До цієї групи також входять країни, які раніше використовували систему твердих цін на книги, переважно за галузевою угодою, а потім перейшли до вільних цін. Зокрема, у Швеції та Фінляндії чинні угоди було скасовано у 1970 та 1971 рр. відповідно. Бельгія (1981), Ірландія (1989), Ісландія (1995), Велика Британія (1995), німецькомовна Швейцарія (2007) і Данія (2011) також відмовилися від використання фіксованої ціни на книги.

Нещодавно відбулися спроби запровадити закони щодо твердих цін у країнах чи регіонах, де до того їх не застосовували. Наприклад, у бельгійському регіоні Валлонія система фіксованої ціни на книги набула чинності 1 січня 2018 р. У Польщі запровадження твердих цін на книги на законодавчому рівні ініціювали Польська книжкова палата й Асоціація видавців, і наразі проект перебуває на розгляді в Міністерстві культури та національної спадщини країни.

Як стверджують автори "Довідника з мистецтва економіки та культури" [1], культурні

переваги, які приписують галузевим угодам, досягли майже міфічних масштабів. Жодна публічна дискусія в Європі щодо культурної цінності книжок не обходиться без обговорення питання доцільності встановлення твердої ціни. Водночас головна мета цієї ініціативи — утримання високих цін на бестселери для субсидування продажу менш популярних книг — на думку науковців, є непереконливою.

Автори досліджень книжкового ринку, проведених після скасування фіксованої ціни в окремих європейських країнах [4—6], надають оцінку цьому рішення, порівнюючи регіони із застосуванням механізму твердої ціни та без нього (країни Північної Європи, Франція та Велика Британія). За висновками експертів, двома основними наслідками скасування фіксованої ціни на книги є витіснення невеликих незалежних книгарень більшими торговельними мережами та зниження цін на бестселери, компенсоване підвищенням цін на решту літератури.

Результати зазначених розвідок свідчать, що ціни на книжкову продукцію та кількість виданих назв аналогічно змінюються й у скандинавських країнах (Норвегія, Швеція, Фінляндія), хоча лише Норвегія має ділову угоду щодо застосування твердої ціни [4]. Однак у Данії, де цей механізм застосовують від 2000 р., ціни на книжки зросли на третину швидше, ніж загальна інфляція від 1985 р., а кількість проданої літератури скоротилася на дві третини, різко контрастуючи зі Швецією та Норвегією. Висновок полягає в тому, що наслідки від запровадження твердої ціни насправді не такі відчутні, як прогнозують прихильники та критики цієї моделі, і що інші інституційні угоди краще пояснюють еволюцію книжкових ринків у цих країнах.

Згідно з дослідженнями англійських економістів, скасування фіксованої ціни у Великій Британії (1995) не призвело до різкого зменшення кількості книгарень — радше до витіснення невеликих незалежних крамниць торговельними гігантами [5]. Однак експерти зауважують, що невеликі книгарні залишилися там, де існував попит, чутливий до якості, а конкуренція між ними сприяла зниженню витрат завдяки кращій логістиці (цей аргумент також наводять французькі економісти [4]).

Дослідник Ф. Руе робить висновок, що застосування твердої ціни дало змогу зберегти щільну мережу незалежних книжкових крамниць, стримати розгортання онлайн-книгарень і спонукало супермаркети збільшити пропозицію літератури [2]. Хоча кількість опублікованих назв збіль-

шується так само швидко, як у Франції, ознак загального зростання цін на книги немає [5]. Однак ця стабільність приховує сильний ефект розподілу: упровадження механізму фіксованої ціни призводить до підвищення цін на бестселери порівняно з вільними ринками, що його не застосовують, і до зменшення кількості видань із низьким або тривалим продажем. Оцінити цей ефект важко, оскільки зв'язок між (не)популярністю книги та її культурною цінністю є незрозумілим. Проте покупці книжок із низьким рівнем продажу в середньому заможніші, ніж покупці бестселерів.

Можна зробити висновок, що фіксовані ціни на книги не є ані необхідною, ані достатньою умовою успішного функціонування книжкового ринку: за такими показниками, як різноманітність назв, продаж книг на душу населення, щільність мережі книготорговців, країни з різними системами ціноутворення посідають однакові позиції. Тому модель фіксованих цін не слід вважати гарантією досягнення високого ринкового результату. Є регіони, які продемонстрували найвищі показники в одній категорії, але працюють значно гірше в інших. Наприклад, Німеччина входить до числа країн, що демонструють переконливу статистику реалізації книг, рівень щільності мережі книгарень перевищує середній, тоді як результат виробництва книг на душу населення нижчий за середньоєвропейський.

Практика свідчить, що, починаючи від 1970-х рр., низка країн відмовилися від моделі фіксованої ціни на друковані видання. Лібералізація багатьох європейських книжкових ринків відбулася, коли процеси цифровізації галузі ще перебували в зародковому стані [3].

Отже, можна зробити висновки щодо ефективності політики фіксованих цін. Зокрема, у Сполученому Королівстві від 1900 р. діяла Угода щодо фіксованих цін на книги (Net Book Agreement, NBA) у роздрібній торгівлі. Це була добровільна горизонтальна угода між видавцями, які мали право вирішувати, чи можна твір визнати бестселером і встановити на нього тверду ціну. Вертикальна фіксація цін між видавництвом і книготорговцями зумовлювала в договірних умовах відповідні заборони продавати книги за ціною, нижчою від встановленої мінімальної.

NBA стала схваленим судом винятком із закону Великої Британії про картелі. Угода також поширювалася й на Ірландію. На початку 1990-х рр. NBA зазнала всебічної критики [5]. І Європей-

ська комісія, і Європейський суд вбачали в системі фіксації цін на книги порушення антимонопольного закону, зокрема статті 85 Договору про ЄС (нині стаття 101). Як результат, у 1991 р. дію Угоди в Ірландії було призупинено. У 1994 р. місцева Комісія з питань конкуренції оголосила неприпустимою будь-яку фіксацію цін на книжковому ринку. Хоча першу ухвалу суду було частково скасовано у 1995 р. та передано на розгляд Комісії, нового рішення прийнято не було. З початку 1990-х рр. великі книготорговельні мережі неодноразово порушували умови контракту NBA й надавали знижки клієнтам. Рішення окремих великих видавців залишити NBA в жовтні 1995 р. врешті-решт спричинило ланцюгову реакцію, що поклала край системі твердих цін на книги у Великій Британії. У 1997 р. NBA було офіційно скасовано.

Наслідком відмови від фіксованих роздрібних цін для британської видавничої галузі стало зростання доходів із поправкою на інфляцію у 3,4% упродовж 1997—2007 рр. Від 2008 до 2013 р. показники продажу різнилися за друкованими та електронними книгами, а номінальний обсяг реалізації різко зріс. Проте до 2014 р. продажі цифрових і друкованих видань на національному ринку помітно знизилися, а згодом суттєво зросли. Позитивна динаміка останніх років пояснюється винятково збільшенням рівня реалізації друкованих книг. Показники продажу електронних видань на внутрішніх і закордонних ринках відрізнялися високими темпами зростання до 2014 р., але відтоді значно знизилися.

Підсумовуючи результати дослідження розвитку британського книжкового ринку від 1995 р., бачимо неоднозначну картину: кількість традиційних книгарень скоротилася; ціни на нішеві книги, як і доступність літератури, принаймні масових назв, зросли; споживчі витрати зменшилися; бестселери подешевшали, до них стали застосовувати систему гнучких знижок; асортимент назв розширився; доходи видавництва стали вищими.

Водночас слід зауважити, що наведені переваги не пов'язані винятково зі скасуванням твердої ціни на книги, значною мірою їх зумовили цифровізація книжкового ринку, створення мережеских книгарень, поширення електронних видань. Можливість вільного ціноутворення, найімовірніше, сприяла розгортанню діяльності з оцифрування книг у Великій Британії, й ці процеси є динамічнішими й технологічнішими, ніж на книжкових ринках інших європейських країн.

Закон Німеччини щодо фіксованих цін на книжкову продукцію підпорядковано головній меті урядової культурної політики у царині захисту та просування книги як культурного об'єкта. Тверді ціни мають стимулювати учасників ринку до захисту книги, однак водночас передбачають ринкове втручання з неоднозначним або невідомим ефектом. Також сумнівно, чи й досі є актуальним зазначений закон, ухвалений у 2002 р., чи адекватно він відображає сучасне мінливе ринкове середовище.

Висновки. Аналізуючи дані щодо використання системи фіксованих цін у різних країнах світу, доходимо висновку, що сьогодні неможливо чітко визначити ані переваги, ані недоліки її впровадження чи скасування.

Прибічники застосування моделі твердих цін зазначають, що книжки мають особливу цінність і незамінні для індивідуального розвитку людини зокрема та суспільства загалом. Книги заслуговують на особливе ставлення, адже це не звичайний товар, а об'єкт культури.

Забезпечення доступності літератури різного тематичного та жанрового спрямування в найвіддаленіших кутках будь-якої країни має стати справою національного значення. Встановлення фіксованих цін створює рівні умови для роздрібно-ї торгівлі й дає змогу виживати невеликим книготорговцям поряд з успішними гігантами книжкового ринку. Політика впровадження твердих цін покликана надати читачам доступ до ширшого репертуару різноманітних видань.

Фіксована ціна на книги, як стверджують послідовники цієї моделі, уможлиблює перехресне субсидування. Механізм дає змогу видавництвам використовувати прибутки, отримані від бестселерів, для субсидування більш "ризикованих" видань: спеціальної літератури, творів авторів-початківців тощо. Завдяки цьому підходу книгарні мають змогу розширювати каталоги, а читачі та автори отримують користь від "бібліорізноманіття".

Противники встановлення твердих цін зазначають, що галузь краще функціонує в умовах вільного ринку. Запровадження цієї системи не вигідне споживачам, адже вона надає можливість штучно підвищувати ціни на книги. Роздрібні торговці мають вільно визначати ціни на свої товари на основі реального попиту.

Критики також заперечують аргументи щодо різноманітності та перехресного субсидування. На їхню думку, немає доказів того, що читачам складніше знайти, наприклад, спеціальну літературу в країнах, де немає законодавчо встановленої твердої ціни, або що видавці ризикують більше. Наголошують, що головним елементом, який дає змогу видавцям здійснювати перехресне субсидування, є ведення прибуткового бізнесу.

Скептики переконані, що уряди повинні підтримувати книжкову галузь виваженою політикою у сфері грамотності населення й розвитку національних креативних індустрій, на протипагу тому, щоб робити невинуваті винятки з умов конкуренції.

Список використаних джерел

1. *Canoy M.* The Economics of Books / Marcel F. M. Canoy; Frederick van der Ploeg. — Mode of access: https://www.researchgate.net/publication/5001909_The_Economics_of_Books. — Title from the screen.
2. *Rouet F.* Le Livre, mutations d'une industrie culturelle / François Rouet. — 2 ed. — Paris : La Documentation française, 2007. — 424 p. — (Les Études de la documentation française). — Mode of access: <https://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-2008-02-0100-009>. — Title from the screen.
3. *Backhaus J. G.* Resale price maintenance for books in Germany and the European Union: A legal and economic analysis / J. G. Backhaus, R. Hansen // Economic to Legal Competition : New Perspectives on Law and Institutions in Europe: 87. — Mode of access: https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/18457/Marquis_2011_RulesThatGovernRules.pdf?isAllowed=y&sequence=1. — Title from the screen.
4. *Ringstad V.* On the cultural blessings of fixed book prices / V. Ringstad // International Journal of Cultural Policy. — 2004. — № 10 (3). — P. 351—365. — Mode of access: https://www.academia.edu/73186895/Digital_fixation_the_law_and_economics_of_a_fixed_e_book_price. — Title from the screen.
5. *Fishwick F.* Le Commerce du livre au royaume-Uni en 2004 / Franck Fishwick // Les Cahiers du SLF. — 2005. — № 2. — P. 33—44. — Mode of access: https://www.syndicat-librairie.fr/fr/SITE_ROOT/images/documents/slf_cahiers_2.pdf. — Title from the screen.
6. *Telser L.* Why Should Manufacturers Want Fair Trade / Lester G. Telser // Journal of Law and Economics. — 1960. — Vol. 3. — P. 86—105. — Mode of access: <https://www.jstor.org/stable/724814>. — Title from the screen.

Larysa Tatarinova,
Senior Research of the Media Monitoring Department
of the Book Chamber of Ukraine

Fixed book pricing: advantages and disadvantages in a changing market environment

The article analyzes the feasibility, essence and content of the problem of setting a fixed price for books, based on the fact that a book is not an ordinary product. The book has a dual nature: at the same time, it is a cultural and economic factor. On the one hand, it forms worldview and scientific and cognitive values, and on the other, it is a business element. The article highlights some details and schemes of the application of fixed prices for books, as well as the history and development of the application of fixed prices in the leading countries of the world. An overview of the arguments commonly made for and against the use of fixed pricing is provided.

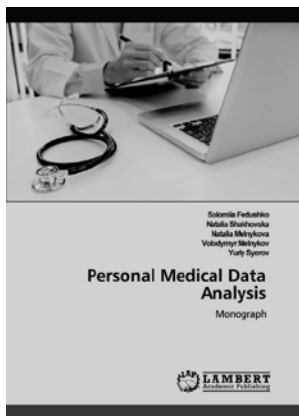
Examples of various legislative initiatives to establish or cancel a fixed price for books are given, which are justified by the need to influence the development of the book market. It shows how a fixed price can take the form of a law binding on all retailers, or an agreement between publishers and book distributors.

Keywords: price fixing; book market conditions; book as a cultural and economic asset; price fixing laws; trade agreement; corporate collusion; non-price competition; bestseller; non-commercial book

Надійшла до редакції 14 листопада 2022 року

РЕЦЕНЗІЇ

Застосування технології машинного навчання та великих даних для аналізу особистих медичних даних пацієнтів в онлайн-спільнотах

Personal medical data analysis : monograph / Solomiia Fedushko [et al.] — Beau Bassin : LAP Lambert Academic Publishing, 2019. — 112 p.

Активний розвиток інформаційних технологій є запорукою ефективного функціонування соціуму в усіх його формах, а для медичної галузі становить одну з най-

важливіших передумов її якості.

У наш час опрацювання великої кількості особистої інформації пацієнта, що надходить із різних джерел, стало викликом для медико-біологічної сфери досліджень. Водночас швидкі темпи інформатизації суспільства перенесли частину реального життя у віртуальний простір. Загальна доступність онлайн-спільнот для медичної комунікації провокує збільшення обсягів даних для опрацювання. Специфіка роботи з ними потребує розроблення нових методів аналізу, консолідації та прогнозування для ухвалення чітких медичних рішень під час діагностики, лікування та реабілітації. Процес аналізу медичної інформації супроводжує низка проблем, а саме: подання нечітких даних; класифікація даних; консолідація даних; визначення загального стану пацієнта; визначення персоналізованих рішень щодо лікування; оцінювання достовірності висновків; оцінювання ризиків і прогнозування стану пацієнта під впливом призначеної терапії.

Саме в контексті цих проблемних ідей автори рецензованої монографії розглядають питання аналізу персональних медичних даних, а також застосування технології машинного навчання та великих даних для розв'язання проблеми персоналізованого підходу під час ухвалення медичних рішень.

Структура й змістове наповнення розділів рецензованого видання сприяють комплексному та ґрунтовному вирішенню поставлених завдань. Дослідження є чітко структурованим і містить передмову, 5 розділів, 24 підрозділи, що мають окремі структурні елементи, вступ, бібліографію, 15 рисунків і 6 таблиць. Загальний обсяг монографії — 112 сторінок (5 умовно-друкованих аркушів).

У наш час користувачі мережі Інтернет дедалі частіше звертаються до онлайн-спільнот за порадами з питань здоров'я. З одного боку, цей процес має позитивні аспекти: зберігається анонімність пацієнта, що дає змогу ділитися різноманітною інформацією; скорочується час відгуку на кожен запит; збільшується множина думок та інформації. З іншого боку, цей процес провокує зростання обсягів неперевіраних відомостей, що можуть зашкодити здоров'ю користувачів, ускладнює можливість визначення компетентності й комерційного інтересу особи, яка надає поради чи ставить діагноз і призначає лікування. Саме тому інформація щодо здоров'я, опублікована в онлайн-спільноті, може як допомогти, так і зашкодити. З огляду на наведені причини, у розділі I рецензованого видання "Перевірка медичної спеціальності в профілі

користувача онлайн спільноти для консультацій із питань здоров'я" автори наголошують на потребі розроблення методу цієї діяльності. Зокрема, наведено схемні системи формування показників спеціалізації користувачів у професії на основі навчальної вибірки та запропоновано методику створення інформаційного профілю користувача онлайн-спільноти для консультацій із питань здоров'я завдяки комп'ютерно-лінгвістичному аналізу інформаційного контенту (с. 21); сформовано систему показників на основі навчальної вибірки користувачів медичних онлайн-спільнот (с. 22); досліджено матрицю показників лікарських спеціальностей (с. 23) і методику визначення вагових коефіцієнтів цих показників (с. 25); розроблено алгоритм формування інформаційного профілю користувача в медичній онлайн-спільноті (с. 26).

Оскільки наявні методи дослідження зводяться до фрагментарного розв'язання проблеми та є теоретичними, а їхні результати здебільшого не апробовано на практиці, на окрему увагу заслуговує той факт, що запропонований спосіб перевірки медичної спеціальності з профілю користувача пройшов верифікацію в діючій медичній онлайн-спільноті.

Кожен користувач медичної онлайн-спільноти робить внесок в агрегацію соціальних новин, що відрізняється від звичайного сайта, адміністратор якого має враховувати погляди та інтереси абонентів. Цей внесок може бути визначено об'єктивно (на основі вивчення поведінки користувача, наповнення інформації, що створюється, та класифікації) й суб'єктивно (на основі оцінок іншого користувача агрегації соціальних новин та експертних оцінок). Індикатор корисності учасників дає змогу ранжувати користувачів агрегації соціальних новин, використовуючи цю інформацію для подальших адміністративних заходів. Ранжування користувачів за внеском і визначення ядра агрегації соціальних новин допомагає адміністратору в будь-який момент визначити абонентів, які приносять найбільшу користь. Ця інформація критично корисна для управління агрегацією соціальних новин, оскільки для ухвалення ефективних рішень слід дослухатися до думки користувачів, які мають високий авторитет у спільноті й роблять основний внесок в її розвиток. Визначення характеристик користувачів допомагає розробити класифікаційні сценарії агрегації соціальних новин, критерії та показники ефективності відповідних їм віртуальних спільнот. Імплантація математичних концепцій на основі нечіткої логіки є вирішенням складних проблем у всіх галузях

науки, оскільки це метод людських міркувань і ухвалення рішень. Підхід нечіткої логіки прийнятний для завдань, що потребують високої точності. Розроблення методів поведінкової класифікації користувачів агрегації соціальних новин на основі подання інформаційного контенту у формі дерева є актуальним завданням.

Відповідно до визначеної мети ключовою ідеєю рецензованого дослідження є моделювання класифікації поведінки користувачів агрегації соціальних новин із допомогою підходу нечіткої логіки. Зокрема, у розділі II "Підхід нечіткої логіки для моделювання класифікації поведінки користувачів агрегації соціальних новин" вирішено такі завдання: описано фактичний підхід нечіткої логіки для моделювання класифікації поведінки користувачів агрегації соціальних новин (с. 34); розроблено методику визначення основних характеристик користувачів агрегації соціальних новин (с. 35); виділено класи користувачів агрегації соціальних новин і сформульовано правила класифікації учасників із допомогою методів нечіткого моделювання (с. 36); розроблено методику поведінкової класифікації користувачів (с. 39) і методику структурування розділів та обговорень агрегації соціальних новин (с. 40); наведено метод визначення характеристик і класифікації користувачів агрегації соціальних новин (с. 43); досліджено особливості структури інформаційного контенту спільнот на основі агрегації соціальних новин (с. 51).

У медико-біологічних дослідженнях, як і в практичній медицині, спектр вирішуваних завдань настільки широкий, що можливе використання будь-якої з методологій видобутку даних (Data Mining). Прикладом може слугувати побудова діагностичної системи або дослідження ефективності оперативного втручання.

Одним із найрозвиненіших напрямів медицини є біоінформатика, де об'єктом дослідження є величезні масиви інформації щодо послідовностей ДНК і первинної структури білків, які виникли в результаті вивчення структури геномів мікроорганізмів, ссавців і людини. Якщо абстрагуватися від конкретного змісту цієї інформації, то її можна розглядати як набір генетичних текстів, що складається з розширених послідовностей символів. Виявлення структурних закономірностей у таких послідовностях — це низка завдань, які ефективно розв'язують із допомогою видобутку даних. Отже, метою дослідження розділу III "Аналіз фізичних характеристик пацієнта за допомогою послідовних асоціативних правил" є визначення основних постулатів їх побудови. Асоціативні

правила — це техніка аналізу даних, яку використовують для виявлення частих шаблонів у наборі даних. У пропонованій монографії асоціативні правила використовують у медичній сфері, де набори даних зазвичай мають велику розмірність. Головним недоліком асоціативних правил видобутку даних у великому наборі даних є значна кількість виявлених закономірностей, більшість з яких нерелевантні чи зайві. Цей недолік посилюється, коли використовують великі дані. Багатовимірне подання якнайкраще підходить для завдань візуалізації та аналізу даних, але через розсіювання гіперкуба їх обсяг у цьому разі перевищує реляційне представлення, неприйнятне для великих даних. Представлення об'єкта дає змогу зберігати його у формі атрибутів, їхніх характеристик і зв'язків між характеристиками. З певними модифікаціями об'єкт можна використовувати для великих даних.

У III розділі монографії розв'язано такі завдання: розглянуто визначення закономірностей побудови асоціативних правил і розподілу фізичних показників на різних рівнях ієрархії; описано метод створення послідовних асоціативних правил; наведено відмінність між класичними та послідовними асоціативними правилами (с. 59); проаналізовано медичні дані пацієнта та подано характеристику основних асоціативних правил; для модифікованого методу ArgioTID введено унікальний ідентифікатор для набору аналізів пацієнта; наведено аналіз результатів відомих методів і розробленого методу (с. 61).

Проблема здобуття уніфікованої, достовірної та якісної інформації про інформаційний об'єкт досліджуваної предметної області є актуальною в сучасному світі. Це пов'язано зі швидким зростанням інформаційних потоків, які характеризуються різними типами даних, що надходять із різних джерел. Потреба чіткої консолідації даних у медицині зростає через проблему швидкого опрацювання великого обсягу інформації про пацієнта, що характеризується неоднорідністю внаслідок появи нових відмінностей кожної історії хвороби, а саме: індивідуальні особливості хворого; попередній курс лікування; біохімічні показники; наявність ускладнень; попередня медикаментозна терапія тощо. Стрімке зростання обсягів зібраних даних, брак альтернативних методів їх ефективного аналізу, потреба в значній кількості людських ресурсів, залучених до процесу опрацювання інформації, висока обчислювальна складність наявних алгоритмів аналізу призводить до постійного збільшення часових інтервалів навіть за умови регулярного

оновлення апаратного забезпечення. Це зумовлює потребу формування нових методів та інструментів опрацювання, аналізу та консолідації персоналізованих даних, що дасть змогу використовувати їх не лише в медицині, а й в інших предметних галузях.

Для розв'язання зазначеної проблеми доцільно використовувати технології машинного навчання та великих даних. Для ефективної роботи потрібні комплексні рішення щодо моніторингу, фільтрації, структурування та пошуку семантичних відношень між поняттями досліджуваної сфери. Розроблення та аналіз різних типів даних використовують для стимулювання розвитку подій і ситуацій у системах підтримки ухвалення рішень. Як наслідок, виникають проблеми в опрацюванні даних, а саме: відсутність придатних для використання методів аналізу через їх різноманітність, потреба у значних людських ресурсах для підтримки даних процесу аналізу, висока обчислювальна складність наявних алгоритмів аналізу та зростання швидкості збирання даних. У розділі IV "Індивідуальний підхід до обробки та аналізу персональних даних пацієнтів" запропоновано способи вирішення зазначених вище завдань: аналіз методу опрацювання великих даних для розв'язання проблеми персоналізованого підходу для ухвалення медичних рішень і прогнозування станів (с. 76); сформовано нові підходи до консолідації та аналізу даних пацієнта й прогнозування його стану (с. 79—80); розроблено систему підтримки медичних рішень для консолідації персоналізованих даних пацієнта, здобутих із різнорідних джерел, пов'язаних з охороною здоров'я, а також її концептуальну схему (с. 81). Водночас у цьому розділі не повністю розкрито питання визначення випадкових механізмів моделювання та прогнозування етапів лікування з урахуванням індивідуальних особливостей пацієнта, аналізу лікарських засобів та їхніх основних характеристик.

Проблема супроводу пацієнта та моніторинг стану його здоров'я 24/7 є широко досліджуваною у провідних країнах світу. Її вирішення стало можливим завдяки швидкому прогресу в різних техніках обчислювального інтелекту, як от нечітка логіка, штучні нейронні мережі та гібридні системи обчислювального інтелекту. На основі опрацювання даних за певний період можна провести аналіз і побудувати асоціативні правила для кожного конкретного випадку. У розділі V "Система для збору та аналізу медичних даних на основі розумного будинку" рецензованої монографії містяться результати аналітичного опитування, що визначило основні пара-

метри моніторингу стану пацієнта, які найточніше відображають зміни в організмі, зокрема температури тіла, артеріального тиску, кардіологічних даних тощо. Сукупність цих відомостей та їх трансформація в часі дає змогу побудувати асоціативні правила, за якими можна прогнозувати стан пацієнта на певний період.

Отже, у розділі V рецензованої праці вирішено такі завдання: побудовано систему збирання та опрацювання медичних даних на основі хмарних обчислень у медицині (с. 91); створено систему передбачення погіршення стану пацієнта на базі систем штучного інтелекту та часові ряди, які використовують для прогнозування майбутнього стану (с. 95).

Підсумовуючи, слід зазначити, що монографія "Аналіз персональних медичних даних" є ґрунтовним дослідженням у сфері застосування методів опрацювання великих даних у медико-біологічній сфері. Його результати дають змогу ефективно оптимізувати роботу з індивідуальними даними пацієнтів, навіть якщо нова інформація надходить із різних джерел, та застосувати інноваційні підходи до прогнозування ризиків, моделювання терапії та підвищення

якості медичної допомоги завдяки персоналізації схем лікування. У монографії також описано методи верифікації медичної спеціальності за профілем користувача онлайн-спільноти для консультацій із питань здоров'я, розглянуто фактичний підхід нечіткої логіки до моделювання класифікації поведінки користувачів агрегації соціальних новин та опрацювання особистої інформації пацієнтів, що є одним із критичних факторів для продуктивного аналізу медичних даних.

Рецензована монографія є фундаментальною базою для подальших наукових досліджень і застосування сучасних наукових підходів із метою налагодження ефективної медичної комунікації між пацієнтами та консультантами.

Анна Шілінг,

кандидат технічних наук,

доцент кафедри соціальних комунікацій

та інформаційної діяльності

Національного університету

"Львівська політехніка",

email: anna.y.shilinh@lpnu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1063-3437>

Надійшла до редакції 10 жовтня 2022 року

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 272-732.2-722.52-662(456.31)"20/21"(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.11(316).20-28

Микола Сенченко,

директор Книжкової палати України, професор,

e-mail: director@ukrbook.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7445-5185>

Цивілізаційний проєкт "Папська імперія Риму": папи та кардинали Ватикану*

У статті подано стислу характеристику діяльності пап і кардиналів Ватикану, які наприкінці XX — на початку XXI ст. очолювали Святий Престол і проводили політику, спрямовану на реалізацію цивілізаційного проєкту "Папська імперія Риму", про який йшлося в попередніх дослідженнях автора. Особливу увагу приділено Папі Бенедикту XVI.

Мета дослідження — надати уявлення про роль Католицької церкви в історичному розвитку людства, а Папи Римського Бенедикта XVI — у захисті її інтересів в устремлінні до світового панування.

Ключові слова: Ватикан; конклав; вибори; понтифікат; Банк Ватикану; католики; уніати; Сікстинська капела; орден єзуїтів; цивілізаційні проєкти; світове панування; політика; замах на Папу

Кардинал Йозеф Ратцінгер — Папа Бенедикт XVI

Перед новим понтифіком постало питання беатифікації¹ Папи Пія XII (Евдженіо Пачеллі), який посідав Святий Престол від 2 березня 1939 р. до 9 жовтня 1958 р.

Що можна сказати про діяльність Папи Пія XII, який очолював Ватикан під час Другої світової війни, як він ставився до союзників і фашистів? Слід зазначити, що після проведеної наприкінці 1943 р. Тегеранської конференції Ф. Рузвельта, В. Черчилля та Й. Сталіна Пій XII

* Продовження. Початок див.: Вісник Книжкової палати. 2022. № 4. С. 3—12; № 5. С. 3—9; № 6. С. 12—19. № 7. С. 31—39; № 8. С. 20—24; № 10. С. 25—32.

¹ Беатифікація (лат. *beatificatio* — щасливий, благословенний) — обряд зарахування спочилого праведника до лику блаженних у Католицькій церкві, попередній етап канонізації, під час якої відбувається зарахування мученика до лику святих.

почав дрейфувати у бік "союзників". "Папа хоча лише побічно, але рішуче виразив симпатію союзникам, чекаючи від них швидкої перемоги. Цьому також сприяла участь католицьких організацій в антифашистському русі Опору", — зазначає Е. Гергей. Понтифік прагнув досягти компромісного "м'якого світу", де м'якість і по-блажливість слід було виявляти до фашистських держав.

Е. Гергей як католицький автор окремі важливі моменти: сепаратні переговори, "ватиканський коридор" для нацистів тощо — замовчує, тому його варто доповнити. Звернімося до М. Шеймана та О. Четверикової. У своїй книзі про Ватикан (1966) М. Шейман зауважує: "У роки війни Ватикан був одним із центрів переговорів між представниками Німеччини, Італії, США та Англії про сепаратний мир. При цьому учасники прагнули укласти мир на Заході, щоб ізолювати СРСР і повернути війну проти нього.

У перемовинах безпосередню участь взяв і Папа. 7 жовтня 1943 р. Вейцекер (посол Німеччини у Ватикані. — *Авт.*) писав у Берлін: "Ворожнеча до більшовизму становить фундаментальну основу зовнішньої політики Ватикану. Усе, що служить боротьбі проти більшовизму, курія сприймає добре. Альянс англо-американців із Радянським Союзом вона вважає неприпустимим. Ідеальним рішенням курія визнає коаліцію західних держав із Німеччиною; у будь-якому разі бачить у сильній Німеччині найважливіший бар'єр проти радянської Росії. І Папа всіляко прагнув допомогти створенню такої коаліції". І ще: "10 травня 1944 р. Пій XII довго розмовляв в особистій бібліотеці з нацистським злочинцем — генералом К. Вольфом, головнокомандувачем поліцейськими частинами й військами СС в Італії. <...> Під час цієї довгої бесіди Пій XII переконував німців, що нацистська Німеччина повинна прагнути якнайскоріше припинити військові дії проти англо-американців і зосередити зусилля на боротьбі проти СРСР і комунізму".

Окрім виконання "особливої посередницької ролі", Ватикан відзначився і в порядку від правосуддя нацистських злочинців. Про це зазначає О. Четверикова в книзі "Зрада у Ватикані, або Змова пап проти християнства": "Так і не засудивши нацистський режим, Святий Престол став "найбільшою організацією, причетною до нелегальних перевезень злочинців-емігрантів" (так було сказано в доповіді В. Вісту, агента спецслужби американської армії Counter Intelligence Corps, CIC). Здійснювалося це під час операції

"Ватиканський коридор", у проведенні якої, зокрема, брав участь кардинал Монтіні, майбутній папа Павло VI. При цьому канали з кодовою назвою "щурячі стежки", які використовували нацисти, були пов'язані зі шпигунською структурою США, їх прикривала англо-американська розвідка. До створення цих "стежок" ще у 1943—1944 рр. доклали зусиль помічник Монтіні, представник Австрії при Папському Престолі, єпископ А. Гудал і німець В. Рауфф, винахідник мобільних газових камер для каральних підрозділів СД і поліції безпеки Третього рейху. Разом із К. Вольфом Рауфф проводив відомі сепаратні переговори з А. Даллесом у березні—квітні 1945 р.

Фінансували цю операцію й завдяки нацистським коштам, які відмивали на чорному ринку, й завдяки коштам Вашингтона, що передавали через його представника в Римі, а здійснювали під прикриттям діяльності Понтифікальної комісії зі сприяння військовополоненим. Нацисти часто ховалися в католицьких монастирях Італії й виїжджали перевдягненими у вбрання католицьких священників. Унаслідок цих дій Ватикан допоміг уникнути покарання багатьом німецьким, хорватським, австрійським, угорським та іншим військовим злочинцям, які бігли в Іспанію, Португалію, Південну Америку, Австралію й Канаду. Вважається, що по ватиканських паспортах Європу полишило майже 30 тисяч нацистів".

Особливо швидко поворот Ватикану від "нацизму" до "атлантизму", від прихильності до тоталітаризму до визнання демократії стався 1944 р., що увійшов в історію як "рік вирішальних перемог" (коли швидка й остаточна поразка "країн Осі" вже ні в кого не викликала сумнівів). Свідомством такого "повороту" стали Різдвяні промови Пія XII по радіо 1944 р. Народи, констатував Папа, хочуть в умовах демократії ефективно співпрацювати для впорядкування і особи, і спільноти. "Церква не забороняє помірні демократичні системи, — заявив Папа, — якщо вони не виступають проти католицького вчення про походження та здійснення громадської влади".

Нагадаємо, що за будь-яких політичних "поворотів" понтифік залишався "германофілом" і непримиреним борцем із комунізмом і "богопротивним", з його погляду, Радянським Союзом. А відносини Пія XII і президента Ф. Рузвельта ніколи не були теплими. Попри взаємовигідні умови, співпраця США з Ватиканом не сприяла створенню рівноправного політичного союзу. Папа твердо обстоював свою позицію, тоді як Рузвельт її категорично не поділяв.

Коли до повної та беззастережної перемоги над фашизмом залишалося менше місяця, щирий союзник Росії Ф. Рузвельт несподівано помер 12 квітня 1945 р. Г. Трумен, який прийшов йому на зміну, зробив розворот у політиці на 180 градусів: від союзництва до конфронтації. Це стало хорошою новиною для глави Святого Престолу.

Той чинник, що СРСР закінчив війну тріумфатором, став сильнішим і авторитетнішим, суттєво вплинув на вороже ставлення Папи до Країни Рад. Особливу ненависть Пія XII і його оточення викликала "перемога трудящих у низці країн Європи та Азії, які взяли владу у свої руки й встановили режим народної демократії". Саме ворожнеча до комунізму й соціалістичного табору, який формувався навколо Росії, спонукала папство стати активним учасником "холодної війни", що розпочалася зовсім не з відомої Фултонської промови В. Черчилля, а із суперечностей "союзників" на Потсдамській конференції.

Підсумуємо ці міркування цитатою з книги О. Четверикової "Зрада у Ватикані...": "Ватикан вбудовувався в новий, тепер уже "американський" порядок, що створювався тоді на Заході".

Католики становили більшість населення Європи, й головну ставку керівні кола Заходу робили на християнсько-демократичні партії та рухи. В умовах розв'язаної США "холодної війни" вони не могли допустити жодної дискредитації політичної ваги та впливу на міжнародній арені лідера католицького світу й були зацікавлені в зміцненні його авторитету, що похитнувся в очах антифашистських сил. Святий Престол мав стати непорушним символом ідейної згуртованості Європи перед країнами комуністичного табору.

У листі від 6 серпня 1947 р., адресованому Пію XII, американський президент Г. Трумен закликав його до тісної співпраці з "усіма моральними силами, що представляють інтереси вільного світу", наголосивши, що міцний світ може ґрунтуватися лише на принципах християнства. Папа відповів президентові, віддавши належне об'єднанню під орудою США світових сил, що борються проти "несправедливості й брехні", та пообіцяв будь-яку можливу допомогу, заявивши, що президент знайде "у Божій церкві сповненого радощі, щирого, готового до співпраці партнера". Призвавши відкрито до нового "хрестового походу" проти комунізму, Папа чітко сформулював свою позицію в міжнародних справах, заявивши, що він проти

поділу світу на фашистів й антифашистів, якому протиставив формулу: "За або проти Христа".

На чий бік, згідно з цією формулою, став "Папа-дипломат" Пій XII, зрозуміло будь-якій розсудливій людині.

Священник П. Гумпель, постулятор у справі беатифікації Пія XII, який збирав та опрацьовував інформацію про його діяння, заявив, що "сам Бенедикт XVI з великою повагою і захопленням ставиться до особи Пія XII, але хоче зробити все можливе для поліпшення відносин з євреями".

А як же йому було ставитися до профашистського Папи? Судячи з біографії Й. Ратцінгера (Бенедикта XVI), 1941 р. він вступив у Гітлерюгенд, 1943-го служив у зенітному батальйоні, що захищав концтабір Дахау, 1944 р. воював проти радянських військ в Угорщині у складі Австрійського легіону, а 1945-го дезертував через наближення американської армії.

Під час обрання Ратцінгера Папою, швейцарська газета *Le Temps* опублікувала матеріал під назвою "Вісім справ понтифіка", прогнозуючи його діяльність як глави Ватикану:

1. Децентралізація Церкви. Панувало загальне переконання, що необхідно провести децентралізацію влади Риму, надати ширшу можливість для маневру єпископським конференціям і місцевим церквам, змінити процедуру призначення єпископів.

2. Реформа папської влади. У світі налічується 1,3 млрд католиків і майже 5 тис. єпископів. Навіть понтифік із надлюдською працездатністю не може самостійно нести такий вантаж і нормально керувати Церквою. Відновлення патріархатів полегшило б виконання Папою своїх функцій. Ця система, що діяла в античні часи, давала змогу гнучко вирішувати проблеми місцевих церков. Останні зверталися до Риму як до арбітра з питань, які не могли розв'язати самостійно, зокрема вірочення.

3. Нестача священників. Бенедикту XVI довелося надати одруженим людям можливість приймати сан і пом'якшити положення про безшлюбність священників. Можливо, з часом він надав би право приймати сан і жінкам. Патріархальність Церкви є архаїзмом в очах багатьох католиків, які звикли до того, що жінка відіграє активну роль у житті суспільства.

4. Сексуальна мораль. У суспільстві, де панує автономність релігійної свідомості, багато католиків більше не хочуть підкорятися моральним нормам Церкви. Вони докоряють їй у небажанні тверезо поставитися до небезпечних ситуацій, що

вимагають гнучкішого й ліберальнішого підходу, зокрема в питаннях абортів чи поширення СНІДу в Африці.

5. Діалог із сучасним світом. Церква потребує нової мови, аби знайти точки перетину з нинішнім суспільством. Наприклад, опитування, проведене у Великій Британії, довело, що половина респондентів і гадки не мають про те, як християни святкують Великдень.

6. Подолання внутрішніх конфліктів у католицькому ієрархічному середовищі. Католицькі ієрархи засудили низку новаторських праць, присвячених міжрелігійному діалогу. Католиків-прогресистів витіснили на периферію церковного життя, і цей розкол дуже серйозний.

7. Надати новий поштовх екуменічному руху. Іоанну Павлу II не вдалося примирити "дві легені" Церкви — православ'я та католицизм. Патріарх Московський і всієї Русі Алексій II відмовлявся від будь-якого діалогу з Католицькою церквою, котру звинувачував у прозелітизмі. На нового Папу чекало делікатне завдання зближення не лише з православними, а й із протестантами, скривдженими декларацією *Dominus Jesus*, в якій проголошено першість Католицької церкви.

8. Продовження міжрелігійного діалогу. Новий Папа мусив конкретизувати роль П'я XII у роки Другої світової війни й зміцнити відносини з ісламом.

Дії кардинала Й. Ратцінгера — глави Конгрегації доктрини віри (колишня Свята інквізиція), який у 78 років став Папою Бенедиктом XVI, викликали схожі думки поміж широкою громадськістю. Він одночасно усував перешкоди для інтеграції англіканців у Католицьку церкву, всупереч категоричним розбіжностям у питанні celibату (безшлюбності), і простягав руку консервативній опозиції, що не визнала результатів Другого Ватиканського собору. Папа приніс покаєння китайцям за давно забуті ексцеси католиків-місіонерів і зробив кардиналами рекордну кількість архієпископів із третього світу.

Про те, що за цими зусиллями приховано не зміцнення РКЦ, а навпаки, безпрецедентне посилення розбудови й хитань, за пропагандистською церковною продукцією здогадатися було важко, але можливо, якщо придивлятися до натяків у заголовках. Наприклад, улітку 2011 р. на російськомовному порталі "Ратцингер. инфо", що популяризував не так Церкву, як Папу, промайнув заголовок: "Монсеньйор Вігано відправлений до містера Обама", з якого випливало, що віцегубернатор Ватикану не виправдав довіри. Восени минулого року, в публікації щодо

останнього примноження кардинальських рядів, фігурував такий же завзято-злорадний за інтонацією підзаголовок: "І жодного італійця!".

Німець Й. Ратцінгер насправді мав підстави не довіряти кардиналам-італійцям, які домінували у ватиканській курії, й на противагу "розбавляв" її прелатами з інших континентів. Ратцінгера обрали Папою за результатами чотирикратного голосування, і з напівофіційних ватиканських повідомлень випливало, що йому на п'яти наступали два італійські кардинали: К. М. Мартіні й К. Руїні. Тільки через два роки авторитетний американський ватиканолог Дж. Л. Аллен розголосив таємницю: у Ратцінгера був ще один, набагато популярніший суперник — аргентинський єзуїт Х. Бергольйо, що мав репутацію безсрібника. Сам факт цього "латиноамериканського виклику" помітили й понтифік, й італійські конкуренти.

Громадськість ставила Ратцінгеру в провину "замітання під килим" зовсім інших фактів, а саме педофілії, що ширилася у вищому католицькому духовенстві. В європейській пресі наполегливо "засвідчували" сексуальні ексцеси двох кардиналів-німців, хоча насправді ця вада набула найбільшого поширення в найрозбещеніших урбаністичних спільнотах Лос-Анджелеса та Сан-Франциско. І якщо вже персоніфікувати горе-звісне "приховування" в лексиконі міжнародного карного права або "лакування" в радянській побутовій партійній лексиці, то відповідальність за це слід було покласти на особу, яка змінила Ратцінгера на посаді керівника колишньої Святої інквізиції. Це американський кардинал В. Левада, який раніше був архієпископом Сан-Франциско.

Бенедикт XVI — Папа "нового світового ладу"

У Ватикані Бенедикт XVI став одним із головних архітекторів альянсу з хазарським світовим урядом, що готує прихід антихриста.

Папа продовжив справу попередника Іоанна Павла II із розбудови "нового світового ладу". 7 квітня 2009 р. він закликав до формування "світового органу політичної влади" для керівництва глобальною економікою. Слід зауважити, що, на відміну від національної економіки, глобальна — це економічний фундамент і невід'ємний складник глобальної імперії антихриста. Її політичне керівництво має уособлювати "світовий орган політичної влади". Папа підтримав цю ідею: "Існує нагальна потреба у справжньому світовому органі політичної влади", чийм завданням було б "керувати глобальною економікою, щоб оживити економіку, уражені кризою. Потрібно,

щоб цей орган влади був всесвітньовизнаним і наділеним ефективною владою із забезпечення безпеки для усіх". Це звернення опублікували напередодні зустрічі "Великої вісімки" в Італії, тій самій, де вже демонстрували світову валюту, що мала стати однією з головних підвалин майбутньої системи "світового уряду". Фактично до його створення й закликав Бенедикт XVI.

Слова Папи — це не лише випадкові фрази, за ними стоїть фундаментальна ідеологія відходу від християнських догматів унаслідок глибоких змін у католицизмі, які призвели до "великої апостазії". Й. Ратцінгер — це ще й розкол з Україною. Свого часу він очолював спеціальні служби Католицької церкви, і, як писали про нього, "навряд чи відмовиться від продовження політики натиску на схід, на Росію".

Символічним для розуміння цих процесів є і ім'я, яке він собі узяв, сигналізуючи, чію справу продовжуватиме. Його попередник, Бенедикт XV, був засновником Конгрегації у справах Східних Церков, що опікувалася "католицькими церквами східного обряду", наприклад, українськими уніатами.

Бенедикт XV боровся з православ'ям на Сході, саме він підтримав проєкт відділення України від Росії, а також ініціативу уніатського митрополита А. Шептицького, який запропонував план створення в Києві уніатського патріархату та депортації з території України всіх православних єпископів, супротивників унії.

У записці до австрійського імператора Франца-Йосипа Шептицький уперше чітко заявив, що церковне відділення України від Росії та прийняття унії є головною гарантією незворотної диференціації цих країн.

Генерал А. Брусилів у мемуарах так схарактеризував А. Шептицького: "Уніатський митрополит граф Шептицький, явний ворог Росії, віддавна незмінно агітував проти нас".

Навесні 1941-го Шептицький благословив призначення І. Гриньоха капеланом спецбатальйону СС "Нахтігаль", який був сформований німцями з українських націоналістів для проведення диверсій. У дворі Святоюрського собору митрополит провів богослужіння на честь непереможної німецької армії та її вождя А. Гітлера.

А. Шептицький активно брав участь у створенні дивізії СС "Галичина". 14 січня 1942 р. він написав листа Гітлеру: "Його ясновельможності фюрерові та рейхсканцлерові Німеччини. Ми завіряємо Вас, що керівні кола в Україні прагнуть до найтіснішої співпраці з Німеччиною,

щоб об'єднаними силами німецького й українського народів завершити боротьбу проти загального ворога".

На нараді співробітників Абверу в лютому 1943-го генерал Е. Лагузен зауважував: "Реальну допомогу в боротьбі з партизанами на Україні нам робить агентура з вищого духовництва й українських націоналістів. Приємно відмітити, зокрема, роль митрополита Андрія Шептицького, який завжди був і залишається нашим активним прибічником. Це яскравий приклад використання широких можливостей Церкви в інтересах Абверу".

Нині багато наголошують на потребі союзу з Ватиканом. Католицькі симпатії виразні не лише серед інтелігенції, а й серед представників політичної влади. Ширяться розмови про таємних католицьких єпископів у лавах УПЦ. Союз із Ватиканом для нашої Церкви означатиме не що інше, як союз з антихристом з усіма загрозливими наслідками для православної віри, народу та держави.

Тим, хто обстоює формування такого альянсу, слід згадати історію. Як зазначав архієпископ Аверкій (Таушев), "скільки ні було з боку римських пап спроб підпорядкувати собі російський народ, спроб, що незмінно й наполегливо повторювалися мало не при кожному великому князеві та государі з найулесливішими обіцянками й пропозиціями, їх завжди рішуче відмітали". "Ми знаємо істинне вчення Церкви, а вашого не приймаємо", — так 1251 р. відповів Папі Інокентію IV святий благовірний великий князь Олександр Невський у відповідь на запрошення вступити під покров римського престолу, замість чого йому обіцяли допомогу проти татар. Хрестовий похід для звільнення російського народу від татарського ярма — пропозиція, здавалося б, така спокуслива після пережитих від татарської навали лих і тяжкого гніту неволі.

"Глибоко чужою була російській людині будь-яка ідея будь-якого компромісу зі злом. Він завжди відчував душею своєю її фальшивість та неправославність і палко повставав проти неї.

Отже, якщо ми бажаємо бути вірними великому минулому нашої Батьківщини, втіленому у святих угодниках Божих, у землі слов'янській, для нас можливий один-єдиний шлях — шлях безкомпромісної непримиренності із сатанинським злом, що виключає, звичайно, уявно-християнське цілування з антихристом, бо "що спільного у світла та п'їтьми? Яка згода між Христом і Веліаром? Яка співучасть вірного з невірним?" (2 Кор. 6, 14, 15). І це шлях, звичайно, істинно християнський, істинно церковний як заснований

на слові Божому й прикладі численних угодників Божих, прославлених Церквою саме за цей шлях!".

Що стояло за "добровільним" зреченням Бенедикта XVI

Зречення Бенедикта XVI сталося після безпрецедентного тиску на нього з боку наднаціональних фінансових структур, що планували радикальну перебудову Ватикану. Проблеми, наявні як усередині Церкви, так і навколо неї, пов'язані з нездатністю протистояти дехристиянізації західного суспільства — процесу, що призводить до втрати контролю над сотнями мільйонів людей і позначений серйозною кризою інституту папської влади.

Світові ЗМІ піднесли зречення Папи як банальну відставку, тоді як для Ватикану й усього католицького світу це була виняткова, надзвичайна подія. Приглушення казусу зречення є ще одним непрямим підтвердженням напруженої боротьби довкола Святого Престолу, в якій варто виокремити щонайменше два основні табори.

Представники першого виступають за перетворення Церкви на легко керований рупор "нового світового ладу", тоді як представники другого прагнуть зберегти за Святим Престолом винятковий характер сакральної влади, якої не має жодна з держав.

Влада у Ватикані як абсолютній теократичній монархії замикається на фігурі Папи, що уособлює й римського єпископа, й світського монарха, й суверена міста-держави. Отже, обмежити папський суверенітет формально доволі важко, тому те, що відбувається сьогодні в Церкві й навколо неї слід розглядати крізь призму боротьби за владу — суверенітет понтифіка. А оскільки в сучасному світі незалежність безпосередньо пов'язана з фінансами, то найважливішою метою реформаторів є Банк Ватикану, а точніше перехід фінансів міста-держави під тотальний контроль всесвітньої банківської системи.

Нагадаю, що Банк Ватикану — це, по-перше, закрыта й недоторкана структура Святого Престолу. Цей "чарівний банк" не підкоряється жодному звичайному фінансовому закону. Його співробітників не можуть допитувати ані правоохоронні органи, ані податкові установи.

По-перше, у цій унікальній структурі діє повне табу на інформацію щодо клієнтів та їхніх рахунків; дані не опрацьовують електронним способом і за жодних вимог не публікують звітів. По-друге, ця структура не є офіційною установою Ватикану, а банком Папи. Понтифік в певному сенсі є єдиним акціонером цього банку й повністю контролює його діяльність за допомогою комісії з п'яти кардиналів.

Саме через ці причини на Бенедикта XVI чинили безпрецедентний тиск. Початок цим діям поклав вихід у світ 2009 р. викривальної книги Дж. Нуцці "ТОВ "Ватикан", в якій уперше було розкрито таємні схеми переказу тінювих грошей Банком Ватикану. Згодом до цієї структури вперше застосували такий суворий захід, як арешт частини коштів, а стосовно директора Е. Тедескі порушили кримінальну справу. Після санкцій Святий Престол зробив ставку на "фінансову прозорість" і розпочав боротьбу за внесення в "білий список" FATF, ухвалив закон про боротьбу з "відмиванням" незаконно отриманих коштів. І навіть звернувся до Moneyval (Комітет експертів Ради Європи з оцінювання заходів протидії легалізації злочинних доходів і заходів із фінансування тероризму) із проханням визнати Банк Ватикану фінансовою організацією, що відповідає міжнародним нормам.

Проте тиск на Папу лише посилювався. У травні 2012 р. вийшло друком ще одне викривальне дослідження Дж. Нуцці "Його Святість". Вихід книги, яку пресекретар Святого Престолу Ф. Ломбарді охрестив "злочинною", і скандал, що вибухнув після цього, лише довели вразливість Папи перед зовнішніми силами. Проте що це були за сили зі стовідсотковою впевненістю ніхто визначити не зміг. Хоча ширилися версії про збіг у цьому питанні інтересів кланів Ротшильдів і Рокфеллерів, які 30 травня 2012 р. уклали угоду про об'єднання частини своїх активів.

Відомий історик А. Фурсов оцінив цю угоду як "концентрацію капіталу й влади напередодні серйозних потрясінь, що виходять за рамки фінансів та економіки". Це "не просто виживання у кризу, як дехто уявляє, а владно-економічна заявка на панування в післякризовому й посткапіталістичному світі. Об'єднання цих капіталів може бути лише верхівкою айсберга, видимою частиною таємних домовленостей у боротьбі одних закритих суспільств проти інших".

Крім того, за скандалом "Ватилікс", що вибухнув у травні 2012 р., стояв керівник (до серпня 2012 р.) відділу інформації та регульованих питань Білого дому К. Санстейн, якого вважали головним юридичним радником президента Б. Обами. "Ватилікс" розкручували за моделлю проєкту "Вікілікс", в реалізації якого Санстейн узяв безпосередню участь.

Головним підозрюваним у справі "Ватилікс" став папський камердинер П. Габріеле, хоча реальними організаторами операції були неурядові організації й ЗМІ, пов'язані з Держдепартаментом США.

Скандалу передували певні показові акції. Спочатку рокфеллерівський фінансовий холдинг J. P. Morgan у Мілані закрив рахунок Банку Ватикану нібито через брак потрібної інформації. Згодом Держдепартамент США вперше вніс Ватикан у список країн, уразливих для відмивання грошей.

У межах цієї кампанії використали й "гейскандал" у Ватикані, коли ЗМІ поширили інформацію про секретну доповідь Папи щодо нетрадиційної сексуальної орієнтації представників вищого католицького керівництва. Проте про "високу мораль" "святих отців" понтифік і так був добре поінформований, а отже вразити його поведінкою найвищого кліру навряд чи було можливо. Однак здійснити галас у світових ЗМІ слід було саме в той момент.

Інформаційна війна проти Ватикану набула всеосяжного характеру й мала єдину мету — довести неспроможність керівництва Святого Престолу та переконати паству в потребі кардинальних змін у самій Церкві.

Однією з причин такої "атаки" на Банк Ватикану експерти називають підтримку державою ініціативи БРІКС із реорганізації світової фінансової системи, що дала б змогу цьому блоку створити власну модель розрахунків. Проте не варто перебільшувати роль і значення БРІКС, адже з Банком Ватикану пов'язані глобальніші інтереси.

На початку січня 2013 р. розпочалася завершальна стадія боротьби за фінанси суверенного анклаву. Банк Ватикану зупинив транзакції за всіма банківськими картами та всі електронні платежі на території держави знову-таки через недотримання Святим Престолом у повному обсязі міжнародних правил боротьби з відмиванням грошей. Після цього до операції долучили провідних фахівців із переговорних процесів — лицарів Мальтійського ордену.

Важлива деталь: 9 лютого в соборі Святого Петра у Ватикані відбулися урочистості на честь 900-річчя ордену. Прибули понад тисячу лицарів і леді для отримання благословення Бенедикта XVI. З мальтійцями Папа провів кілька годин, а вже 11 лютого заявив про зречення від престолу.

Можна припустити, що відставка Бенедикта XVI була пов'язана з неможливістю й надалі продовжувати доволі гнучкий курс. Це ставало небезпечним. Досить згадати Іоанна Павла I, що взявся реформувати фінансові структури й помер через 33 дні після початку понтифікату. До речі, наступного дня після заяви про відставку на території Ватикану операції по банківських картах було відновлено.

Варто зауважити, що 15 лютого (саме в день народження ордену) Бенедикт XVI ухвалив останнє вагоме рішення: новим директором Банку Ватикану був призначений мальтійський, німецький юрист і фінансист Е. фон Фрайберг, фахівець зі злиття й поглинання фінансового бізнесу. Враховуючи значення та роль Мальтійського ордену, це призначення можна було розглядати як підготовку ґрунту для переведення грошової системи Ватикану під прямий контроль світових фінансових груп.

Цікаво, що Бенедикт XVI ніколи не бачився з новим директором, кандидатуру якого запропонувала міжнародна агенція з добору топменеджерів Spencer Stuart, так звані мисливці за головами.

Коли викривальна книга Дж. Нуцці "Його Святість" спричинила шок у католицькому світі, преса зосередила увагу на процесі у справі камердинера П. Габріеле і обшуках в особистій квартирі колишнього глави Банку Ватикану Е. Тедескі. Водночас той факт, що кардинал В. Левада полишив посаду, пройшов повз увагу громадськості, як і збіг цієї події з поданням Ватикану претензій від брюссельської моніторингової агенції Moneyval. Не дивно: антиклерикальна преса на той час занесла американського кардинала в розряд ультраконсерваторів, пофарбувавши його в той самий "ганебний" колір, що й "ретрограда" Ратцінгера.

Зречення Бенедикта XVI збіглося з двома обставинами: новим сплеском каліфорнійського педофільського скандалу й набуттям чинності вердикту Банку Італії, що заборонив італійській філії Deutsche Bank обслуговувати відвідувачів музеїв держави. Якщо називати речі своїми іменами, Банк Італії, у повній відповідності до політики прем'єра М. Монті та рекомендацій моніторингового відомства Moneyval, увів щодо Ватикану економічні санкції, тобто зарахував його до категорії "неслухняних держав" на кшталт Ірану й Сирії. Водночас Deutsche Bank також став об'єктом безпрецедентного тиску з боку американських контрольних відомств: інтернаціоналізований банк — нещодавній символ експансії німецького капіталу — викрили у фінансових махінаціях із квотами Кіотського протоколу.

Що, кардинале Йозефе, заплутався в зобов'язаннях перед Брюсселем, Берліном і Римом? Ось і маєш!

Безсумнівно, Банк Ватикану й раніше використовували для тіньових операцій, наприклад, дивної смерті банкіра Р. Кальві, якого знайшли

повішеним під мостом у Венеції, присвячено чимало кримінологічних публікацій. Проте за Іоанна Павла II зухвали вчинки сходили місцевим банкірам із рук через політичну доцільність: тіньові засоби під егідою ЦРУ використовували для "підгодівлі" польської "Солідарності" й інших оксамитово-революційних рухів.

У добу глобальної фінансової кризи пріоритети світового істеблїшменту змінилися, у чому переконували як економічні результати "арабської весни", так і наслідки заміни С. Берлусконі на ексголову європейської гілки Трибїчної комісії М. Монті. Перш ніж Ватикан зазнав економічних санкцій, його, попри відмову від спокусливої пропозиції вийти з євро, спершу прирівняли до Монако та Сан-Маріно: саме такими були рекомендації Moneyval, що потребували створення незалежної аудиторської агенції для "запобігання відмиванню грошей". Одночасно журналісти робили підрахунки "законспірованих" володїнь Ватикану й склали списки неофіційних одержувачів привїлеїв у банківському і будівельному бізнесі.

Безсумнівно, глобальний істеблїшмент розглядав Ватикан не лише як прикру ідеологічну перешкоду на шляху впровадження глобального порядку денного (постїндустріалїзм — уніфікація релїгій — одностатевї шлюби — глобальне потеплїння — інтернет-прозорїсть), а і як чергового, одного з багатьох, кандидата на конфїскацію майнових активів. Розрахунки наївних європейських консерваторів — із Франції, Угорщини й Польщі — на консервативне відродження, що мало вияв у "реабїлітації" Тридентської меси, обернулися додатковим приводом для майнових погроз.

Якщо Ватикан відроджує стару месу, значить, переглядає підсумки Другого Ватиканського собору (1962—1965), а отже й ухвалений на ньому документ *Nostra Aetate*, що знімає з юдеїв відповідальність за розп'яття Христа. Настав час пригадати Ватикану й зв'язки з Б. Муссолїні, й опіку над хорватськими усташами, й контакти

з арабськими муфтїями, які вбачали в німецькому нацизмі противагу англїйської окупації, а ще пастора Рїчардсона, який не вірив у Голокост, з відомої "Спїльноти Пїя V" (тобто "Пам'ятї"), котре Папа вирішив реїнтегрувати.

Бенедикт XVI обрав образ Дон Кїхота, який воював з вітряками: понтифік бачив ворога в релїатївїзмі, а не в гностицизмі, й відповідно боровся, хоча переважно у вузькій богословській сферї, з наслідком, а не з причиною світової кризи моралї. Його збирання "відпалих чад" перетворилося на механїчне гуртування в купку, а криза в його уявленнї жодним чином не стикалася зі світовою фїнансовою катастрофою. Папа не передбачав і не мїг передбачати економічного аспекту десакралїзації, до якого невблаганно вела розгорнута проти РКЦ інформациїно-психологічна кампанія.

Те, що відбувається з Ватиканом, є віддзеркаленням не лише кризи Католицької церкви та її нездатності протистояти дехристїанїзації західного суспїльства, а й кризи інституту папської влади. Таку надзвичайну подїю, як заява про зречення Папи Римського, у свїті сприйняли спокїйно. Зречення римського первосвященника від сану прирівняли до банальної відставки, що ще бїльше зганьбило й до того забруднений останнїми ватиканськими скандалами образ Папи як "намісника Бога на землї".

Попри старання йти в ногу з часом і проводити політику, що відповідає вимогам доби глобалїзації, попри сприяння подальшому зближенню католицизму та юдаїзму, Бенедикт XVI так і залишився в очах сильних свїту цього "несучасним". Його консервативнї погляди, прихильність до традиційних цїнностей погано узгоджувалися зі стратегїєю глобальних еліт.

Наступник Ратцїнгера був змушений старанно пристосовуватися до вимог "толерантності", аби його прихильно прийняли ті, хто звик говорити від іменї світової спїльноти. Від нового понтифіка чекали вже відкритого "осучаснення".

(Далї буде)

Список використаної літератури

1. *Ачлей А.* Битва глобальных проектов. В 3 ч. Часть 1. Евреи, католики, шииты, "васпы" / Александр Ачлей. — Москва : Волант, 2011. — 240 с.
2. *Браун Д.* Ангелы и демоны / Д. Браун ; перевод с английского Г. Б. Косов. — Москва : АСТ : Люкс, 2005. — 606 с.
3. *Гризингер Т.* Иезуиты. Полная история их явных и тайных деяний от основания ордена до настоящего времени / Теодор Гризингер. — Минск : УП "Минская фабрика цветной печати", 2004. — С. 58.
4. *Фраттини Э.* Священный Альянс. Палачи и шпионы Ватикана / Эрик Фраттини. — Москва : Эксмо, 2007. — 576 с.

Mykola Senchenko,

Director of the Book Chamber of Ukraine, Professor

Civilization project "Papal Empire of Rome": popes and cardinals of the Vatican

The article provides a brief description of the popes and cardinals of the Vatican, who at the end of the 20th and the beginning of the 21st centuries, occupied the Holy See and carried out policies aimed at the realization of the "Papal Empire of Rome" civilizational project, which was discussed in the author's previous research. Special attention is paid to the German Cardinal Joseph Alois Ratzinger, the Pope who took the name Benedict XVI.

Keywords: Vatican; conclave; pontificate elections; Bank of the Vatican; Catholics; uniates; Sistine Chapel; order of Jesuits; civilization projects; world domination; policy; assassination attempt on the Pope

References

1. Achlej A. (2011). *Bitva globalnyh proektov. V 3 ch. Chast 1. Evrei, katoliki, shiity, "vaspy"*. Moskva: Volant.
2. Braun D. (2005). *Angely i demony*. Moskva: AST: Lyuks.
3. Grizinger T. (2004). *Iezuity. Polnaya istoriya ih yavnyh i tajnyh deyanij ot osnovaniya ordena do nastoyashego vremeni*. Minsk: UP "Minskaya fabrika cvetnoj pečati".
4. Frattini E. (2007). *Svyashennyj Alyans. Palachi i shpiony Vatikana*. Moskva: Eksmo.

Надійшла до редакції 17 жовтня 2022 року

УДК 33.05-044.372:338.2](100)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.11(316).28-34

Анатолій Арсенко,

кандидат історичних наук,

провідний науковий співробітник відділу економічної

соціології Інституту соціології НАН України,

e-mail: anatoliy.arsenko@gmail.com

Кризові тренди в сучасному світі та перспективи економічного планування

Статтю присвячено дослідженню кризових тенденцій та явищ у сучасному глобальному світі, а також позицій прихильників і противників "вільних ринків" та "великих урядів" щодо втручання в економічну політику в умовах неоліберальної парадигми розвитку. У цьому контексті проаналізовано соціальні наслідки першої в історії людства глобальної фінансово-економічної кризи 2008—2009 рр. і сучасні тенденції до втягування світового господарства в чергову економічну рецесію, що спонукало керівників західної економіки шукати нові шляхи до її стабілізації. Серед них значне місце посідає повернення зацікавленості економістів — теоретиків і практиків — до використання досвіду Японії, "нових індустріальних країн" і СРСП у втіленні в життя завдань економічного планування, завдяки чому ці країни в історично стислі строки успішно здійснили індустріалізацію, а також багаторазово примножили промисловий та економічний потенціали.

Автор наголошує на високій оцінці іноземними науковцями внеску нашого співвітчизника, академіка В. Глушкова у справу економічного планування й управління та вважає за доцільне використати ці здобутки з метою післявоєнної відбудови й подальшого розвитку народного господарства України.

Ключові слова: економічне планування; економічна політика; неоліберальна парадигма; комп'ютерні можливості; економічна рецесія; соціальна нерівність; індустріалізація

Наприкінці ХХ ст. у сучасному світі посилювалася конфронтація між прихильниками й противниками "вільного ринку" та "великого уряду", що триває й досі. Адепти "вільних ринків" перебільшують їх значення в забезпеченні потреб держав і населення, звинувачують опонентів у просуванні власних інтересів і виправданні прагнення до наживи з боку держбюрократії [9, с. 29]. Противники "великого уряду" гіпертрофують можливості "невидимої руки" А. Сміта в раціональному розподілі ресурсів. На їхню думку, "вільні ринки" самостійно розв'язують свої проблеми й не потребують втручання ані централь-

ного планування, ані держбюрократії для визначення потреб людей і способів їх забезпечення [16, р. 21]. Критику державного втручання в економіку спрямовано на демонтаж залишків кейнсіанства після епохи "сталевого" (тобто індустріального) капіталізму. Водночас адвокати "вільних ринків" зробили вагомий внесок у реалізацію ідей "вільного" неоліберального розвитку й докладають максимуму зусиль для їх збереження.

Незважаючи на завзятий захист теорії та практики "вільних ринків", кризові тренди у світі капіталу засвідчили їхню неспроможність у розв'язанні глобальних проблем у ХХІ ст. Доказом

цього слугує перша в історії людства світова фінансово-економічна криза 2008—2009 рр., яку неоліберали визначили лише як "Велику рецесію". Однак одні вчені порівнюють її з Великою депресією 1929—1933 рр., а інші називають "кризою криз". У монографії італійського економіста К. Марацці "Насильство фінансового капіталізму" наголошується, що це була "системна криза, внаслідок якої вся економічна, політична й культурна модель звалилася під тиском власних суперечностей", "в якій гнів, розчарування, недовіра та протест зводяться до того, щоб поставити під сумнів самі межі капіталізму" [20, р. 10]. Вагомі докази "патологізації" "вільних ринків" навів канадський соціальний філософ Дж. МакМертрі у праці "Ракова стадія капіталізму" [21, р. 111—146].

Глобальна "криза криз" вимагала глобальних дій для її подолання, а оскільки була системною, то потребувала системних змін у сучасному світоустрої. Проте ці вимоги капіталістичні держави й монополії проігнорували, тому соціальні наслідки "кризи криз" людство відчуває й донині. Більше того, сьогодні глобальний капіталізм перебуває напередодні нового планетарного спаду, що ставить останні крапки над "і" в науковому дискурсі про "кінець історії", ініційованому американським філософом Ф. Фукуямою на порозі XXI ст. Імпульсом до нього стали передбачення "світлого капіталістичного майбутнього", зроблені ним на хвилі постсоціалістичної ейфорії в західному світі. Вони ґрунтувалися на його висновках про поразку всіх ідеологій, що змагалися з ліберальною демократією, яка, на думку вченого, є "кінцевим пунктом ідеологічної еволюції людства" й "остаточною формою правління в людському суспільстві" [17, с. 7]. Однак висунуті Ф. Фукуямою утопії "всесвітнього умиротворення людства" не мають нічого спільного з практикою "вільних ринків" у "ліберальних демократіях".

Висновок Комісії фінекспертів ООН щодо уроків глобального спаду виробництва в 2008—2009 рр. свідчить: "Криза виявила явні вади теорії ринкового фундаменталізму, згідно з якою нічим не обмежена діяльність ринку веде до створення ефективної та стабільної економіки. Те саме стосується й ідеї саморегулювання ринків: вона виявилася оксимороном, якою, втім, і була. Проте в деяких міжнародних економічних інститутах ці ідеї посідали почесне місце" [23, р. IX]. І посідають тепер, попри те, що "вільні ринки", особливо в країнах "третього світу" і з "перехідною економікою", ведуть не до модернізації їхніх економік, а до "перемелювання" як матеріальних,

так і людських ресурсів у жорнах "сатанинського млина капіталізму" (за висловом К. Поланї) та витіснення їх на узбіччя планетарної периферії. Переведення економік країн "ядра" на неоліберальні рейки під девізом "Laissez faire" ("Нехай вони роблять, що хочуть") також призвело до ще більшого розширення прірви між багатими й бідними в країнах "золотого мільярда" планети.

У доповіді міжнародної організації Oxfam "Нерівність вбиває" зазначено, що від початку пандемії COVID-19 статки 10 найбагатших людей планети подвоїлися, тоді як доходи 99% людства стали ще нижчими й понад 160 млн осіб поповнили лави злиднів. У світі кожні 26 годин з'являється новий мільярдер. Від 1995 р. 1% найбагатших людей захопив майже у 20 разів більше світового багатства, ніж бідніші 50%. Від початку пандемії 17 млн осіб померли від COVID-19. Таких безповоротних втрат світ не знав із часів Другої світової війни! У доповіді зазначено, що зростання економіки, гендерна та расова нерівність, а також нерівність між країнами розриває наш світ на частини. Це не випадковість, а результат "економічного насильства" в реалізації структурної політики на користь найбагатших людей. Нерівність спричиняє смерть щонайменше однієї людини у світі щочотири секунди [18, р. 2, 6, 7]. Тому висновки Фукуями про роль "вільних ринків" у досягненні нечуваного рівня матеріального добробуту для всіх у повоєнний час суперечать не тільки історичній правді, а й здоровому глуздові.

Згідно з історією економічних учень та історичною соціологією, на зміну збанкрутілим економічним теоріям і практикам зазвичай приходять інші, здатні вивести економіки зі спонтанного ринкового хаосу. Саме в такий спосіб на основі використання ідей кейнсіанства і досвіду Держплану СРСР у розвитку народного господарства виходив із Великої депресії 1930-х рр. західний світ. Водночас сучасний глобальний капіталізм на чолі зі США вперто стоїть на варті неоліберальної парадигми саме тому, що вона дає змогу перерозподіляти національні доходи й багатства на користь сильних світу цього. Нинішній похід за перерозподіл національних надбань в умовах пандемії очолює Америка, де мешкають 9 із 10 найбагатших людей на Землі зі статками більш як 1,5 трлн дол. Водночас понад 50% дорослих американців проживають у домогосподарствах, доходи яких зменшилися або були втрачені 2021 р. унаслідок спалаху COVID-19 [15]. Як наголошує політолог Ч. Фергюсон, який раніше був політтехнологом-консультантом у

Білому домі, "значну частину багатства нової еліти Америки було здобуто не завдяки надвисокій продуктивності, а переважно через насильницьке відняття цих багатств у решти американців та й усього світу. Способи, якими користувалася для цього еліта, були часто неетичними або навіть злочинними" [8, с. 19].

17 березня 2021 р., даючи свідчення Комітету з бюджету Сенату США на слуханнях щодо зростання нерівності в Америці, професор держполітики Каліфорнійського університету в Берклі, колишній міністр праці США Р. Райх наголосив, що навіть до початку пандемії COVID-19 у Сполучених Штатах спостерігалася найбільша нерівність у доходах і багатстві за останнє сторіччя. І вона була більшою, ніж у будь-якій іншій розвиненій країні. Середня зарплата у США за 40 років майже не змінилася з поправкою на інфляцію, незважаючи на те, що економіка країни зросла майже втричі. Понад половину американців заробляють так мало, що їм доводиться жити від зарплати до зарплати. Це нова тенденція в американській історії, принаймні після Другої світової війни. "Ми ніколи не бачили, — зауважив Р. Райх, — такого ступеня нерівності, як відчуваємо зараз. Дедалі частіше наші економічні досягнення дістаються верхівці. Найбагатша десята частина одного відсотка має майже стільки ж багатства, скільки 90% населення разом узяті. Компенсаційні пакети найвищих керівників великих компаній, які були в середньому у 20 разів більшими, ніж у типового робітника чотири десятиліття тому, зросли у 320 разів за минулі роки. Пандемія зробила надбагатих ще багатшими. 660 мільярдів у США, разом узятих, стали на 1,3 трлн дол. багатшими" [25].

Нинішній стан світової економіки підтверджує висновки та прогнози, зроблені вченими в доповіді Римському клубу "Межі зростання" пів століття тому. Визнання цього факту також міститься в доповіді Римському клубу до його 50-річного ювілею 2018 р.: "Світ знову перебуває в критичному становищі... Ми повинні поставити під сумнів легітимність ідеалів матеріалістичного егоїзму, який є найпотужнішою рушійною силою у світі" [2, с. VIII]. І далі: "Капіталізм у відомій нам формі, із зосередженням на максимізації короткострокової вигоди, веде нас у неправильному напрямку" [там само, с. IX—X]. На згубних наслідках подальшого слідування цим хибним курсом зосереджують увагу багато закордонних учених зі світовим ім'ям. Глобальна криза 2008—2009 рр. виявила неспроможність утопії Фукуями про "кінець історії". Під-

твердженням цього факту слугує і його стаття "Майбутнє історії. Чи може ліберальна демократія пережити занепад середнього класу?" у *Foreign Affairs*, в якій висловлено жаль щодо занепаду middle class як станового хребта капіталізму й відсутності у США лівих рухів, здатних стати на його захист [17].

Сучасна криза глобального капіталізму є і економічною, і фінансовою, і соціальною, і продовольчою, і енергетичною, і екологічною, і кліматичною, і моральною, і гуманітарною. За висновками багатьох авторитетних учених, вона стала наслідком загострення численних глобальних суперечностей старого ладу й веде людство у глухий кут історії. У пошуках виходу з нинішньої кризової ситуації сильні світу цього можуть піти на радикальні заходи аж до розв'язання Третьої світової війни. Ставка глобального капіталу на військове насильство в ім'я відновлення свого панування загрожує трагічними наслідками аж до знищення життя на Землі. В останньому творі відомого американського соціолінгвіста та історика-міжнародника Н. Чомскі "Наслідки капіталізму: виробництво невдоволення і опору", написаному у співавторстві з М. Вотерстоуном, як і в більшості його 175 книжок, проведено всебічний аналіз руйнівного правління імперіалізму США у власному домі та за кордоном, що створює реальну загрозу подальшому існуванню людства [13]. Усвідомлення цього факту спонукає багатьох учених не обмежуватися косметичним ремонтом старого світу, а шукати альтернативні шляхи розвитку у XXI ст. [1]. Один із них лежить у площині активного використання світового досвіду економічного планування.

Суть планування в розвинених капіталістичних країнах полягає у визначенні стратегічних економічних цілей і пріоритетів та розробленні довгострокової політики й інституційних рамок для їх досягнення. Планування являє собою динамічну спробу змінити структуру, що визначає параметри й комплекс політичних заходів в економіці. Взяття на озброєння планування як ключового інструменту розвитку дало змогу низці "нових індустріальних країн" після Другої світової війни відносно швидко загоїти воєнні рани, подолати економічну розруху або вікову відсталість у розвитку й посісти гідне місце в ієрархії світового капіталістичного господарства. Виразним прикладом слугує Японія. Використання економічного планування та управління допомогло країні впродовж 30 повоєнних років (1946—1976) збільшити економіку у 55 разів [19, р. 6]. На підставі аналізу японської моделі роз-

виту економіки, що стала зразком "економічного дива", американський економіст Ч. Джонсон зробив висновок, що "державі потрібен ринок, а приватному підприємництву потрібна держава". "Щойно обидві сторони визнали це, співпраця стала можливою та відбулося високошвидкісне зростання", — переконаний експерт [19, р. 318].

Переведення економіки на неоліберальні рейки в період правління Р. Рейгана у США і М. Тетчер у Великій Британії супроводжувалося скороченням планування. Засилля апологетів ринкового фундаменталізму у Світовому банку і МВФ призвело до зниження ролі держави й посилення гри ринкових сил у "південно-східно-азійських тиграх". Це спричинило згорання економічного планування в цих країнах і втягування їх у низку фінансових криз наприкінці 1990-х рр. "З новою хвилею дерегуляції та децентралізації промислової політики в західному світі на початку 1980-х років (під проводом США і Великої Британії) авторитет економічного планування в літературі з розвитку було підірвано. Однак теоретично обґрунтовані аргументи, висунуті неокласичною економікою, були недостатніми для подолання розриву між реальним світом і ринками" [12, р. 52]. Глобальна криза 2008—2009 рр. зрештою призвела до "спонтанного хаосу в економіці епохи рецесії". Це спонукало економістів згадати, що основними елементами капіталізму є підприємництво, сильна держава й нова технологія. На підставі аналізу впливу цієї тріади на функціонування економіки норвезький економіст Е. Рейнерт зробив висновок, що "економічна політика не може далі визначатися неокласичною економічною теорією" [7, с. 185].

За визначенням британського дослідника П. Мейсона, неолібералізм являє собою доктрину неконтрольованих ринків, згідно з якою найкоротший шлях до процвітання — це переслідування власних егоїстичних інтересів, а ринок є єдиним способом вираження цих інтересів [5, с. 10]. Колапс теорії та практики неоліберального капіталізму внаслідок глобальної кризи знову порушив питання про використання планування в пошуку шляхів до порятунку капіталістичної системи. З цією метою західні економісти дедалі частіше звертаються до досвіду "нових індустріальних країн" (Японія, Корея, Сінгапур, Тайвань та інші), які, на відміну від колишніх колоній, що копіювали моделі своїх держав-метрополій, розробили й упровадили в життя власні варіанти розвитку завдяки "комплексному кооперативному плануванню". Зважаючи на успіхи в трансформації економік на

плановій основі, нині до їхнього досвіду виявляють дедалі більший інтерес економісти та соціологи в усьому світі, які розчарувалися в неоліберальній економіці.

Критично оцінюючи чималі витрати радянської командно-адміністративної системи, деякі західні вчені віддають належне соціалістичному плановому господарству, оскільки завдяки йому СРСР у стислі терміни здійснив індустріалізацію та продемонстрував "економічні дива", не перевершені жодною країною у світі. Завдяки цьому Радянський Союз зробив вирішальний внесок у перемогу над гітлерівським нацизмом та японським мілітаризмом і звільнення від ворожої навали багатьох народів. За визнанням британського історика, члена Британської академії та Американської академії мистецтв і наук Е. Хобсбаума, наведеним в його фундаментальній праці [11], "один із парадоксів цього дивного століття полягає в тому, що головним довгостроковим результатом Жовтневої революції, мета якої полягала у світовому поваленні капіталізму, став його порятунок як у воєнний, так і в мирний час... збагачення капіталістичної економіки методами економічного планування, що сприяли її перетворенню" [11, с. 17]. Радянський пріоритет у царині економічного планування зарубіжні вчені визнають і в наш час. Зокрема, турецький економіст М. Тір'якіоглу зазначає: "До Другої світової війни Радянський Союз був єдиною країною, яку вважали країною з плановою економікою. Після війни багато країн почали використовувати економічне планування в різних формах як засіб розвитку... Незважаючи на відмінності в реалізації в різних економіках, планування стало вважатися основним компонентом політики, який у тій чи іншій формі має практикуватися урядами, що прагнуть швидкого розвитку" [22, р. 377].

Багато західних істориків, економістів і соціологів зазначають, що плановий потенціал радянської економіки не був повністю реалізований через низку об'єктивних причин. Західні економісти П. Кокшотт (Велика Британія) та Е. Коттрелл (США) вважають, що у XX ст. країни світу не могли повністю використати переваги планування внаслідок обмежених комп'ютерних можливостей. На підтвердження цього висновку вони посилаються на те, що в середині 1980-х рр. Держплан СРСР міг складати матеріальні баланси лише для 2 тис. товарів у річних планах. З урахуванням розрахунків Держпостачу СРСР і промислових міністерств СРСР кількість відстежуваних товарів сягала приблизно 200 тис., що було

набагато меншим за 24 млн найменувань товарів, які виробляла радянська економіка на той час. Це призвело до того, що підприємства прагнули виконувати завдання за плановою номенклатурою й створювали продукцію, якої потребували споживачі, за залишковим принципом. На думку учених, найскладніша частина планування полягає у визначенні вартості однієї години праці. Зараз це завдання успішно розв'язують сучасні комп'ютери, що дають змогу здійснювати такі розрахунки зі швидкістю, яка перевищує швидкість реакції ринкової економіки [14].

Революція в царині великих даних відкриває нові можливості для підвищення ефективності економічного планування не тільки в соціалістичному, а й у капіталістичному світі, адже ця система не є винятковою властивістю країн соціалізму. У зауваженнях до проєкту Програми РСДРП, підготовленому Г. Плехановим, В. Ленін заперечив проти визначення соціалізму як планомірної організації "суспільного продуктивного процесу для задоволення потреб як усього суспільства, так і окремих його членів". У дискусії він зазначив, що планування й забезпечення потреб суспільства та окремих людей здійснюється і за капіталізму, а планування за соціалізму реалізується "не тільки для задоволення потреб членів, а для забезпечення повного добробуту та вільного всебічного розвитку всіх членів суспільства" [3, с. 232]. Економічне планування за капіталізму виконує функцію забезпечення потреб суспільства та його членів лише в тому разі, якщо його доповнює демократичне планування, що має на меті перерозподіл національного доходу на користь трудящих і збільшення бюджетних соціальних витрат на їхні потреби. У цьому контексті американський економіст, лауреат Нобелівської премії В. Леонт'єв вважає за потрібне надати "можливість лідерам профспілок брати відповідальну й діяльну участь у розробленні та реалізації національної програми економічного розвитку" [4, с. 404].

Сучасне загострення кризових явищ у світі капіталу охоплює майже всі сфери життєдіяльності у країнах глобальних Півночі та Півдня. У цьому зв'язку в "Доповіді Конференції ООН з торгівлі та розвитку — 2018" зазначено: "Парадокс глобалізації в XXI столітті полягає в тому,

що, незважаючи на нескінченні розмови про гнучкість, ефективність, конкурентоспроможність, розвинуті економіки та економіки, що розвиваються, стають дедалі крихкішими" [24, р. 133]. У пошуку способів порятунку капіталізму від прийдешньої катастрофи чимало зарубіжних учених закликають до відмови від ринкового фундаменталізму й розширення економічного імперативного та індикативного планування.

У цьому контексті державним і науковим органам України варто було б повернутися до наукового доробку академіка АН СРСР та АН УРСР В. Глушкова з метою їх використання у відбудові країни в повоєнний час, що можливо, на нашу думку, тільки на основі мобілізаційної планової економіки. Учений до останніх днів життя опікувався розробленням загальнодержавної автоматизованої системи управління економікою (ЗДАС). Свого часу на підставі аналізу перспектив ЗДАС Центральне розвідувальне управління США підготувало для президента Дж. Кеннеді секретний меморандум, у якому наголошувалося, що якщо керівництву СРСР вдасться реалізувати цей проєкт, а в Америці й надалі ігноруватимуть кібернетику, то зі США "буде покинчено" [6, с. 14]. На жаль, ЗДАС не було втілено в життя, хоча проєкт відкрив б значні можливості для розв'язання на новому науково-технічному рівні проблем економіки, освіти, охорони здоров'я, екології, інтеграції вітчизняної науки й техніки в міжнародну інформаційну систему. У XXI ст. досягнення цих геоелектронічних цілей набуває великого значення, насамперед для відбудови та розвитку України. Усі війни рано чи пізно закінчуються миром. Водночас історичний досвід свідчить, що можна виграти війну, але потім програти мир. Заглиблюватися за прикладами в давню історію не потрібно, достатньо подивитися на сьогодення Афганістану, Іраку, Лівії...

Щоб уникнути сумної долі цих країн і не програти мир після війни, треба завчасно готуватися до відбудови народного господарства України, а не сподіватися на те, що "заграница нам поможет", як мріяли архітектори й виконробі перебудови в буремні 1990-ті. У цьому контексті слід належно оцінити геніальні відкриття нашого великого співвітчизника В. Глушкова та використати їх для розвитку українського народу.

Список використаної літератури

1. Арсеєнко А. Г. Сучасна криза глобального капіталізму / А. Г. Арсеєнко. — Київ : ТОВ "Друкарня "Бізнесполіграф", 2021.
2. Вайцекер Е. У. Come on! Капіталізм, недалекоглядність, населення і руйнування планети / Ернст Ульріх фон Вайцекер, Андерс Вейкман. — Київ : Саміт-Книга, 2019. — 276 с.
3. Ленин В. И. Полн. собр. соч. / В. И. Ленин. — Изд. 5-е. — Т. 6. — Москва : Политиздат, 1959.

4. *Леонтьев В.* Экономические эссе. Теория, исследования, факты и политика : пер. с англ. / В. Леонтьев. — Москва : Политиздат, 1990. — 415 с.
5. *Мейсон П.* Посткапитализм: путеводитель по нашему будущему / Пол Мейсон. — Москва : Ад Маргинем Пресс, 2016. — 416 с.
6. *Пихорович В. Д.* Очерки истории кибернетики в СРСР / В. Д. Пихорович. — Москва : ЛЕНАНД, 2016. — 264 с.
7. *Рейнерт Э. С.* Спонтанный хаос. Экономика эпохи рецессии / Эрик С. Рейнерт ; [пер. с норв. А. В. Наумовой]. — Москва : Политическая энциклопедия, 2017. — 192 с.
8. *Фергюсон Ч.* Нация-хищник. Корпорации преступны, политики коррумпированы, Америка во власти мошенников / Чарльз Фергюсон ; [пер. с англ. И. Ющенко]. — Москва : Карьера Пресс, 2018. — 432 с.
9. *Форбс С.* Манифест свободы. Почему свободные рынки нравственны, а Большое Правительство — нет / Стив Форбс, Элизабет Эймс ; пер. с англ. А. Калинина. — Москва : Азбука-Бизнес, Азбука-Аттикус, 2014. — 352 с.
10. *Фукуяма Ф.* Конец истории и последний человек / Ф. Фукуяма ; пер. с англ. М. Б. Левина. — Москва : АСТ: ЗАО НПП "Ермак", 2004. — 442 с.
11. *Хобсбаум Э.* Эпоха крайностей. Короткий двадцатый век. 1914—1991 / Эрик Хобсбаум. — Москва : Издательство Независимая газета, 2004. — 632 с.
12. *Babacan M.* Change and Continuity in National Economic Planning: A Methodological Survey. In: M. Yülek (ed.). Economic Planning and Industrial Policy in the Globalizing Economy: Concepts, Experience and Prospects (pp. 43—58). Springer International Publishing Switzerland, 2015. DOI 10.1007/978-3-319-06474-1.
13. *Chomsky N.* Consequences of Capitalism: Manufacturing Discontent and Resistance / Noam Chomsky and Marv Waterstone. — Chicago : Haymarket Books, 2021. — 400 p.
14. *Cockshott W. P.* Economic planning, computers and labor values / W. P. Cockshott, A. Cottrell // Conference Karl Marx and the Challenges of the 21st Century, Havana, Cuba, May, 1999/1/19, pp. 5—8. DOI:10.13140/RG.2.2.29327.59045.
15. *Conley J.* (2021). 500 Richest People Added \$1.8 Trillion to Combined Wealth in 2020 / J. Conley. — Mode of access: <https://portside.org/2021-01-02/500-richest-people-added-18-trillion-combined-wealth-2020>. — Title from the screen.
16. *Forbes S.* How Capitalism Will Save Us: Why Free People and Free Markets Are the Best Answer in Today's Economy / Steve Forbes, Elizabeth Ames. — New York : Crown Business, 2009. — 400 p.
17. *Fukuyama F.* (2012). The Future of History. Can Liberal Democracy Survive the Decline of the Middle Class? / F. Fukuyama. — Mode of access: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2012-01-01/future-history>. — Title from the screen.
18. *Inequality kills: The unparalleled action needed to combat unprecedented inequality in the wake of COVID-19.* Oxfam International Summary (2022). — Mode of access: <https://policy-practice.oxfam.org/resources/inequality-kills-the-unparalleled-action-needed-to-combat-unprecedented-inequal-621341/>. — Title from the screen.
19. *Johnson C.* MITI and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1935—1975 / C. Johnson. — Stanford : Stanford University Press, 1982. — 412 p.
20. *Marazzi C.* The Violence of Financial Capitalism / Christian Marazzi. — Los Angeles : Semiotext(e), 2010. — 136 p.
21. *McMurtry J.* The Cancer Stage Of Capitalism: From Crisis to Cure / John McMurtry. — 2nd edition. — Halifax & Winnipeg : Fernwood Publishing, 2013. — 384 p.
22. *Tiryakioğlu M.* Integrating National Learning Systems in Economic Planning: A New Approach to Economic Planning. In: M. Yülek (ed.). Economic Planning and Industrial Policy in the Globalizing Economy: Concepts, Experience and Prospects (pp. 377—392). Springer International Publishing Switzerland. (eBook), 2015. DOI 10.1007/978-3-319-06474-1_18
23. *The Stiglitz Report Reforming the International Monetary and Financial Systems in the Wake of the Global Crisis / Joseph E. Stiglitz and Members of a UN Commission of Financial Experts.* With a foreword by Miguel d'Escoto Brockmann, UN General Assembly President. — New York and London : The New Press, 2010. — 205 p.
24. *Trade and Development Report 2018: Power, Platforms and Free Trade Delusion.* UNCTAD. — New York and Geneva, 2018. — 162 p.
25. *United States Senate. Budget Committee. Hearings on Widening Inequality of Income and Wealth in America.* March 17, 2021. Testimony of Robert B. Reich, Chancellor's Professor of Public Policy, University of California, Berkeley. Former U. S. Secretary of Labor. — Mode of access: <https://www.budget.senate.gov/download/robert-reichs-testimony>. — Title from the screen.

Anatoly Arsenko,

PhD of Historical Sciences,

Leading Researcher Department of Economic Sociology

Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine

Crisis trends in the modern world and prospects of economic planning

The article is devoted to the study of crisis trends and phenomena in the modern global world, as well as the positions of supporters and opponents of "free markets" and "big governments" regarding the intervention in economic policy in the conditions of the neoliberal paradigm of development. In this context, the social consequences of the

global financial and economic crisis of 2008—2009, the first in the history of mankind, and the current involvement of the world economy in another economic recession, which prompted the leaders of the Western economy to look for new ways to stabilize it, were analyzed. Among them, a significant place is occupied by the return of interest of economists — theoreticians and practitioners — to the use of the experience of Japan, the "newly industrialized countries" and the USSR in the implementation of economic planning, thanks to which these countries successfully carried out industrialization in a historically short period of time, as well as multiplying the industrial and economic potential. The author emphasizes the high assessment by foreign scientists of the contribution of our compatriot, Academician V. Hlushkov in the field of economic planning and management and considers it expedient to use these achievements for the purpose of post-war reconstruction and further development of the national economy of Ukraine.

Keywords: economic planning; economic policy; neoliberal paradigm; computer capabilities; economic recession; social inequality; industrialization

References

1. Arseyenko A. G. (2021). *Suchasna kriza globalnogo kapitalizmu*. Kyiv: TOV "Drukarnya "Biznespoligraf".
2. Vajczeker E. U. & Vijkman A. (2019). *Come on! Kapitalizm, nedalekoglyadnist, naseleण्या i rujnuvannya planeti*. Kyiv: Samit-Kniga.
3. Lenin V. I. (1959). *Poln. sobr. soch. Izd. 5-e. T. 6*. Moskva: Politizdat.
4. Leontev V. (1990). *Ekonomicheskie esse. Teoriya, issledovaniya, fakty i politika*. Moskva: Politizdat.
5. Mejsjon P. (2016). *Postkapitalizm: putivoditel po nashemu budushemu*. Moskva: Ad Marginem Press.
6. Pihorovich V. D. (2016). *Ocherki istorii kibernetiki v SRSR*. Moskva: LENAND.
7. Rejnert E. S. (2017). *Spontannyj haos. Ekonomika epohi recessii*. Moskva: Politicheskaya enciklopediya.
8. Fergyson Ch. (2018). *Naciya-hishnik. Korporacii prestupny, politiki korrumpirovany, Amerika vo vlasti moshennikov*. Moskva: Karera Press.
9. Forbs S. & Ejms E. (2014). *Manifest svobody. Pochemu svobodnye rynki npravstvenny, a Bolshoe Pravitelstvo — net*. Moskva: Azbuka-Biznes, Azbuka-Attikus.
10. Fukuyama F. (2004). *Konec istorii i poslednij chelovek*. Moskva: AST: ZAO NPP "Ermak".
11. Hobsbaum E. (2004). *Epoha krajnostej. Korotkij dvadcatyj vek. 1914—1991*. Moskva: Izdatelstvo Nezavisimaya gazeta.
12. Babacan M. (2015). Change and Continuity in National Economic Planning: A Methodological Survey. *Economic Planning and Industrial Policy in the Globalizing Economy: Concepts, Experience and Prospects*, pp. 43—58. DOI 10.1007/978-3-319-06474-1.
13. Chomsky N. & Waterstone M. (2021). *Consequences of Capitalism: Manufacturing Discontent and Resistance*. Chicago: Haymarket Books.
14. Cockshott W. P. & Cottrell A. (1999). *Economic planning, computers and labor values*. Conference Karl Marx and the Challenges of the 21st Century, Havana, Cuba, May, 1999/1/19, pp. 5—8. DOI:10.13140/RG.2.2.29327.59045.
15. Conley J. (2021). *500 Richest People Added \$1.8 Trillion to Combined Wealth in 2020*. Available at: <https://portside.org/2021-01-02/500-richest-people-added-18-trillion-combined-wealth-2020>.
16. Forbes S. & Ames E. (2009). *How Capitalism Will Save Us: Why Free People and Free Markets Are the Best Answer in Today's Economy*. New York: Crown Business.
17. Fukuyama F. (2012). *The Future of History. Can Liberal Democracy Survive the Decline of the Middle Class?*. Available at: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2012-01-01/future-history>.
18. *Inequality kills: The unparalleled action needed to combat unprecedented inequality in the wake of COVID-19. Oxfam International Summary* (2022). Available at: <https://policy-practice.oxfam.org/resources/inequality-kills-the-unparalleled-action-needed-to-combat-unprecedented-inequal-621341/>.
19. Johnson C. (1982). *MITI and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1935—1975*. Stanford: Stanford University Press.
20. Marazzi C. (2010). *The Violence of Financial Capitalism*. Los Angeles: Semiotext(e).
21. McMurtry J. (2013). *The Cancer Stage Of Capitalism: From Crisis to Cure. 2nd edition*. Halifax & Winnipeg: Fernwood Publishing.
22. Tiryakioglu M. (2015). *Integrating National Learning Systems in Economic Planning: A New Approach to Economic Planning*. *Economic Planning and Industrial Policy in the Globalizing Economy: Concepts, Experience and Prospects*, pp. 377—392. DOI 10.1007/978-3-319-06474-1_18.
23. *The Stiglitz Report Reforming the International Monetary and Financial Systems in the Wake of the Global Crisis*. (2010). New York and London: The New Press.
24. *Trade and Development Report 2018: Power, Platforms and Free Trade Delusion*. UNCTAD. (2018). New York and Geneva.
25. *United States Senate. Budget Committee. Hearings on Widening Inequality of Income and Wealth in America*. (2021). Available at: <https://www.budget.senate.gov/download/robert-reichs-testimony>.

Надійшла до редакції 10 листопада 2022 року

УДК 378.018.43:[004.77+077](477)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2022.11(316).35-40

Валерія Василенко,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
старший викладач кафедри інформаційних систем управління
Донецького національного університету імені Василя Стуса,
м. Вінниця,
e-mail: v.vasilenko@donnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2370-5615>

Платформи дистанційного навчання: основні характеристики та можливості використання

У статті розглянуто інформаційно-освітнє середовище ЗВО як програмно-телекомунікаційне середовище, що дає змогу забезпечити єдиними технологічними засобами процеси інформаційної підтримки та організації навчання, наукові дослідження, професійне консультування слухачів.

Визначено основні риси особистісно орієнтованого способу навчання з використання платформ дистанційної освіти, а саме: гнучкість, доступність, рентабельність, мобільність, охоплення, технологічність, соціальна рівноправність.

Для вибору відповідної платформи дистанційної освіти, що допоможе повною мірою реалізувати весь комплекс функцій, було використано етапи ухвалення раціональних рішень: діагностика проблеми; формулювання критеріїв і обмежень; визначення альтернатив; оцінювання альтернатив; вибір оптимальної альтернативи.

Наведено характеристику найпопулярніших платформ дистанційного навчання, як-от: система управління навчанням "ІС: Електронне навчання. Корпоративний університет"; eFront; Moodle; Mirapolis Learning Management System. Визначено основні критерії вибору платформ дистанційної освіти: програмне забезпечення з відкритим / закритим кодом; наявність демоверсії; наявність інструкції; платно / безплатно; дружність інтерфейсу; наявність якісного контролю знань здобувачів.

Проведено оцінювання запропонованих варіантів платформ для дистанційної освіти й визначено, що максимальну кількість балів здобула система Moodle.

Окреслено принципи побудови інформаційно-освітніх середовищ: багатокомпонентність; інтегральність; розподіленість; адаптивність.

Методологія дослідження базується на застосуванні загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, зокрема аналізу, синтезу, логічного методу, моніторингу, та методу візуалізації результатів дослідження.

Ключові слова: платформа дистанційного навчання; заклад вищої освіти; Moodle; етапи ухвалення раціональних рішень

Постановка проблеми. Пандемія коронавірусної хвороби та воєнний стан в Україні зумовлюють нові виклики на шляху до реалізації й надання якісних освітніх послуг. Проблеми з проведенням офлайн-занять призводять до створення специфічних умов навчання, за яких основні учасники освітнього процесу мають змогу ефективно взаємодіяти та організувати робочий простір за межами навчального закладу. З огляду на ці особливості на перший план виходить потреба аналізу та визначення можливостей використання сучасних платформ дистанційного навчання та їх адаптації до особливостей надання освітніх послуг за різними освітніми програмами в різних закладах вищої освіти (ЗВО).

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питання визначення характерних особливостей використання платформ дистанційного навчання порушено в дослідженнях українських [1—10] і закордонних учених [11—13].

Вітчизняні науковці А. Сіленко та Н. Крук у статті "Дистанційна освіта: альтернатива чи до-

даткові можливості традиційної освіти?" [6] розглядають можливості й перспективи дистанційної освіти у вищій школі, зокрема її переваги й недоліки в умовах надзвичайних ситуацій, значення в житті студентів, викладачів та університету.

У дослідженні "Використання освітніх платформ в освітньому середовищі" І. Яковлева [10] зосереджує увагу на створенні єдиного освітнього середовища та платформатизованого навчання, котре розглядає як одну з умов досягнення нової якості освіти. Дослідниця подає результати опитувань щодо найпопулярніших технологій та інструментів візуалізації, якими користуються викладачі під час віддаленого навчання, і пріоритетних критеріїв вибору освітніх сервісів.

Закордонні дослідники [11] окреслюють основні переваги та недоліки дистанційного формату освітньої діяльності й наголошують, що в майбутньому його вдосконалюватимуть і використовуватимуть ефективніше разом із навчанням без відриву від виробництва.

Водночас у зазначених дослідженнях недостатньо визначено критерії вибору оптимальних платформ дистанційного навчання в умовах пандемії та воєнного стану з урахуванням потреб цільової аудиторії, які беруть безпосередню участь в реалізації освітнього процесу.

Мета статті полягає у визначенні основних характеристик та можливостей використання платформ дистанційного навчання в сучасних умовах функціонування закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. У наш час завдяки розвитку відкритої освіти вкрай актуальними є питання створення й підтримки в сучасному стані її методичної та технологічної бази, а саме інформаційно-освітнього середовища (ІОС) ЗВО.

Основною метою формування ІОС є створення умов для підвищення якості й доступності освіти, забезпечення ефективності навчального процесу та конкурентоспроможності ЗВО. Новизною сформульованої глобальної мети є те, що ІОС розглядають не лише з погляду її освітнього компонента, а й у контексті участі у трансфері знань з іншими

зкладами вищої освіти та організаціями. Наведемо основне визначення, яке становить основу концептуального підходу до створення інформаційно-освітнього середовища ЗВО.

Інформаційно-освітнє середовище закладу вищої освіти — це програмно-телекомунікаційне середовище, що дає змогу забезпечити єдиними технологічними засобами процеси інформаційної підтримки та організації навчання, наукові дослідження, професійне консультування слухачів [1].

Однією з характерних особливостей сучасного освітнього середовища є можливість здобувачів і викладачів звертатися до структурованих навчально-методичних матеріалів усього навчального простору, комунікувати у будь-який час і будь-якому місці, отримувати консультації в онлайн- чи офлайн-режимах, а також формувати індивідуальну освітню траєкторію в опануванні конкретного освітнього компонента.

Визначимо основні риси особистісно орієнтованого способу навчання з використанням платформ дистанційного навчання [6] (схема 1).

Схема 1. Основні характеристики особистісно орієнтованого способу організації дистанційного навчання

Для вибору відповідної платформи дистанційної освіти, що дасть змогу повною мірою реалізу-

вати весь комплекс функцій, скористаймося етапами ухвалення раціональних рішень [4] (схема 2).

Схема 2. Етапи ухвалення раціональних рішень

Етап 1. Діагностування проблеми

Діагностування складної проблеми — це усвідомлення й визначення причин труднощів і можливостей їх подолання. На цьому етапі здійснюють такі дії: формулювання та усвідомлення проблеми, чи не є вона уявною; оцінювання ступеня новизни проблемної ситуації; збирання, аналіз і відбір інформації, що стосується проблеми, оцінювання ступеня повноти та достовірності інформації.

Проблема: вибір відповідної платформи дистанційної освіти, яка повною мірою реалізуватиме весь комплекс потрібних функцій.

Актуальність проблеми: висока.

Аналіз проблеми

Система відкритої освіти на практиці реалізується за допомогою інформаційно-освітніх порталів, що мають організаційну структуру та виконують певні функції для надання освітніх послуг кожній людині.

Налагодження дистанційного навчання є складною організаційною, педагогічною та інженерно-технологічною проблемою, яка ускладнюється різноманіттям освітніх інститутів (школи, училища, університети, центри навчання й підготовки кадрів) і, відповідно, прийнятими стандартами навчання. З урахуванням цих чинників вибір програмно-технічного супроводу процесу навчання (платформи) стає нетривіальним завданням, кардинально впливає і на подальшу організаційно-педагогічну діяльність, і на підготовку й доставляння до споживача (студента) навчальних матеріалів і ресурсів.

Питання вибору платформи для онлайн-освіти є багатомірним організаційно-економічним завданням, яке розв'язують на етапі проектування технології дистанційного чи локального е-навчання. Проблема охоплює оцінювання середньо- та довгострокових наслідків, очікуваних витрат тощо [7].

Етап 2. Формулювання критеріїв і обмежень

Критерії — показники (кількісні та якісні), за якими оцінюють альтернативи. Їх визначають цілі особи, яка ухвалює рішення, наприклад, підвищення продуктивності, зростання прибутку тощо.

Обмеження — умови розв'язання проблеми, що забезпечують його реалістичність. Їх визначають внутрішні та зовнішні чинники, які слід враховувати під час ухвалення рішення. Наприклад, ресурсні обмеження (на споживання матеріалів, трудових або фінансових ресурсів тощо), правові обмеження (господарське та податкове законодавство тощо).

Перелік критеріїв:

- а) програмне забезпечення з відкритим / закритим кодом;
- б) наявність демоверсії;
- в) наявність інструкції;
- г) платно / безоплатно;
- д) дружність інтерфейсу;
- е) наявність якісного контролю знань здобувачів.

Етап 3. Визначення альтернатив

Альтернатива — будь-яке припустиме рішення проблеми, що відповідає заданим обмеженням. Якщо немає альтернативи, то немає і проблеми, оскільки рішення єдине.

Альтернативи:

1. Система управління навчанням "ІС: Електронне навчання. Корпоративний університет".

Система призначена для керівників служб управління персоналом середніх і великих підприємств, корпоративних навчальних центрів, а також для освітніх установ, що пропонують дистанційне та змішане навчання. Дає змогу вирішувати такі завдання:

- автоматизація процесів керування електронним, очним і змішаним навчанням;
- організація та проведення електронного навчання в локальній мережі та через інтернет;
- складання й ведення планів навчання та розкладу заходів;
- розроблення та зберігання електронних курсів і навчальних матеріалів;
- контроль засвоєння знань, розроблення й проведення тестування;
- оцінювання та аналіз результатів навчання;
- облік аудиторного фонду та навчального обладнання.

2. eFront

Платформа доступна в кількох варіантах, її основу становить eFront Core — система з вільною ліцензією, що реалізує основні функції LMS / LCMS (Learning Management System / Learning Content Management System).

Ресурс eFront призначений для допомоги у створенні спільнот дистанційного навчання та пропонує інструменти для створення контенту, тестів, управління завданнями, формування розширеної системи звітності, внутрішнього обміну повідомленнями, проведення форумів, чатів, опитувань тощо.

3. Moodle

Це система управління вмістом сайту (Content Management System, CMS), спеціально розроблена для створення онлайн-курсів. Основні переваги платформи Moodle:

- безоплатний доступ;
- відкритий вихідний код і ліцензія GPL, що дає змогу проводити будь-яку його зміну;
- висока продуктивність; гнучкість, функціональність тощо;

— простий, ефективний, сумісний із різними веббраузерами інтерфейс [7];

— понад 100 тис. активних сайтів із системою Moodle, більш як 136 млн користувачів, близько 16 млн дистанційних курсів [3].

4. Mirapolis Learning Management System, LMS

Це сучасна система управління дистанційним навчанням, яку відрізняє широкий функціонал, хоча водночас вона має не зовсім дружній і перевантажений інтерфейс. Як доводить практика, для організації онлайн-навчання в окремі компанії потрібні лише 20% функцій, тоді як решту 80% не використовують [9].

Етап 4. Оцінювання альтернатив

Передбачає процедуру зіставлення кожної альтернативи та відповідного критерію (табл. 1).

Таблиця 1

Вибір оптимальної альтернативи з платформ дистанційного навчання

Критерій	Альтернатива			
	ІС: Електронне навчання. Корпоративний університет	eFront	Moodle	LMSOnline
ПЗ із відкритим / закритим кодом	Відкритий	Закритий	Відкритий	Відкритий
Наявність демоверсії	—	+	+	+
Наявність інструкції у вільному доступі	—	+	+	+
Платно / безоплатно	Платно	Платно	Безоплатно	Безоплатно (платна оренда)
Дружність інтерфейсу	—	+	+	—
Наявність контролю знань учнів	+	+	+	+

Етап 5. Вибір оптимальної альтернативи

Вибір найефективнішого способу розв'язання проблеми, якому відповідає екстремум заданого критерію (або сукупності критеріїв). Способи вибору рішення серед альтернатив поділяються на:

- задовільні: рішення покликане лише забезпечити виниклу потребу;
- максимум: із великої кількості альтернатив вибирають оптимальне рішення [9].

За результатами оцінювання запропонованих варіантів платформ для дистанційної освіти найбільшу кількість балів набрала платформа Moodle. Це інформаційний простір для інтерактивної взаємодії викладача та здобувача, результати якого залишаються в електронному форматі й доступні обмеженому колу осіб.

Програмне забезпечення дистанційної платформи надає можливість розмішувати на курсі навчальні матеріали будь-яких форматів: текстові

документи, малюнки, графіки, аудіо- та відео-файли, презентації, а також створювати лекційно-практичні курси з нелінійною навігацією, оснащені мультимедійними засобами та інтерактивними елементами [6].

Аналіз переваг і недоліків наявних платформ дистанційного навчання дає змогу сформулювати основні принципи побудови інформаційно-освітнього середовища:

1. Багатокомпонентність (комплекс навчально-методичних матеріалів, різноманітне програмне забезпечення, тренінгові системи, системи контролю знань, інформаційно-довідкові системи тощо).

2. Інтегральність (можливість забезпечення комплексу базових знань у різних галузях науки й техніки з виходом на світові ресурси, що визначаються профілями підготовки фахівців, враховуючи міждисциплінарні зв'язки).

3. Розподіленість (з урахуванням вимог і обмежень сучасних технічних засобів та економічної ефективності).

4. Адаптивність (можливість гнучкої модифікації інформаційного ядра ІОС з урахуванням потреб цільової аудиторії).

Висновки. На сучасному етапі розвитку українського суспільства актуалізується проблема аналізу та визначення можливостей використання платформ дистанційного навчання та їх адаптації до особливостей надання освітніх послуг з урахуванням потреб викладачів і здобувачів.

У запропонованому дослідженні було визначено основні риси особистісно орієнтованого способу освіти з використання платформ дистанційного навчання, а саме: гнучкість, доступність, рентабельність, мобільність, охоплення, технологічність, соціальна рівноправність.

Для вибору відповідної платформи дистанційної освіти, що дасть змогу якнайповніше

реалізувати весь комплекс освітніх функцій, було розглянуто сервіси для віддаленого навчання (система управління навчанням "ІС: Електронне навчання. Корпоративний університет"; eFront; Moodle; Mirapolis Learning Management System). За результатами зіставлення найбільшу кількість балів здобула платформа Moodle, що має низку переваг: відкритість і безоплатний доступ; для підтримки роботи не потрібне додаткове комерційне програмне забезпечення; можна вносити зміни у код відповідно до потреб користувачів тощо.

Пропонована розвідка не вичерпує досліджень, пов'язаних із визначенням особливостей використання платформ дистанційного навчання. Подальшого аналізу потребує проблема створення комплексного інформаційно-освітнього середовища з можливими способами інтеграції вже наявних інформаційних систем, які використовують у ЗВО.

Список використаної літератури

1. Данилишина К. О. Структура освітнього середовища та використання його у підготовці майбутніх педагогів професійного навчання / Данилишина Катерина Олександрівна // Open educational e-environment of modern University, special edition. — 2019. — С. 63—76.
2. Деркач Ю. Я. Особливості взаємодії суб'єктів освітнього процесу в умовах дистанційної освіти / Ю. Я. Деркач, Ю. В. Левицька // Молодий вчений. — 2022. — № 6 (106). — С. 53—56.
3. Дудка У. Т. Використання платформи Moodle у процесі підготовки майбутніх економістів / У. Т. Дудка // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 8—9 листопада 2018 р.). — Тернопіль, 2018. — С. 104—106.
4. Мальська М. Менеджмент організацій: теорія та практика / М. Мальська, Б. Білоус. — Київ : SBA-print, 2019. — 190 с.
5. Пономарьова Н. О. Особливості створення дистанційних курсів на Moodle / Н. О. Пономарьова, Д. О. Молчанова // Наумовські читання : збірник тез доповідей XIX науково-методичної конференції здобувачів вищої освіти та молодих учених. — Харків, 2022. — С. 219—222.
6. Сіленко А. О. Дистанційна освіта: альтернатива чи додаткові можливості традиційної освіти? / А. О. Сіленко, Н. В. Крук // Актуальні проблеми політики. — 2022. — Вип. 69. — С. 94—100.
7. Снігур О. М. Альтернативні додатки та платформи для організації навчальної діяльності студентів за умов дистанційного навчання / О. М. Снігур // Формування інноваційних педагогічних технологій в умовах сьогодення : матеріали науково-практичної конференції (м. Полтава, 17—18 червня 2022 р.). — Одеса : Молодий вчений, 2022. — С. 72—76.
8. Степанчук А. П. Вплив карантинних обмежень на розвиток професійного вигорання викладачів вищих навчальних закладів України / А. П. Степанчук // Актуальні проблеми сучасної медицини: Вісник Української медичної стоматологічної академії. — 2021. — Т. 21. — Вип. 1 (73). — С. 141—145.
9. Управління персоналом : підручник / Шубалий О. М. [та ін.] ; за заг. ред. О. М. Шубалого. — Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2018. — 404 с.
10. Яковлева І. Використання освітніх платформ в освітньому середовищі / І. Яковлева // Український педагогічний журнал. — 2022. — № 3. — С. 137—148.
11. Hebebcı M. T. Investigation of views of students and teachers on distance education practices during the Coronavirus (COVID-19) pandemic / M. T. Hebebcı, Y. Bertiz, S. Alan // International Journal of Technology in Education and Science. — 2020. — № 4 (4). — P. 267—282.
12. Kaufmann R. The development and validation of the online learning climate scale (OLCS) / R. Kaufmann, D. D. Sellnow, B. N. Frisby // Communication Education. — 2016. — № 65. — P. 307—321.
13. Shyr W.-J. Designing a technology-enhanced flipped learning system to facilitate students' self-regulation and performance / W.-J. Shyr, C.-H. Chen // Journal of Computer Assisted Learning. — 2018. — № 34 (1). — P. 53—62.

Valeriia Vasylenko,
 PhD of Social Communication,
 Senior Lecturer of the Department of Management Information Systems
 of Vasyl' Stus Donetsk National University,
 Vinnystia

Distance learning platforms: main characteristics and possibilities of use

The article determines that the information and educational environment of the institution of higher education is a software and telecommunications environment that provides informational support and organization of the educational process, scientific research, and professional counseling of students of the institution using the only technological means. The main features of a person-oriented way of learning using distance learning platforms are determined, namely: flexibility, accessibility, profitability, mobility, coverage, technology, social equality.

To choose the appropriate distance education platform, which will fully implement the entire set of functions, the stages of making rational decisions were used: diagnosis of the problem; formulation of criteria and restrictions; definition of alternatives; evaluation of alternatives; choosing the best alternative. The characteristics of possible distance learning platforms are presented: the learning management system "IC: Electronic learning. Corporate University"; eFront; Moodle; Mirapolis Learning Management System. The main criteria for choosing a distance education platform are defined: open / closed source software; availability of a demo version; availability of instructions; paid / free; friendly interface; presence of quality control of knowledge of acquirers.

An evaluation of the proposed variants of platforms for distance education was carried out, and it was determined that Moodle scored the maximum number of points. Outlined principles of building an informational and educational environment: multi-component; integrity; distribution; adaptability.

The research methodology is based on the application of general scientific and special methods of cognition, in particular analysis, synthesis, logical method, monitoring and the method of visualization of research results.

Keywords: distance learning platform; institution of higher education; Moodle; stages of making rational decisions

References

1. Danylyshyna K. O. (2019). Struktura osvith'oho seredovyscha ta vykorystannya yoho u pidhotovtsi maybutnikh pedahohiv profesiynoho navchannya *Open educational e-environment of modern University, special edition*, pp. 63—76.
2. Derkach Yu. Ya. & Levyts'ka Yu. V. (2022). Osoblyvosti vzayemodiyi sub'yektiv osvith'oho protsesu v umovakh dystantsiynoyi osvity. *Young scientist*, 6 (106), pp. 53—56.
3. Dudka U. T. (2018). Vykorystannya platformy Moodle u protsesi pidhotovky maybutnikh ekonomistiv. *Modern information technologies and innovative teaching methods: experience, trends, perspectives*. pp. 104—106.
4. Mal's'ka M. & Bilous B. (2019). *Menedzhment orhanizatsiy: teoriya ta praktyka*. Kyiv: SBA-print.
5. Ponomar'ova N. O. & Molchanova D. O. (2022). *Osoblyvosti stvorennya dystantsiynikh kursiv na Moodle*. Naumov's readings, pp. 219—222.
6. Silenko A. O. & Kruk N. V. (2022). Dystantsiyna osvita: al'ternatyva chy dodatkovi mozhlyvosti tradytsiynoyi osvity? *Actual problems of politics*, 69, pp. 94—100.
7. Snihur O. M. (2022). Al'ternatyvni dodatky ta platformy dlya orhanizatsiyi navchal'noyi diyal'nosti studentiv za umov dystantsiynoho navchannya. *Formation of innovative pedagogical technologies in today's conditions*, pp. 72—76.
8. Stepanchuk A. P. (2021). Vplyv karantynnykh obmezhen' na rozvytok profesiynoho vyhorannya vykladachiv vyshchykh navchal'nykh zakladiv Ukrainy. *Actual problems of modern medicine: Bulletin of the Ukrainian Medical Stomatological Academy*, 1 (73), pp. 141—145.
9. Shubalyy O. M. [et al.]. (2018). *Upravlinnya personalom*. Luck: IVV Luckogo NTU.
10. Yakovlyeva I. (2022). Vykorystannya osvithnikh platform v osvith'omu seredovyschi. *Ukrainian Pedagogical Journal*, 3, pp. 137—148.
11. Hebebcı M. T., Bertiz Y. & Alan S. (2020). Investigation of views of students and teachers on distance education practices during the Coronavirus (COVID-19) pandemic. *International Journal of Technology in Education and Science*, 4 (4), pp. 267—282.
12. Kaufmann R., Sellnow D. D. & Frisby B. N. (2016). The development and validation of the online learning climate scale (OLCS). *Communication Education*, 65, pp. 307—321.
13. Shyr W.-J. & Chen C.-H. (2018). Designing a technology-enhanced flipped learning system to facilitate students' self-regulation and performance. *Journal of Computer Assisted Learning*, 34 (1), pp. 53—62.

Надійшла до редакції 19 жовтня 2022 року

УДК 005.922.52(0.034.2:084.122QT)(474+477)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2022.11(316).41-47

Наталія Сенченко,
кандидат історичних наук,
провідний науковий співробітник
науково-дослідного відділу історії та археології
Національного заповідника "Києво-Печерська лавра",
e-mail: n_center@ukr.net

Проблеми оцифрування культурної спадщини: досвід країн Балтії

У статті розглянуто проблеми створення цифрових ресурсів у контексті формування інформаційного суспільства. Висвітлено практику реалізації процесів оцифрування культурної спадщини та створення інтегрованих цифрових ресурсів країн Балтії. Окреслено перспективи України з формування національного інтегрованого цифрового контенту.

Зосереджено увагу на актуальності розроблення та реалізації проєкту "Документальна пам'ять Києво-Печерської лаври" з оцифрування масиву документальної спадщини монастиря.

Ключові слова: культурна спадщина; інститути пам'яті; інтегровані цифрові ресурси; Києво-Печерська лавра; країни Балтії

Постановка проблеми. Початок XXI ст. вирізнявся стрімким розвитком глобального цифрового простору. Істотних змін зазнали майже всі сфери суспільного життя. Значною мірою інновації торкнулись установ соціальної пам'яті як вагомих чинників розвитку галузі оцифрування культурної спадщини. Інформаційно-комунікаційні технології сприяли появі та подальшому розвитку нових явищ інформаційного суспільства, зокрема електронних бібліотек, що стали акумуляторами інтегрованих цифрових ресурсів.

Ініціативи з оцифрування культурної спадщини та створення електронних бібліотек — важливий складник політики багатьох держав світу. Зарубіжні країни нагромадили значний досвід збереження, використання та комунікації культурного надбання, який доцільно враховувати для розв'язання подібних проблем в Україні.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питання формування цифрових ресурсів та інтеграції інформаційних ресурсів країн світу висвітлювали Н. Алписбаєва, Н. Шайлазимов [1], І. Тюрменко, М. Рогожа, Л. Божук, Т. Курченко, Л. Халецька [2].

Окремі проєкти створення цифрового контенту культурної спадщини проаналізовано у працях Л. Халецької [3], О. Башун [4].

Вивченню європейського досвіду формування міжнародних інтегрованих цифрових ресурсів, а також діяльності ЮНЕСКО у цій галузі присвятив науковий доробок О. Рибачок [5, с. 96—134].

Мета статті — дослідження процесу формування національних інтегрованих цифрових ресурсів культурної спадщини країн Балтії.

Об'єкт дослідження — цифрові інтегровані ресурси культурної спадщини, що зберігаються в установах соціальної пам'яті.

Предмет дослідження — стратегії в галузі формування національних інтегрованих цифрових ресурсів Балтійських країн.

Завдання наукової розвідки:

— з'ясувати передумови інтеграції цифрових ресурсів у контексті становлення глобального інформаційного суспільства;

— розглянути діяльність країн Балтії з питань формування національних інтегрованих цифрових ресурсів культурної спадщини та інформаційно-комунікаційних процесів у соціумі;

— визначити етапи створення цифрових інтегрованих національних ресурсів культурної спадщини та стратегій установ пам'яті;

— окреслити перспективи України у формуванні національного інтегрованого цифрового ресурсу культурного надбання.

Отже, пропонувану наукову розвідку присвячено висвітленню процесу створення інтегрованих цифрових ресурсів країн Балтії з метою вивчення та подальшого впровадження цього досвіду під час реалізації аналогічних проєктів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародна ініціатива "Пам'ять світу" має на меті координацію зусиль світової спільноти щодо формування інтегрованих цифрових ресурсів, оптимальних форм збереження, обміну та доступу до оцифрованої документальної спадщини як складової частини світового культурного надбання. Концепція програми полягає: 1) у потребі збереження та забезпечення доступності до все-

світньої документальної спадщини на постійній основі через надання допомоги у формуванні цифрових ресурсів; 2) у поширенні інформації щодо документального надбання та наданні доступу до нього; 3) у сприянні збереженню документальної спадщини завдяки застосуванню новітніх інформаційних технологій.

У межах проєкту було реалізовано чимало ініціатив, покликаних забезпечити збереження та доступність не лише документальної, а й культурної спадщини світу загалом.

Серед вагомих глобальних цифрових ресурсів варто виокремити проєкт Європейської комісії (Europeana) з формування каталогу оцифрованих об'єктів культурної спадщини, що зберігаються в музеях, бібліотеках та архівах Європи. Його метою є надання доступу до цифрової спадщини європейських країн як важливого чинника їхнього соціального та економічного розвитку.

Цілком природно, що діяльність із формування національного цифрового контенту в більшості європейських країн перебуває під опікою держави.

У 2019 р. країни — члени Євросоюзу підписали Декларацію про співпрацю в галузі оцифрування культурної спадщини (Declaration of Cooperation on Advancing Digitisation of Cultural Heritage), що передбачає, поміж іншого, й 3D-оцифрування об'єктів культурної спадщини.

Серед вагомих проєктів з оцифрування культурної спадщини ЄС варто виокремити такі:

— INCEPTION — орієнтований на впровадження інновацій із 3D-моделювання об'єктів культурної спадщини;

— i-MareCulture — базується на реалізації технологій доступу до об'єктів європейської культурної спадщини, що перебувають під водою;

— GRAVITATE — спеціалізується на 3D-реконструкції об'єктів культурної спадщини;

— Time Machine — спрямований на розроблення своєрідної мапи 2000-річної європейської історії;

— ViMM — передбачає створення віртуальних музеїв із залученням закордонного досвіду використання сучасних цифрових технологій у сфері культури [6, с. 26].

Естонія. Керуючись принципами соціальної правової держави, архіви, музеї та бібліотеки Естонії реалізують низку проєктів із забезпечення доступу до інформації загального користування. Зокрема, у "Програмі розвитку інформаційного суспільства Естонії 2013" формування інформаційного суспільства визначено пріоритетним напрямом розбудови держави, а головними завданнями — розроблення та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій [7].

З цієї метою було затверджено "Стратегію електронного архіву 2005—2010 рр.", у якій обґрунтовано потребу реалізації принципів створення цифрових копій і керування документами, а також визначено правові та організаційні засади формування електронного Національного архіву Естонії.

У "Технічних принципах оцифрування Національного архіву" (2012) викладено технічні вимоги до процесу створення копій архівних документів, визначено параметри створення майстеркопій, правила подання назв файлів цифрових копій архівних документів, а також особливості їх опрацювання під час оцифрування та зберігання. Подано також детальні інструкції щодо оцифрування фотографій, аудіоносіїв, аналогового відео тощо.

Майстер-копії та копії фонду користування зберігаються в електронному архіві Національного архіву Естонії. Його фахівці сформували кілька баз даних для забезпечення онлайн-доступу до описів і цифрових копій архівних документів. В установі використовують традиційну пошукову систему, що пропонує простий і розширений варіанти пошуку. Наразі Національний архів Естонії налічує близько 8,4 млн архівних документів естонською, російською, німецькою та шведською мовами.

До 2018 р. у базі даних Saaga було розміщено понад 9 млн оцифрованих документів, їх кількість продовжує зростати. Сьогодні реалізуються проєкти з оцифрування карт, пергаментів, фотографій, відеодокументів, документальних фільмів та інших пам'яток культурної спадщини, зібраних у музеях та бібліотеках країни.

В установах пам'яті Естонії зберігається понад 900 млн об'єктів культурної спадщини, з яких третину заплановано оцифрувати до 2023 р. Реалізація цього завдання відбуватиметься в межах спільних проєктів Міністерства культури, Міністерства економіки та комунікацій, Міністерства освіти і науки згідно з планом "Оцифрування культурної спадщини..." Окрім цього, передбачено оновлення інфраструктури для зберігання інформації в музеях, бібліотеках та архівах країни.

Нині в Естонії діє кілька осередків, котрі забезпечують доступність цифрової культурної спадщини, що розрізняється за змістом і стандартами, а також у контексті можливостей інтеграції. Для користувача доступ до цифрової спадщини ускладнений: об'єкти розпорошені й різні їх типи доводиться шукати в різних інформаційних системах і порталах.

Наразі в Естонії реалізується проєкт з аналізу доступності цифрової спадщини. Одним із

головних завдань робочої групи є пошук нових ефективних рішень реалізації простого й зручного онлайн-доступу з урахуванням запитів користувачів. Одночасно з реалізацією проєкту здійснюватимуться дослідження з вивчення попиту користувачів цифрової спадщини та можливостей упровадження найкращих зразків міжнародної практики. На основі результатів аналізу заплановано створити прототип єдиного порталу цифрової культурної спадщини, що надасть можливість розвивати нові, спільні для всіх установ пам'яті послуги онлайн-доступу до цифрової спадщини.

Значною проблемою залишається підтримання відповідних технічних і кліматичних умов у музейних сховищах для забезпечення оптимального середовища збереження експонатів. Велика кількість музейних пам'яток країни й сьогодні перебувають у сховищах, технічні умови яких не відповідають сучасним вимогам зберігання.

Понад 7,4 млн музейних експонатів Естонії використовують у діяльності науковці, фахівці науково-популярних видань, працівники преси, організатори освітньо-виховних заходів тощо. Під впливом часу та природних чинників предмети старіють і руйнуються. Актуалізується проблема створення таких умов для їх зберігання та використання (особливо актуальна заміна оригіналів цифровими копіями), що допоможуть уповільнити процеси старіння та гарантуватимуть збереженість спадщини для наступних поколінь.

У 2017—2018 рр. було проведено дослідження заходів зі збереження експонатів. З'ясувалося, що найефективнішим рішенням для забезпечення довгострокового зберігання культурної спадщини Естонії є не реновація чи розширення сховищ, а створення єдиних сховищ. Міністерство культури та Департамент охорони пам'яток сьогодні здійснюють проєктування сховищ для Північної та Південної Естонії. Зокрема, Північноестонське стане також центром оцифрування та консервації, а Південноестонське планують організувати за принципом відкритого сховища.

Основними цілями стратегії оцифрування культурної спадщини країни визначено забезпечення сприятливих умов, щоб цей процес став звичайною, щоденною діяльністю в установах пам'яті; поліпшення загальнонаціональної координації зусиль з оцифрування та збереження цифрової культурної спадщини; розроблення загального переліку послуг на основі цифрових ресурсів культурної спадщини [5, с. 173—174].

Латвія. Оцифрування культурної спадщини Латвії розпочалося з формування робочої групи з розроблення відповідних стандартів та проєкту на рівні країн Балтії.

У 2002 р. проведено перший семінар за участю представників музеїв, бібліотек і архівів Латвії, Литви, Естонії та низки закордонних країн.

Консорціум бібліотечно-інформаційних мереж реорганізовано в Державне агентство інформаційних систем, головним напрямом діяльності якого є визначення шляхів співпраці між музеями, архівами та бібліотеками в контексті формування інтегрованих інформаційних ресурсів. Ця діяльність сприяла подальшому розвитку процесів оцифрування культурної спадщини, розробленню відповідних проєктів зі створення цифрових копій пам'яток, розширенню можливостей їх збереження та забезпечення онлайн-доступу користувачів.

З метою поглиблення співпраці між інститутами пам'яті та формування моделей забезпечення доступу до інформації за ініціативою Державного фонду культурного капіталу Латвії у 2002—2005 рр. розроблено програму "Підтримка проєктів співпраці між бібліотеками, архівами та музеями в електронному середовищі".

У межах цієї ініціативи інститути пам'яті реалізували 42 міжгалузевих спільних проєкти з оцифрування. Результати співпраці підтвердили актуальність і необхідність подальшої наукової роботи в галузі стандартизації та формування метаданих.

У 2010 р. у Латвії підготовлено рекомендації щодо організації заходів з оцифрування та забезпечення доступу й збереження документальної спадщини, викладені в "Керівництві з оцифрування документів у державних архівах". Інформацію щодо фондів і цифрових копій архівних документів розміщено на порталі Національного архіву Латвії. Спільно з музеями, архівами та бібліотекою Латвійського університету реалізовано низку успішних проєктів з переведення культурної спадщини у цифровий формат.

Складовою частиною проєкту "Національна документальна спадщина" Латвії є база даних "Центральний реєстр Національного архівного фонду", що містить інформацію щодо фондів Державного архіву Латвії, Державного історичного архіву Латвії та регіональних державних архівів. Елементами цього ресурсу є: каталог бібліотеки державних архівів; база даних Латвійського державного архіву кінофотофонодокументів; база даних Державного архіву Латвії; Radukarsti — генеалогічна інформаційно-пошукова система; база даних депортованого населення Латвії (1945—1953); цифровий архів кінофотофонодокументів тощо [8, с. 22].

"Стратегію розвитку цифрових ресурсів культурної спадщини Латвії затверджено як складову

частину "Державних керівних принципів політики в галузі культури на 2014—2020 рр. "Creative Latvia". Документ передбачав заходи із забезпечення оцифрування, довгострокового збереження, доступу й повторного використання латвійської культурної спадщини [5, с. 174].

Литва. У контексті розвитку інформаційного суспільства та з метою збереження культурної спадщини Литви 2005 р. розроблено "Концепцію оцифрування культурної спадщини Литви". Цей програмний документ не лише відіграв важливу роль у розвитку інформаційних ресурсів, а й сприяв формуванню єдиного європейського інформаційного простору.

У Концепції розкрито мету, принципи та завдання політики оцифрування культурної спадщини Литви, визначено її об'єкти й відповідні загальні критерії їх відбору. Особливий акцент зроблено на унікальності, цінності, фізичному стані, віковій об'єктів тощо. Серед принципів оцифрування культурної спадщини окреслено такі: цілісність створених цифрових об'єктів, доступність, відкритість і можливості довготривалого збереження оцифрованої інформації.

Координацію та моніторинг діяльності з оцифрування культурної спадщини здійснюють Міністерство культури, Міністерство освіти і науки, Міністерство транспорту та зв'язку, а також Служба Головного архівіста Литви. Раду з оцифрування культурної спадщини, до якої, окрім зазначених установ, входять також експерти з оцифрування, очолює міністр культури.

Поміж першорядних завдань визначено формування інтегрованої системи інформації щодо культурної спадщини країни; збереження та надання доступу до оцифрованої інформації впродовж тривалого періоду; створення відповідних умов для тривалого збереження й ефективного використання культурної спадщини через забезпечення користувачів цифровими копіями та відповідною інформацією замість оригіналів; популяризація об'єктів культурної спадщини Литви.

"Концепція оцифрування культурної спадщини Литви" набула статусу програмного документа, що дає змогу створити належні умови для державних і муніципальних установ із пам'яткоохоронної діяльності; забезпечити доступ до культурної спадщини; сприяти її оновленню за допомогою сучасних інформаційних технологій. Концепція стимулює подальший розвиток галузі оцифрування культурної спадщини, розроблення програм і проєктів зі створення цифрових копій пам'яток, визначає механізми контролю їх

реалізації, надає важелі для координації діяльності бібліотек, музеїв, архівів з оцифрування об'єктів культурної спадщини та формування відповідних інтеграційних ресурсів.

Згідно з рекомендаціями Європейської комісії розроблено й ухвалено "Стратегію оцифрування культурної спадщини Литви, збереження цифрових ресурсів та стратегію доступу" (20 травня 2009 р.), головною метою якої є формування єдиного інформаційного простору оцифрованого культурного надбання, що зберігається в музеях, архівах, бібліотеках країни; забезпечення належних умов для збереження культурної спадщини та відповідних можливостей для її інтеграції до світового культурного простору.

Основними завданнями для досягнення окресленої мети в документі визначено: забезпечення правових, організаційних, науково-методичних засад для створення єдиної системи оцифрування культурної спадщини Литви; розроблення уніфікованої системи пошуку, зберігання та доступу до оцифрованої спадщини; підготовка професійних кадрів у галузі оцифрування; розроблення стандартів з оцифрування, зберігання, доступу, поширення та популяризації цифрової культурної спадщини. Для реалізації поставлених завдань Міністерство культури Литви розробило низку нормативно-методичних документів.

Варто зауважити, що для забезпечення сумісності цифрового контенту на національному та міжнародному рівнях було затверджено перелік стандартів і нормативно-правових документів зі створення, збереження та доступу до цифрових ресурсів, які рекомендовано використовувати музеям, архівам, бібліотекам під час оцифрування фондів.

Головним документом для установ пам'яті зі створення цифрової культурної спадщини визначено "Рекомендації щодо створення цифрового контенту", розроблені Міністерством культури Литви на основі положень європейського базового документа з оцифрування "Технічне керівництво для програм створення цифрового культурного контенту" та керівництва, підготовленого в межах проєкту Calimega. У документі визначено порядок оцифрування, вибору об'єктів для формування цифрового контенту, вимоги щодо стандартизації зазначених процесів, зберігання, доступу та популяризації оцифрованих пам'яток, а також окреслено систему оцифрування культурної спадщини Литви, до якої увійшли:

— національні центри оцифрування (Служба Головного архівіста Литви, Литовський художній музей, Литовська національна бібліотека імені Мартінаса Мажвідаса);

— регіональні центри оцифрування (окружні публічні бібліотеки, Національний художній музей імені Мікалоюса Константінаса Чюрльоніса, Литовський морський музей, музей "Аушра");

— установи повітового та муніципального рівня [8, с. 26].

Національні центри оцифрування покликані: забезпечити довготривале збереження власних цифрових ресурсів і цифрових ресурсів інших установ пам'яті; інтегрувати цифровий контент; забезпечити роботу порталу "epaveldas.lt", на якому розміщено зазначені ресурси; координувати роботу з оцифрування на національному рівні; здійснювати моніторинг результатів цієї діяльності та підготовку відповідної звітності до Міністерства культури.

Для архівної галузі рекомендації Міністерства культури було викладено в документі "Опис порядку створення цифрового контенту та управління ним у державних архівах". Стратегічними завданнями визначено: збереження частини Національного документального фонду; створення цифрового контенту, який зберігається в державних архівах; популяризація, надання доступу до Національного документального фонду, його ефективне використання; доповнення частини Національного документального фонду, що знаходиться в державних архівах, цифровими копіями документів, які зберігають інші юридичні або фізичні особи; забезпечення збереження та обліку цифрових копій документів, що зберігаються в державних архівах; забезпечення онлайн-доступу до інформації засобами сучасних технологій. Серед завдань також виокремимо такі: популяризація цифрових ресурсів; забезпечення сумісності цифрового контенту з національними та міжнародними інформаційними системами культурної спадщини; матеріально-технічна підтримка процесу оцифрування; підготовка відповідних фахівців тощо [8, с. 27].

У системі "Електронна спадщина Литви — ePaveldas" надано відомості щодо цифрових копій архівних документів, рукописів, музейних предметів, аудіодокументів, мап та інших об'єктів культурної спадщини. Сфери використання цифрового контенту доволі різноманітні: від дослідницьких до навчальних. Ознайомитися з цифровими копіями документальної спадщини Литви можна на офіційному сайті Сейму Литовської Республіки.

Розвиток ІКТ уможливив широке застосування 3D-технологій для оцифрування культурної спадщини. Створення 3D-моделей пам'яток, зокрема будівель і музейних об'єктів, набуває дедалі більшої популярності. Сьогодні

Еуроєана налічує понад 53 млн об'єктів із колекцій більше ніж 3700 бібліотек, архівів, музеїв з усієї Європи у форматах зображення, тексту, звуку, відео, 3D.

Актуалізується проблема координації інформаційної діяльності й інтеграції інформаційних ресурсів. Значною перешкодою на цьому шляху є відомча та регіональна відокремленість установ, що здійснюють оцифрування фондів. Потреба інтеграції в єдиному фонді різних видів і типів документів зумовлює розв'язання проблем нормативно-правового та методичного забезпечення галузі.

Успіх формування інтегрованих цифрових ресурсів значною мірою залежить від використання єдиних міжнародних технологій і стандартів, що надає можливість прискореного обміну інформацією та розширення кола мережевих користувачів.

Європейська стратегія збереження культурної спадщини у XXI ст. передбачає інклюзивний підхід і допомагає залучити не тільки місцеві, регіональні, національні та європейські державні органи, а також усі зацікавлені сторони до процесів збереження спадщини, зокрема фахівців, (міжнародні) неурядові організації, громадський сектор. Ці заходи сприяють дієвому управлінню у сфері охорони культурної спадщини.

У нашій державі реалізують програму "Пам'ять України", що передбачає створення цифрового ресурсу для репрезентації національного культурного надбання у світовому просторі [9]. Проєкт сприятиме розв'язанню проблем із формування цифрових ресурсів документальної спадщини, електронної бібліотеки, надання доступу до цифрових ресурсів, забезпечення належних умов збереження оригіналів пам'яток.

У межах програми "Пам'ять України" фахівці Національного заповідника "Києво-Печерська лавра" працюють над масштабним проєктом "Документальна пам'ять Києво-Печерської лаври" [10]. Він охоплює низку проєктів з оцифрування масиву документів Києво-Печерської лаври, що розпорошені й зберігаються у збірках різних фондоутримувачів.

Проблема полягає у проведенні значної підготовчої роботи з пошуку документів, координації та розроблення спільних проєктів з іншими установами-фондоутримувачами. Реалізація цієї програми надасть можливість забезпечити збереження документальних ресурсів Києво-Печерської лаври; створити електронні каталог і бібліотеку; забезпечити й розширити онлайн-доступ до цифрових ресурсів; піднести на новий рівень можливості популяризації культурної

спадщини заповідника в нашій країні та світі, ознайомити міжнародну спільноту з Україною як висококультурною державою.

Вивчення та впровадження найкращих зразків світового досвіду допоможе ефективно реалізувати цифрові проекти установ пам'яті країни, як-от "Документальна пам'ять Києво-Печерської лаври", що забезпечить належне збереження та гідну репрезентацію культурного надбання України в міжнародному культурному просторі.

Висновки. Досвід практичної реалізації заходів з охорони культурної спадщини в багатьох країнах свідчить про потребу розроблення та реалізації довгострокових проєктів, спрямованих на збереження та ефективного використання культурної спадщини як цінного ресурсу стратегічного розвитку держави. Вирішення цих проблем лежить у площині оцифрування пам'яток, створення їх цифрових копій, забезпечення онлайн-доступу до

цифрових колекцій, довгострокового підтримання та керування цифровими ресурсами.

Інтеграція України до світового культурного простору зумовлює нові вимоги до галузі охорони та репрезентації культурної спадщини. Створення об'єднаних цифрових ресурсів архівів, музеїв і бібліотек — вимога, продиктована стрімким розвитком і впровадженням новітніх інформаційних технологій. Виклики сучасного інформаційного суспільства вимагають не лише збереження культурної спадщини України, а й, що не менш важливо, забезпечення доступу до оцифрованих фондів, створення прийнятних умов для реалізації їх економічного, культурного, освітнього, наукового потенціалу. Новітні інформаційні технології надають невичерпні можливості для популяризації культурної спадщини й ствердження позитивного іміджу України.

Список використаної літератури

1. *Оцифровка архивных документов : методические рекомендации* / сост.: Н. Алпысбаева, Н. Шайлазымов. — Алматы : Қазақ университеті, 2020. — 67 с.
2. *Соціально-етичні основи збереження цифрової спадщини в Україні* : монографія / Тюрменко І. (кер. авт. кол.), Рогожа М., Божук Л., Курченко Т., Халецька Л. — Київ : Талком, 2017. — 172 с.
3. *Халецька Л. П.* Цифрове збереження електронних документів на прикладі діяльності Національної бібліотеки Франції / Л. П. Халецька // *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. — Київ : НАККІМ, 2015. — № 4. — С. 26—34.
4. *Башун О.* Проєкти оцифрування бібліотечних колекцій у бібліотеках США / О. Башун // *Бібліотечний форум України*. — 2011. — № 3. — С. 40—41.
5. *Рибачок О. М.* Міжнародні цифрові ресурси документальної спадщини архівів, бібліотек, музеїв: створення, стратегії розвитку (80-ті роки ХХ — 10-ті роки ХХІ ст.) : дис. ... канд. іст. наук / Рибачок Олег Миколайович ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — Київ : НБУВ, 2018. — С. 242.
6. *Баркова О.* Європейський та український досвід використання цифрових технологій у сфері культури / О. Баркова, І. Кульчицький // *Аналітичний огляд та пропозиції на основі матеріалів дискусійного форуму "Синергія мистецтва, культури та технологій як джерело креативності та інновацій"*. — Львів, 2019. — 37 с.
7. *Архивы, библиотеки и музеи Эстонии наших дней* // *Estonica. Энциклопедия об Эстонии*. — Режим доступа: http://www.estonica.org/gu/Образование_и_наука/Культурные_ценности/Архивы,_библиотеки_и_музеи_в_открытом_информационном_обществе_/. — Загл. с экрана.
8. *Бюлетень* Галузевого центру науково-технічної інформації з архівної справи та документознавства / уклад.: А. А. Майстренко, Р. В. Романовський, Л. В. Шнуровська. — 2018. — Вип. 2. — 152 с.
9. *Приходько Л.* Збереження цифрової культурної спадщини — імператив ХХІ століття (за документами ЮНЕСКО і Європейського Союзу) / Л. Приходько // *Архіви України: науково-практичний журнал*. — 2019. — Вип. 2. — С. 74.
10. *Сенченко Н.* Проблеми створення і реалізації проєкту "Оцифрована спадщина Києво-Печерської лаври" / Н. Сенченко // *Могілянські читання 2021. Вивчення та збереження культурного надбання: до 95-річчя заснування Національного заповідника "Києво-Печерська лавра"* : зб. наук. праць. — Київ : Фенікс, 2021. — С. 171—177.

Natalia Senchenko,

PhD of Historical Sciences,

Leading Researcher Research Department of History and Archaeology National Reserve "Kyiv-Pechersk Lavra"

Problems of digitization of cultural heritage: the experience of the Baltic countries

The article examines the problems of creating digital resources in the context of the formation of an information society. The practice of the digitization of cultural heritage and the creation of integrated digital resources of the Baltic countries is highlighted. Ukraine's prospects for creating national integrated digital content are outlined.

Attention is focused on the relevance of the development and implementation of the project "Documentary memory of the Kyiv-Pechersk Lavra" for the digitization of the array of documentary heritage of the monastery.

Keywords: *cultural heritage; institutes of memory; integrated digital resources; Kyivo-Pecherska Lavra; Baltic countries*

References

1. Alpysbaeva N. & SHajlazymov N. [uklad.]. (2020). *Ocifrovka arhivnyh dokumentov*. Almaty: Қазақ университети.
2. Tiurmenko I., Rohozha M., Bozhuk L., Kurchenko T. & Khaletska L. (2017). *Sotsialno-etychni osnovy zberezhenia tsyfrovoy istoriko-kulturnoi spadshchyny v Ukraini*. Kyiv: Talkom.
3. Khaletska L. P. (2015). Tsyfrove zberezhenia elektronnykh dokumentiv na prykladi diialnosti Natsionalnoi biblioteki Frantsii. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 4, pp. 26—34.
4. Bashun O. (2011). Proiekt otstyruvannia biblioteknykh kolektsii u bibliotekakh SShA. *Biblioteknyi forum Ukrainy*, 3, pp. 40—41.
5. Rybachok O. M. (2018). *Mizhnarodni tsyfrovi resursy dokumentalnoi spadshchyny arkhivi, bibliotek, muzeiv: stvorennia, stratehii rozvytku (80-ti roky KhKh — 10-ti roky KhKhI st.)*. PhD. Nac. b-ka Ukrayini im. V. I. Vernadskogo. Kyiv.
6. Barkova O. & Kulchytskyi I. (2019). Yevropeyskyi ta ukrainskyi dosvid vykorystannia tsyfrovyykh tekhnolohii u sferi kultury. *Analychnyi ohliad ta propozytsii na osnovi materialiv dyskusiinoho forumu "Synerhiia mystetstva, kultury ta tekhnolohii yak dzherelo kreatyvnosti ta innovatsii"*. Lviv.
7. *Arhivy, biblioteki i muzei Estonii nashih dnei*. (2022). Available at: http://www.estonica.org/ru/Obrazovanie_i_nauka/Kulturnye_cennosti/Arhivy,_biblioteki_i_muzei_v_otkrytom_informacionnom_obshchestve/.
8. Maistrenko A. A., Romanovskiy R. V. & Shnurovska L. V. [uklad.]. (2018). *Biuleten Haluzevoho tsentru naukovotekhnichnoi informatsii z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva*, 2, p. 152.
9. Prykhodko L. (2019). Zberezhenia tsyfrovoy kulturnoi spadshchyny — imperativ XXI stolittia (za dokumentamy YuNESKO i Yevropeiskoho Soiuzu). *Arkhivy Ukrainy*, 2, p. 74.
10. Senchenko N. (2021). Problemy stvorennia i realizatsii proiektu "Otsyfrovana spadshchyna Kyievo-Pecherskoi lavry". *Mohylianski chytannia: zb. nauk. pr.* Kyiv: Feniks, pp. 171—177.

Надійшла до редакції 4 листопада 2022 року

З АРХІВУ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

УДК 016:929Ско]:[015:061.1(477)](045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2022.11(316).47-52

Лариса Дояр,
кандидат історичних наук, доцент,
старший науковий співробітник Державного архіву друку
Книжкової палати України,
e-mail: arkhiv@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0789-2462>

Самотність і жебрацтво як суспільні вироки моралізуючому таланту (до 300-річчя від дня народження Г. Сковороди)

Пропонована стаття входить до серії авторських розвідок із проблеми персоніфікації української історії. Дослідження присвячено трьохсотлітньому ювілею від дня народження видатного науковця XVIII ст. Григорія Савича Сковороди (1722—1794). Масштаб особистості цього діяча вітчизняної доби Просвітництва вражає не тільки кількістю дотичних до нього галузей науки (філософія, історіософія, релігієзнавство, педагогіка, психологія тощо), а і яскравістю висловлених ним ідей, які дотепер не втрачають актуальності. Серед них панують як трансформоване з античності сократівське "Пізнай самого себе", так і складена самим Г. Сковородою формула "спорідненої праці", що становить фундамент для зростання такого інноваційного параметра новітнього життя, як індекс щастя людини. Письменник-гуманіст закарбував у науці ознаки діалектичної рухливості думки, яка на шляху до істини перебуває в перманентному пошуку та здивуванні.

Метою статті є актуалізація та збагачення історіографії проблеми вітчизняної Сковородіани на підґрунті матеріалів Державного архіву друку. Спираючись на друкований загал (книжковий, журнальний, газетний, аркушевий тощо), що зберігається у Книжковій палаті України, авторка зосередила увагу на наявній біобібліографії, присвяченій Г. Сковороді.

Пропоноване дослідження проведено в межах науково-виставкової діяльності Книжкової палати України імені Івана Федорова й спрямовано на реалізацію українознавчого просвітницького напрямку роботи установи.

Ключові слова: біобібліографія; доба Просвітництва; Києво-Могилянська академія; Переяславський колегіум; філософія; етика; релігія; педагогіка; поетична та пісенна творчість Г. Сковороди

Постановка проблеми. Увічнення імен видатних синів і дочок українського народу — це особливої актуальності, коли наближається ювілейна дата в житті непересічного діяча з історії України. Постать Григорія Савича Сковороди важливе завдання сучасних науковців, що набуває

(1722—1794), 300-річчя від дня народження якого відзначаємо цього року, є найпереконливішим приводом для того, щоб замислитися над глибинним змістом таких понять, як сенс життя, людинолюбство, праця за покликом душі, служіння своєму народові. Ця присвята видатному вченому доби Просвітництва, без перебільшення, є виконанням не тільки громадського, а й особистого морального боргу перед сучасним суспільством.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Особистість Григорія Савича Сковороди завжди цікавила науковців. Першими дослідниками його життя та творчості були Г. Гесс-де-Кальве, І. Вернет, І. Снегірьов, І. Срезневський, А. Хиждеу, праці яких належать до I пол. XIX ст. [1, с. 71—73]. Фундаторами майбутньої Сковородіани у II пол. XIX ст. стали видатні діячі тогочасної вітчизняної культури: М. Костомаров, П. Куліш, Г. Данилевський, П. Бодяньський, М. Сумцов [1, с. 74—78].

З Григорієм Савичем активно листувався чиновник катерининської доби, рязанський губернатор М. Ковалинський — найближчий друг філософа та його учень, завдяки якому нащадкам залишився цінний епістолярій із 80 документів [1, с. 75—76, 78].

Серед українських радянських і сучасних науковців, які вивчали спадщину Г. Сковороди впродовж XX — початку XXI ст., фігурують такі імена, як Д. Багалій [2], М. Редько [3; 4], І. Стогній [5; 6], А. Ніженець [1, с. 126, 128; 6; 7], П. Попов [1, с. 124—130; 8; 9], Г. Гребінна-Монастирна [1, с. 139], І. Драч [1, с. 147; 10], С. Кримський [10], М. Попович [10], В. Шевчук [11] та багато інших. Ґрунтовною збіркою різноформатних і різножанрових матеріалів про Григорія Савича Сковороду є колективна монографія, підготовлена Академією наук Української РСР до святкування 250-річчя від дня народження філософа [5].

Отже, історіографія Сковородіани є надзвичайно широкою та доволі статусною за порівнянням причетних до неї науковців.

Спираючись на цей вагомий друкований загал, реалізуючи авторський проект директора Книжкової палати України, професора М. Сенченка з увічнення видатних імен вітчизняної історії, виконуючи план науково-просвітницької діяльності установи, дослідниця поставила за мету актуалізувати підготовлену до ювілейної експозиції тематичну колекцію Державного архіву друку "Григорій Савич Сковорода (1722—1794) у друкованих виданнях України".

Виклад основного матеріалу дослідження. У філософській науці ім'я Григорія Савича Ско-

вороди посідає особливе місце. Син козака з Полтавщини, випускник Києво-Могилянської академії, придворний співак, викладач Переяславського колеґіуму, мандрівник країнами Західної Європи (Польща, Угорщина, Австрія, Прусія та, за деякими даними, Італія) і теренами рідної Батьківщини, Г. Сковорода на кілька століть випередив час, в якому жив. Нині до його ідей та вчення звертається світова наука. Український мислитель досліджував ключові проблеми філософії, етики, релігії, педагогіки, психології людини й на тлі чинного феодального ладу, й на тлі новонародженого буржуазного устрою. Не заперечуючи прогресу в суспільній діалектиці, Г. Сковорода одним із перших у світовій науці помітив, що у ставленні до простої людини, яка годується лише з власної тяжкої праці, буржуазний лад нічим не кращий за феодальний. На наш погляд, у питаннях етики український учений захопився фрондистськими ідеями раннього християнства і в цьому контексті впритул наблизився до марксизму. Недосконала організація суспільного життя ("всякий, хто вище, то нижчого гне, дужий безсильного давить і жме, бідний багатого — певний слуга, корчиться, гнеться пред ним, як дуга"), зневажання біблійних заповідей як основ життя, побудованого на засадах божої справедливості та, як наслідок, наруга над честю й гідністю людини обурювали вченого. Не в змозі протистояти цьому огидному суспільному блюзнірству, Г. Сковорода вирішив дистанціюватися. Надгробна епітафія на могилі філософа "Світ ловив мене, та не впіймав" свідчить, на наш погляд, саме про те, що Сковорода не став заручником недосконалого, ворожого до простої людини ладу. Інакше кажучи, філософ не заплямував себе співпрацею з державним механізмом тиску, що нівечить людину.

Завдяки різнобічним талантам Григорій Савич зумів втілити свої думки в зрозумілі для простої, малоосвіченої людини форми. Розробляючи складні філософські проблеми (одвічне протистояння добра й зла, єдність людини та природи, потреба людського самопізнання), учений занурився в жанри громадянської ("Всякому городу нрав і права") і ліричної ("Ой ти, птичко жолтобоко") поезії. І хоча літературна спадщина Г. Сковороди є невеликою (збірки "Сад божественних пісень", "Байки харківські", низка пісенних поезій), вона надзвичайно яскрава та повністю відбиває наукові погляди філософа, популяризуючи серед простого народу ідеї гуманізму, правди й найкращих душевних поривів. Варто нагадати, що Григорій Савич став одним із фундаторів української сольної пісні з інструментальним супроводом. Його пісні "Стоїть явір над водою",

"Ах поля, поля зелені" із задоволенням переспівували українські селяни.

Наукова та літературна спадщина вченого є особливо значущою ще й тому, що його твори віддзеркалюють особливості тогочасного мовлення на українських теренах й увібрали елементи народної мови, запозичення з латини, польської та церковнослов'янської мов. Слобожанщина, яку представляв зрілий філософ, не в останню чергу завдяки йому стала асоціюватися з українством у дворянських колах імператорської столиці. Тож не дивно, що очільник петербурзького гуртка декабристів ("Північного товариства") М. Муравйов, запропонувавши у своїй "Конституції" (1822—1825) перетворити Росію на конфедерацію та створити на українських землях аж три (!) держави, назвав "Українською" державу з центром у Харкові, "Бузькою" (вочевидь, від назви річки Буг) — державу з центром у Києві, "Чорноморською" — державу з центром в Одесі. Слід зазначити, що було кілька текстів зазначеного документа і, за іншими даними, петербурзький декабрист виступав за створення двох держав: "Української" з центром в Харкові й "Чорноморської" з центром в Києві чи Одесі. Очевидно, перші російські революціонери Слобожанщину потрактували як колыску українства, а отже маємо всі підстави стверджувати, що Г. Сковорода як ідейний фундатор непокори чинному ладу доклав до цього чималих зусиль.

Слід зазначити, що "мандрований", за висловом академіка Д. Багалія, філософ має чи не найбільше у світі оцінювальних прізвиськ. Його називають "українським Сократом", "харківським Діогеном", "учителем модерної України", "неформалом епохи бароко", "фундатором жанру української байки". У матеріалах ЮНЕСКО, виданих на честь 250-літнього ювілею науковця, Григорій Савич фігурує як "український Руссо" [5, с. 13].

Маловідомим сьогодні є той факт, що зовнішній вигляд українського вченого XVIII ст. дійшов до нас з офорта професора Мате, уміщеного в монографії Д. Багалія 1926 р. [2, с. 2]. Академік Багалій називав Сковороду "першим українським філософом" та із задоволенням цитував колегу О. Єфименко, яка у статті "Філософ з народу" 1894 р. зауважувала: "Нема сумніву, що Харківський університет вшанує пам'ять його ювілеєм (йдеться про столітні роковини з дня смерті Г. Сковороди. — *Л. Д.*). Та земля, яку Сковорода пройшов вздовж і впоперек власними ногами, розносячи як по панських садибах, так і по селянських хатах світ своєї "нової слави", надто зв'язана з ним духовним зв'язком (збережено орфографію оригіналу. — *Л. Д.*), присутність

якого хоч і невиразно, але все ж таки відчувається й досі. Ювілей буде і, треба сподіватися, він більш-менш повно освітлить цю туманну, але безумовно дуже талановиту та надзвичайно своєрідну постать, що робила таке велике вражіння на думки і почуття не тільки сучасників, але й ближчих нащадків. Прилетіли нові птахи, заспівали нових пісень, але це не дає нам права бути невдячними, а надто тому, що Сковорода ніс на вітвар свого служення не лишки своїх душевних багатств, а саму душу, кров свого серця. Культурні люди України встигли його забути, але зате його пам'ятає нарід. А така пам'ять варта ювілейних свят" [2, с. 5]. Цей надзвичайно виразний виступ першої професорки з української історії став іронічною відповіддю усім тим, хто з позицій політичного модерну кінця XIX ст. намагався затьмарити пам'ять про мислителя, навішуючи йому ярлика малороса, московита тощо. О. Єфименко добре розуміла, що доба Просвітництва (XVIII ст.) в Україні могла лише готувати підвалини для широкого вжитку української літературної мови. Більш того, Сковорода, як народний думкар, віддзеркалював якість і стан тогочасної народної мови.

Завдяки Д. Багалію, вочевидь, пістетне ставлення до першого вітчизняного філософа закріпилося і в українській радянській науці. Зокрема, у монографії історика йдеться про святкування 200-річчя від дня народження Г. Сковороди, яке відбулося 24 грудня 1922 р. у приміщенні Соціального музею у Харкові [2, с. 6]. Д. Багалій зазначає, що захід було організовано зусиллями наукового комітету Укрголовпрофосвіти (одна з назв радянської освітньої установи (Головний комітет з професійної освіти) у міжвоєнний період. — *Л. Д.*) та кафедри історії України, історії європейської культури і лінгвістики Харківського університету. Урочисте засідання розпочалося вступним словом голови Наукового комітету професора С. Семковського; далі було прочитано доповіді: академіка Д. Багалія "Сковорода, його доба, життя, філософія і значення"; професора М. Яворського "Сковорода й громадянство"; професора О. Синявського "Мова Сковороди"; дослідника М. Плевако "Сковорода й українське письменство"; аспіранта М. Ковалевського "Етика Сковороди". На засіданні було заслухано численні привітання: від очільника Головополітосвіти УСРР І. Кулика, представників Сковородинських курсів, філії Наукового товариства, Лохвицької повітової комісії зі вшанування пам'яті Сковороди. Як зазначав Д. Багалій, на заході виступив Державний хор імені М. Леонтовича, пролетарські поети та кобзар, який виконав відому пісню філософа "Всякому городу нрав і права,

всяка імеєт свій ум голова". Раднарком тогочасної України, за пропозицією Наркомату освіти УСРР, видав декрет про вшанування пам'яті Г. Сковороди та оприлюднення цитованої монографії Д. Багалія [2, с. 6].

Традицію вшанування було продовжено й надалі, про що свідчить інший експонат із зазначеної тематичної колекції Державного архіву друку. Йдеться про матеріали щодо відзначення 250-літнього ювілею від дня народження Г. Сковороди 1972 р. [5]. Збірка, видана зусиллями академічних учених Української РСР, уміщувала інформацію не лише про свято, а й про перебіг підготовки до нього. Газета "Радянська Україна" 12 серпня 1971 р., тобто більше ніж за рік до ювілею, надрукувала Постанову Ради Міністрів Української РСР про утворення Республіканського комітету з підготовки й відзначення 250-річчя від дня народження просвітника [5, с. 9]. Головою комітету став лінгвіст І. Білодід, а відповідальним секретарем — філософ І. Стогній. До складу комітету, без перебільшення, увійшов цвіт радянської літератури та мистецтва: М. Бажан, Олесь Гончар, І. Кавалерідзе, В. Касіян, Іван Ле, Петро Панч, Ю. Смолич, М. Стельмах, Ю. Шовкопляс. Серед відомих науковців фігурували Б. Патон і П. Тронько. Новостворений комітет мусив у двомісячний термін розробити та затвердити план відповідних заходів. За повідомленням "Радянської України" від 18 грудня 1971 р. з аналогічним призначенням було створено й Всесоюзний комітет, який очолив академік Ф. Константинов [5, с. 10]. 17 березня 1972 р. ухвалено спільну Постанову ЦК Компартії та Ради Міністрів Української РСР щодо відзначення 250-річчя від дня народження Г. Сковороди [5, с. 10—11]. Окремою постановою було затверджено заходи з упорядкування місць на території УСРР, пов'язаних із життям і діяльністю філософа [5, с. 12]. Документ передбачав: розміщення музею Г. Сковороди в будинку колишньої Києво-Могилянської академії; будівництво депозитарного книгосховища на 4 млн одиниць зберігання для перевезення літератури з будинку Києво-Могилянської академії; реставрування садиби в селищі Чорнухи Полтавської області, де народився вчений, пам'ятників-бюстів Григорію Савичу в селі Сковородинівці та в селищі Чорнухи; переведення у бронзу пам'ятників в містах Лохвиця та Переяслав-Хмельницький; встановлення меморіальної дошки на місці колегіуму в Харкові. Ювілей став приводом для розв'язання нагальних проблем соціально-економічного життя республіки, адже постанова передбачала будівництво клубу на 400 місць у селі Сковородинівці Золочівського району Харківської області, шосейної

дороги Золочів-Сковородинівка, навчального корпусу Харківського педагогічного інституту імені Г. Сковороди [5, с. 12].

За клопотанням Секретаріату Комісії УСРР у справах ЮНЕСКО ім'я видатного українського просвітника було внесено до календаря цієї поважної міжнародної організації [3, с. 13]. Генеральний директор ЮНЕСКО був запрошений на ювілейні святкування, а зусиллями постійного представництва УСРР при цій організації у грудні 1972 р. у Парижі було відкрито дві книжкові виставки, присвячені нашому славетному співвітчизникові. Випущені до заходу ювілейні медалі із зображенням Г. Сковороди було вручено заступникові Генерального директора ЮНЕСКО Р. Хоггарту, директорові департаменту вивчення та поширення культури А. Сейду, директорові відділу вивчення культур Н. Баммату. У друкованих виданнях ЮНЕСКО опубліковано розлогі статті про видатного українця.

Під час підготовки до відзначення ювілею план святкових заходів поповнився оголошенням щодо зведення в Києві пам'ятника філософу та видання повного зібрання його творів столичним видавництвом "Наукова думка".

Цінність ювілейних матеріалів у тематичній колекції та виставковій експозиції Державного архіву друку "Г. С. Сковорода у друкованих виданнях України" також полягає в тому, що укладачі збірки навели інформацію щодо виконання зазначених у постановах рішень. Зокрема, було висвітлено відкриття: меморіальної дошки та музею Г. Сковороди в місті Переяславі-Хмельницькому; меморіального комплексу в селищі Чорнухи; пам'ятника роботи скульптора І. Кавалерідзе в місті Лохвиці; меморіальних дошок в містах Харкові та Охтирці; музею-заповідника в селі Сковородинівці [5, с. 27—37]. Мешканці цього населеного пункту дбайливо доглядали шістьсотрічного дуба, під яким, найімовірніше, міг працювати чи відпочивати їхній славетний земляк [3, с. 51].

Разом з українцями ювілей видатного просвітителя-гуманіста відзначали прибулі до Києва представники інших республік СРСР. На урочистому засіданні в столиці УСРР, що відбулося 1 грудня 1972 р. у приміщенні Київського театру опери та балету імені Т. Г. Шевченка (сучасна назва — Національна опера України), виступали: віцепрезидент АН УСРР, академік І. Білодід, член-кореспондент АН УСРР В. Шинкарук, голова всесоюзного комітету, академік Ф. Константинов, представник Генерального директора ЮНЕСКО В. Тюрін, перший заступник голови Спілки письменників України В. Козаченко, член-кореспондент АН Білоруської РСР І. Луцицький,

старший науковий співробітник Інституту філософії АН Грузинської РСР Р. Баланчивадзе, член-кореспондент АН Туркменської РСР З. Мухамедова, завідувач кафедри філософії АН Литовської РСР, доктор філософських наук Я. Мінкявічус, старший науковий співробітник АН Вірменської РСР, доктор філософських наук Е. Маркарян [5, с. 38—62].

Варто згадати, що напередодні ювілею 25—27 жовтня 1972 р. у Харкові пройшла республіканська наукова конференція, присвячена життю та творчості Григорія Сковорода [5, с. 78]. Матеріали конференції увійшли до книжкового видання, репрезентованого в тематичній колекції та експозиції виставки Державного архіву друку до 300-річчя від дня народження Г. Сковорода [5, с. 81—244].

На особливій ролі ювілейних святкувань у збереженні та опрацюванні спадщини видатного філософа й просвітника наголошував доктор філософських наук М. Редько [3, с. 4]. Науковець, зокрема, зазначав, що 220-річчя від дня народження Григорія Савича 1942 р. було відзначено під час евакуації у столиці Башкирії Уфі, а 150-ті роковини з дня смерті вшанували 1944 р. у щойно звільненому від нацистських окупантів Києві. До речі, у тяжкі воєнні роки побачили світ плакати, присвячені Г. Сковороді [12: 1941, од. зб. 16; 1944, од. зб. 80; 1945, од. зб. 4, 20]. Ці твори друку також увійшли до тематичної колекції та виставкової експозиції Книжкової палати України цього року.

Загалом, за висловом М. Редька, ювілейні заходи стали поштовхом до посилення роботи зі збирання та публікації спадщини "мандрованого філософа". Завдяки активній діяльності 1961 р. Академія наук Української РСР вперше видала повне зібрання творів Г. Сковорода [3, с. 4].

Слід зазначити, що більшість репрезентованих у тематичній колекції Держархіву друкованих експонатів засвідчують той факт, що

перший український філософ формувався у складні, переламні часи. Доба Просвітництва віддзеркалила боротьбу двох світоглядів (дворянського та буржуазного), обидва з яких були ворожими до простої людини. Совісний від природи, Григорій Сковорода шукав відповіді на питання, як зробити будь-яку людину щасливою, як покращити суспільну мораль і піднести роль релігії та церкви у справі виховання громади. Як наголошує М. Редько, людина стала центральною проблемою філософії Григорія Савича [3, с. 14—24].

Український мандрівний філософ зумів зробити рішучий крок у напрямі звільнення науки від панівної на той час теології, повернувши її у бік розв'язання важливих теоретичних і суспільно-практичних завдань. Г. Сковороді вдалося поліпшити й діяльність православної церкви, яку він повернув від догматики та зовнішньої атрибутики до проблем моралі та морального виховання людини. Філософія, етика, релігія, педагогіка, психологія людини у викладенні Григорія Савича мали виразну гуманістичну спрямованість. Зіштовхнувшись із реаліями тогочасного життя, талановитий учений прагнув знайти гармонію між матеріальним існуванням та душею людини, а не знайшовши, обрав єдино правильний за тих обставин шлях, що зберігав душевну цноту, — самотність і жебрацтво...

Висновки. Підводячи ризик під проведеним дослідженням, авторка має зазначити, що постать Григорія Савича Сковорода, попри її віддаленість у часі, залишається повчальною для сучасної людини. Рано чи пізно кожен із нас розуміє, що наше щастя лежить у наших долонях. Задля наближення до нього слід пізнати себе, усвідомити власні переваги та здібності, зрозуміти напрями їх застосування в ім'я суспільства. Ідея "сродної праці" — це, по суті, шлях до встановлення гармонії між життям тіла та душі, до чого, власне, й закликав громаду перший український філософ.

Список використаних літератури та джерел

1. *Григорій Сковорода. Біобібліографія* / [укл. Е. С. Беркович, А. В. Дашковська, В. Д. Прокопова та ін.; вст. ст. А. М. Ніженець]. — Харків : Видавництво Харківського університету, 1972. — 204 с.
2. *Багалій Д. І. Український мандрований філософ Гр. Сав. Сковорода* / Д. І. Багалій. — Харків : Державне видавництво України, 1926. — 397 с.
3. *Редько М. П. Видатний філософ-гуманіст (до 250-річчя з дня народження Г. С. Сковорода)* / М. П. Редько. — Київ : Товариство "Знання" Української РСР, 1972. — 48 с.
4. *Редько М. Світогляд Г. С. Сковорода* / М. Редько. — Львів : Видавництво Львівського університету, 1967. — 264 с.
5. *Григорій Сковорода. Матеріали про відзначення 250-річчя з дня народження* / [ред. колегія: В. І. Шинкарук (гол.), І. П. Головаха, З. С. Голубева та ін. ; упорядкували І. П. Стогній, П. Ю. Шабатин]. — Київ : Наукова думка, 1975. — 256 с.
6. *Ніженець А. М. Григорій Сковорода. Пам'ятні місця на Україні* / А. М. Ніженець, І. П. Стогній. — Київ : Наукова думка, 1984. — 94 с.

7. Ніженець А. На зламі двох світів. Розвідка про Г. С. Сковороду і Харківський колегіум / А. Ніженець. — Харків : Прапор, 1970. — 212 с.
8. Попов П. М. Григорій Сковорода. Життя і творчість : нарис / П. М. Попов. — Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1960. — 171 с.
9. Попов П. М. Григорій Сковорода / П. М. Сковорода. — Київ : Дніпро, 1969. — 173 с.
10. Драч І. Ф. Григорій Сковорода. Біографічна повість / І. Ф. Драч, С. Б. Кримський, М. В. Попович. — Київ : Молодь, 1984. — 216 с.
11. Шевчук В. Пізнаний і непізнаний Сфінкс: Григорій Сковорода сучасними очима / В. Шевчук. — Київ : Пульсари, 2008. — 528 с.
12. Фонд образотворчих (плакатних) видань Державного архіву друку.

Larysa Doiar,

*PhD of Historical Sciences, Associate Professor, Senior Researcher
of the State Press Archive of the Book Chamber of Ukraine*

***Loneliness and begging as social sentences to the moralizing talent
(to the 300th anniversary of the birth of H. Skovoroda)***

The presented article is part of a considerable series of author's investigations on the problem of personification of Ukrainian history. The prepared study is dedicated to the three hundredth anniversary of the birth of the outstanding scientist of the 18th century Hryhoriy Savich Skovoroda (1722—1794). The scale of the personality of this figure of the national Enlightenment era is impressive not only in the number of branches of science related to him (philosophy, historiosophy, religious studies, pedagogy, psychology, etc.), but also in the brightness of the ideas expressed by him, which have not lost their relevance to this day. Among the latter, both the Socratic "Know thyself" transformed from antiquity, and the "related work" formula compiled by H. Skovoroda himself, which forms the foundation for the growth of such an innovative parameter of modern life as the index of human happiness, dominate. The humanist writer imprinted in science the signs of the dialectical mobility of thought, which is in permanent search and surprise on the way to the truth. The purpose of the presented article is to update and enrich the historiography of the problem of the national Skovorodiana with the help of the materials of the State Print Archive. Relying on the existing printed material (book, magazine, newspaper, sheet, etc.) stored in the Book Chamber of Ukraine, the author emphasized the existing information about H. Skovoroda biobibliography.

The presented research was carried out within the framework of scientific and exhibition activities of the Book Chamber of Ukraine named after Ivan Fedorov and is aimed at the implementation of the educational direction of Ukrainian studies of the named institution.

Keywords: *biobibliography; Enlightenment era; Kyiv-Mohyla Academy; Pereyaslav College; philosophy; ethics; religion; pedagogy; poetic and song work of H. Skovoroda*

References

1. Berkovich E. S., Dashkovska A. V., Prokopova V. D. ta in. [ukl.], Nizhenec A. M. [vst. st.]. (1972). *Grigoriy Skovoroda. Biobibliografiya*. Harkiv: Vidavnicтво Harkivskogo universitetu.
2. Bagalij D. I. (1926). *Ukrayinskij mandrovaniy filosof Gr. Sav. Skovoroda*. Harkiv: Derzhavne vidavnicтво Ukrayini.
3. Redko M. P. (1972). *Vidatnij filosof-gumanist (do 250-richchya z dnya narodzhennya G. S. Skovorodi)*. Kyiv: Tovaristvo "Znannya" Ukrayinskoyi RSR.
4. Redko M. (1967). *Svitoglyad G. S. Skovorodi*. Lviv: Vidavnicтво Lvivskogo universitetu.
5. Shinkaruk V. I. (gol.), Golovaha I. P., Golubyeva Z. S. ta in. [red. kolegiya], Stognij I. P., Shabatin P. Yu. [uporyad.]. (1975). *Grigoriy Skovoroda. Materiali pro vidznachennya 250-richchya z dnya narodzhennya*. Kyiv: Naukova dumka.
6. Nizhenec A. M. & Stognij I. P. (1984). *Grigoriy Skovoroda. Pam'yatni miscya na Ukrayini*. Kyiv: Naukova dumka.
7. Nizhenec A. (1970). *Na zlami dvoh svitiv. Rozvidka pro G.S. Skovorodu i Harkivskij kolegium*. Harkiv: Prapor.
8. Popov P. M. (1960). *Grigoriy Skovoroda. Zhittya i tvorchist : naris*. Kyiv: Derzhavne vidavnicтво hudozhnoyi diteraturi.
9. Popov P. M. (1969). *Grigoriy Skovoroda*. Kyiv: Dnipro.
10. Drach I. F., Krimskij S. B. & Popovich M. V. (1984). *Grigoriy Skovoroda. Biografichna povist*. Kyiv: Molod.
11. Shevchuk V. (2008). *Piznaniy i nepiznaniy Sfinks: Grigoriy Skovoroda suchasnimi ochima*. Kyiv: Pulsari.
12. *Fond obrazotvorchih (plakatnih) vidan Derzhavnogo arhivu druku*.

Надійшла до редакції 9 вересня 2022 року

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21783-11683ПР від 31.12.2015.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 6,05. Тираж 79 пр. Зам. 66.

Журнал надруковано на обладнанні Книжкової палати України

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1954 від 24.09.2004.

До уваги читачів: електронний варіант журналу "Вісник Книжкової палати" ISSN 2076-9555 (онлайн-версія) розміщено на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в розділі "Наукова періодика України":

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKP/index.html